

ZEEUWEN IN DE ZUIDZEE

ONTDEKKERS VAN PAASEILAND

- HET **MYSTERIE** VAN DE OPSTAND
- RIEN NE VA PLUS! DE **RESTAURATIE** IN DE KLAS
- BOORDEVOL **BOEKENNIEUWS**

'Kennis over vaardigheden'

Het geschiedenisonderwijs laveert tussen het meegeven van kennis en het aanleren van vaardigheden. Deze eerste Kleio van het jaar 2015 is daar een mooi voorbeeld van: uw kennis (en dus die van de leerlingen) wordt uitgebreid middels verhalen over Zeeuwse ontdekkingsreizigers naar de Stille Zuidzee, en een berg van recensies over boeken die u gelezen zou moeten hebben. Daarnaast staat deze Kleio bol van allerlei manieren om uw leerlingen aan het werk te krijgen met opdrachten zodat de historische vaardigheden beklijven: een casinospel over de periode 1815-1848 en een groepsproject van het vak Mens en Maatschappij zijn slechts twee voorbeelden hiervan. Ik wens u veel leesplezier en mag hopen dat u zowel de kennis als de kennis over de vaardigheden kunt toepassen in uw klassen.

Ben Vriesema
Hoofdredacteur Kleio

24

15

Contributie 2014

- Lidmaatschap VGN € 75,-
- Studenten € 50,-

Leden- en abonnementsadministratie

Lid worden of uw gegevens wijzigen? Stuur een mail naar: aanmelden@vgnkleio.nl

Algemeen Bestuur VGN

Ton van der Schans
voorzitter (CEVO, basis-
onderwijs, commissie Pabo)
Maud Knook
penningmeester
Martin Bezemer
(commissie vmbo)
Vincent Loth
(KNHG, vwo)

Hellen Janssen

(commissie havo/vwo)
Marcel Nonhebel
secretaris (didactiekcommissie)

Berichten voor het VGN-
bestuur kunt u sturen naar:
contact@vgnkleio.nl.

COLOFON

Kleio is een uitgave van de vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis.

HOOFDREDACTIE

Ben Vriesema
hoofdredactie@vgnkleio.nl

EINDREDACTIE

Annemiek de Groot
Juil Lelieveld
Richard de Rooij
redactie@vgnkleio.nl

REDACTIE

Daan van Leeuwen
Bianca van der Molen
Lisa Oskamp
Ramses Peters
Daan Schuijt
Nicole van der Steen
Hans Vermeer

MEDEWERKERS

Jelte Posthumus
Ton van der Schans

VORMGEVING

Bianca Emanuel
Magazine Design

REDACTIEADRES

Langs de Rijn 1
3962 EJ Wijk bij Duurstede

DRUK

Drukkerij Ten Brink, Meppel
ISSN 0165-6449

ADVERTENTIE ACQUISITIE

Lottie Pohlmann
06 - 491 054 49
lottiepohlmann@yahoo.com

KOPIJ VOOR DE KLEIOKRANT

kunt u sturen naar
redactie@vgnkleio.nl.

VOOR UITGEVERS

Recensies aanvragen via
boeken@vgnkleio.nl.

WEBSITE

www.vgnkleio.nl

TWITTER

@gsonderwijs

- 4 ZEEUWSE EXPEDITIES NAAR DE ZUIDZEE**
- 8 GEERT MAK & THIERRY BAUDET... EN DE GESCHIEDENIS
- 11 KLEIO PUBLIEKSPRIJS 2014**
- 12 EXPERTS: NATIONAAL ARCHIEF
- 15 KLEIOSCOOP: FURY
- 18 MUSEUM: DOMunder
- 21 SUCCESLES VOOR HET VMBO
- 22 NATUURRAMPEN IN DE KLAS**
- 24 IN DE KLAS: HET MYSTERIE VAN DE OPSTAND
- 26 UITGELEZEN: BOSATLAS VAN HET CULTUREEL ERFGOED
- 28 DIER: DE HONINGBIJ
- 30 DE RESTAURATIE IN HET CASINO**
- 35 BOEKEN
- 37 UITGELEZEN: HUIB VAN MOOK

- 40 IN DE KLAS: PRODEMOS
- 42 WEBRECENSIE: L'HISTOIRE PAR L'IMAGE
- 43 COLUMN: JELTE POSTHUMUS
- 44 RECENSIES
- 53 COLUMN: TON VAN DER SCHANS
- 54 KLEIOKRANT

UITMUNTEN IN HACHE

Zeeuwse expedities naar de Zuidzee

In de eerste helft van de achttiende eeuw vertrokken vanuit Zeeland twee expedities naar de Zuidzee (de toenmalige benaming voor de Stille Oceaan). Beide ondernemingen liepen uit op een kostbare mislukking. Twee boeken proberen een antwoord te geven op de vraag wat mensen ertoe bracht om hun hele hebben en houden te riskeren voor dit soort ondernemingen.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

Het boek van Roelof van Gelder *Naar het aards paradijs. Het rusteloze leven van Jacob Roggeveen, ontdekker van Paaseiland (1659-1729)* beschrijft de eerste expeditie die vertrok in 1721. Deze expeditie had als doel de ontdekking van het Zuidland, een werelddeel dat ergens in het zuiden van de Zuidzee zou moeten liggen. De onderneming stond onder leiding van Jacob

Roggeveen uit Middelburg, jurist en stammend uit een geslacht van cartografen. Voor de financiering van zijn expeditie klopte Roggeveen eerst aan bij de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC), maar die vond de onderneming te riskant. De West-Indische Compagnie (WIC) durfde het risico wel aan en rustte drie schepen uit voor een expeditie die het Zuidland veilig moest stellen

LIJKHEID

als handelsgebied voor de compagnie. Maar dan moest dat Zuidland natuurlijk wel eerst gevonden worden.

De schepen vertrokken in 1721, rondten moeizaam Kaap Hoorn en voeren daarop de nog grotendeels onontdekte Zuidzee op. Daarbij deden de schepen een aantal eilanden aan die men in Europa niet kende (waaronder Paaseiland). Maar langzaam drong het tot Roggeveen door dat zijn expeditie het Zuidland niet zou ontdekken. De keuze was nu óf terugkeren via dezelfde route en een zekere hongerdood sterven óf de Zuidzee oversteken naar Zuidoost-Azië. Men koos voor de laatste optie en uiteindelijk bereikte een uitgeputte en sterk uitgeunde bemanning het gezagsgebied van de VOC. De schepen werden geconfisqueerd, de bemanning

gerepatriëerd en er volgde een jarenlange rechtszaak tussen de WIC en de VOC over de teruggave van schepen en lading.

GEHEIME EXPEDITIE

De tweede expeditie, in 1724, werd gefinancierd door de MCC. Ruud Paesie schetst in zijn boek *Voor zilver en Zeeuws belang. De rampzalige Zuidzee-expeditie van de Middelburgse Commercie Compagnie, 1724-1727* een beeld van deze expeditie, die als doel had de Zuidzeehandel nieuw leven in te blazen. Daartoe moest de Zuid-Amerikaanse westkust worden verkend, een linke onderneming omdat dit erkend Spaans gebied was. Om geen argwaan te wekken werd de expeditie in het geheim georganiseerd en kregen de schepen zelfs Spaanse

Gezicht vanaf de Punt op de haven van Middelburg, ca. 1696. Rechts aan de overkant van het water ligt de Dwarskaai. In het huis met het torentje woonden de Roggeveens. Prent van Jan Luyken. Collectie Rijksmuseum.

Een Hollands fregat ter koopvaardij. De Arend en de Tienhoven waren van een dergelijk scheepstype. Gravure door Adolf van der Laan, begin 18e eeuw. Collectie Fries Scheepvaartmuseum.

namen: Don Louis en Don Carlos. Aan de hand van het dagboek van de derde waak (de derde verantwoordelijke officier voor de navigatie) Hubregt Kempe laat Paesie ons de reis van de Don Louis volgen. Uiteindelijk ging deze expeditie ten onder aan ontberingen, mouterij en verraad; de schepen vergingen of vielen in Spaanse handen en slechts enkele overlevenden (waaronder Kempe) keerden na vele omzwervingen terug in de Republiek. Zowel de WIC als de MCC namen met deze expedities enorme financiële risico's. Of zoals

'WANT IN SOMMIGE KAERTEN ZEILDEN WIJ AL OVER HET LAND HEEN, EN IN DE ANDERE WAREN WIJ NOG WEL 80 MIJLEN VAN DE WAL'

Van Gelder het verwoordt: 'De hele onderneming muntte uit in hachelijkheid.' Want ook al stonden de compagnieën er op dat moment financieel goed voor, de investeringen waren enorm. Zo rustte de WIC drie schepen uit waardoor de totale kosten op 224.000 gulden kwam (omgerekend bijna 2,5 miljoen euro). En ondanks het feit dat men het fiasco van Roggeveens expeditie als voorbeeld had, durfde de MCC in 1724 een nog groter risico te nemen door twee fregatten uit te rusten (waarvan alleen de Don Louis Kaap Hoorn rondde) wat een kostenpost opleverde van 750.000 gulden (ruim 7,5 miljoen euro!). Na de totale ondergang van deze expeditie was de MCC bijna failliet.

RISICO'S

De vraag is natuurlijk: waarom waren het juist de Zeeuwen die dergelijke risico's durfden te nemen? En waarom werden die grote risico's juist genomen in de Zuidzeehandel? En waarom toen? Want decennialang had geen enkele compagnie belangstel-

ling getoond voor westelijk Zuid-Amerika. En nu vertrokken er kort na elkaar vanuit Zeeland twee expedities in die richting.

Om met een antwoord op de eerste vraag te beginnen: de Zeeuwen hadden in deze periode eigenlijk geen andere keuze dan zich toe te leggen op risicovolle scheepvaart. De kaapvaart, hun belangrijkste inkomstenbron tijdens de oorlog met Spanje, was immers verdwenen en de rijke handelsgebieden op de wereld waren al verdeeld. Er bleef de Zeeuwen zodoende niets anders over dan met groot risico nieuwe handelsgebieden aan te boren.

Dat ze daarbij hun oog lieten vallen op de Zuidzeehandel is niet zo onverwacht als op het eerste oog lijkt. Het was algemeen bekend dat de Fransen in het begin van de achttiende eeuw lucratief handel dreven in de Zuidzee. Vanuit Saint-Malo werden daartoe tientallen schepen uitgerust en de winsten maakten het tot een rijke handelsplaats. Toch was er nog een directe aanleiding nodig om de Zeeuwen te overtuigen en die vond plaats in 1716. Drie Franse schepen op terugreis uit de Zuidzee liepen toen Oostende binnen omdat ze moesten uitwijken voor een Spaans eskader. Die drie schepen hadden een lading aan boord met een gezamenlijke waarde van 2,2 miljoen gulden (ruim 22 miljoen euro). Daarmee leverden de Fransen (onbedoeld) het bewijs dat de Zuidzeehandel enorm winstgevend kon zijn.

Het Bretonse Saint-Malo. In het verleden een trots en welvarend kaper- en handelsnest. Die sfeer is nog tastbaar en trekt nu drommen toeristen. Foto: Galagorn.

STERFTECIJFER

De compagnieën rekenden zich al rijk en waren bereid om bij expedities naar de Zuidzee grote financiële risico's te nemen. Even wonderlijk is het gegeven dat bemanningen zich lieten ronselen terwijl ze wisten dat het sterftecijfer tijdens dit soort reizen ten gevolge van allerlei ontberingen en gevaren enorm kon oplopen.

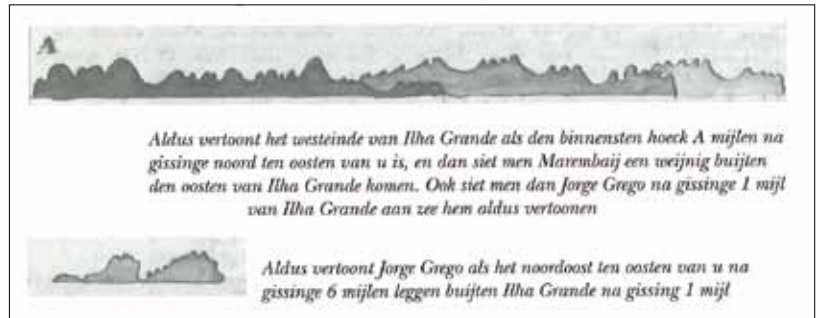
Een van de meest gevreesde gevaren was schipbreuk. In zo'n geval verloren veel zeelieden het leven omdat ze niet konden zwemmen. Maar de overlevenden waren ook slecht af: in geval van schipbreuk verloor je het recht op je gage. Vaak lag de oorzaak van schipbreuk in de gebrekkige navigatie (middelen) en onbetrouwbare kaarten met soms levensgevaarlijke afwijkingen. 'Want als men daar [= 'op de kaarten'] vast op te werk op hadde gegaen [...] zoo zouden wij al lange [...] het schip en leven verseilt hebben', schrijft Kempe in zijn dagboek. En je voelt zijn ergernis als hij schrijft: 'En datter zeer groot verschil in de kaarten van de lengte is, want in sommige kaarten zeiden wij al over het land heen, en in de andere waren wij nog wel 80 mijlen van de wal.' Vaak was het alleen aan de oplettendheid van de stuurman te danken dat een schipbreuk voorkomen werd.

In het laatste citaat wijst Kempe meteen de grote boosdoener aan als het gaat om de onnauwkeurigheid van de plaatsbepaling, namelijk het bepalen van de juiste lengtegraad. De breedtegraad kon bij goed weer nog redelijk berekend worden aan de hand van de stand van de zon en de sterren. Voor het berekenen van de lengtegraad is een uurwerk nodig dat zowel heel nauwkeurig de tijd in de vertrekhaven aangeeft als de actuele tijd aan boord. Tot ver in de achttiende eeuw ontbrak zo'n nauwkeurige klok en was het voor de stuurman vaak een verrassing welke kust ze in beeld zouden krijgen. Vaak zat er dan niets anders op dan dit uit te vogelen aan de hand van door voorgangers getekende kustprofielen, de kleur van het water, de richting van zeestromen, de kleur en hoedanigheid van de bodem, enzovoorts.

Daarom is het advies van Kempe aan eventuele navolgers zeer begrijpelijk: '[verstandige zeelui] houden het lant in 't gesigt, soo men alle dagen zijn verschil met de oogen sien, en heeft dan op geen gegiste lengte te vertrouwen off op te werck te gaan, hetwelck vele doet doolen.'

SPOOKSCHEPEN

De lezer krijgt door beide boeken een goed beeld van de enorme ontberingen die de expeditieleden moesten doorstaan. Ziekten, ongelukken, schipbreuk, honger en dorst eisten veel slachtoffers. De

grootste boosdoener was nog steeds scheurbuik, de ziekte die al vanaf de eerste ontdekkingsstochten grote aantallen slachtoffers maakte. Ter illustratie: de expeditie van Roggeveen – vertrokken met drie schepen met een bemanning van 244 koppen – bereikte in oktober 1722 het octrooigebied van de VOC met 119 overlevenden aan boord. De inspectie van de VOC omschreef dit restant van de expeditie als 'spookschepen met een uitgemergelde bemanning'. En Hubregt Kempe schreef in juni 1725 in zijn dagboek: 'Want wij waren met 115 zielen van Zeeland uijtgevaren en waren doen in alles nogh 80 zielen, waar [...] maer 27 waren die uijt de koijen op het dek konden kruijen. Soodat er 53 zielen waren, die haar niet konden reppen of te verroeren. Zoodat het schip als een pesthuis was.' En een maand later schreef hij: '[...] en bleven nog met 40 zielen kleijn en groot in het leven.' Wat inhoudt dat op dat moment bijna 65 procent van de bemanning aan boord van de Don Louis was overleden. Zodat ook wat betreft de overlevingskansen van de bemanningen op beide expedities het eerder aangehaalde etiket kon worden geplakt: '[...] muntte uit in hachelijkheid.' ■

Kempe neemt in zijn verslag veel kustprofielen op. Uit Voor zilver en Zeeuws belang door Ruud Paesie.

NAAR HET AARDS PARADIJS. HET RUSTELOZE LEVEN VAN JACOB ROGGEVEEN, ONTDEKKER VAN PAASEILAND (1659-1729), Roelof van Gelder, Balans | € 17,50 / € 29,95

VOOR ZILVER EN ZEEUWS BELANG. DE RAMPZALIGE ZUIDZEE-EXPEDITIE VAN DE MIDDELBURGSE COMMERCIE COMPAGNIE, 1724-1727, Ruud Paesie, Walburg Pers | € 29,50

GEERT MAK & THIERRY BAUDET

Zowel Geert Mak als Thierry Baudet verzorgen op het VGN-congres op 6 maart een lezing over de toekomst van het vak geschiedenis. Aansluitend volgt een discussie met de congresgangers. Geert Mak is schrijver van veel gelezen historische werken, Thierry Baudet is naast historicus ook jurist. Hij publiceert veel en schuwt het publieke debat niet.

Ben Vriesema is hoofdredacteur van Kleio.

WELK NUT HEEFT GESCHIEDENIS VOLGENS U?

Mak: Geschiedenis geeft ons een plaats in de tijd. Zonder geschiedenis is het onmogelijk om het heden te doorzien. Tegelijkertijd is geschiedenis een vorm van selectie en ordening – en het geschiedenisverhaal speelt daarin een centrale rol. Een ordening die voortdurend kan en moet veranderen, omdat iedere generatie nieuwe vragen stelt.

Baudet: Het nut van geschiedenis is het toegenomen begrip dat het oplevert. Wie mij wil begrijpen, bijvoorbeeld, zal mijn biografie moeten kennen: waar kom ik vandaan, hoe ben ik opgegroeid? Welke gebeurtenissen hebben mij gevormd, welke ervaringen kleuren ook vandaag de dag nog mijn visie op de wereld? Hetzelfde geldt voor landen, ideeën, religies of conflicten: zonder inzicht in hun wording blijft ons inzicht in hun aard, hun wezen, zeer beperkt.

WELKE HISTORISCHE STUDIE OF WELKE HISTORISCHE ROMAN MAAKTE DE MEESTE INDRUK OP U?

Mak: Voorspel van Loe de Jong, het eerste deel van zijn boekenplank. Een zwaar onderschat meesterwerk over de eerste decennia van de twintigste eeuw. En: Sebastian Haffner, Kanttekeningen bij Hitler, hoe je in amper tweehonderd bladzijden vol rake zinnen een uitnemende biografie kunt schrijven.

Baudet: Het boek *Travesty. The trial against Slobodan Milosevic and the corruption of international justice* van John Laughland – een boek dat gaat over de oorlogen in voormalig Joegoslavië en het ontstaan van het Internationaal Strafhof in Den Haag. Door een minutieuze reconstructie is mijn visie op dat conflict – en in het kielzog daarvan, op de NAVO en het internationaal 'recht' – beslissend veranderd.

Scène uit *Nova Zembla* met Derek de Lint als Willem Barentsz.

WELKE HISTORISCHE FILM HEEFT DE MEESTE INDRUK OP U GEMAAKT?

Baudet: *Nova Zembla*. De indruk die deze film op mij maakte, is echter niet zozeer cinematografisch of historisch, maar eerder sociologisch: Nederland maakt tegenwoordig patriotistische films. Er is nu ook een Michiel de Ruyter-productie. Ik zie de heropleving van aandacht voor ons verleden als een signaal dat we weer 'trots' willen zijn op ons land.

Loe de Jong in het RIOD-archief, 6 mei 1950.

WAT KUNT U ZICH HERINNEREN VAN DE GESCHIEDENISLESSEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL?

Mak: De eerste geschiedenislessen die we kregen van meester Schmall, op de Koningin Wilhelminaschool te Leeuwarden, ging over de Batavieren. Hoe sterk ze waren, en hoe nobel, in hun strijd tegen de Romeinen. Zijn verhaal bracht ons, jongens, tot een enorme staat van opwinden. We renden in de pauze het schoolplein op, we veranderden in Batavieren en Romeinen en we begonnen te vechten. Dat heeft

minstens drie dagen geduurd.

Baudet: De geschiedenislessen op het Stedelijk Gymnasium Haarlem waren geweldig; het lokaal hing vol met oude kaarten, vlaggen en foto's van historische momenten. Mijn docent was Bonno van Dijk, die prachtig kon vertellen en soms helemaal opging in de verhalen. Zo kwam hij elk jaar wanneer hij over de moord op Julius Caesar vertelde gekleed in toga naar school.

IN WELKE HISTORISCHE PERSOON KUNT U ZICH HET BEST INLEVEN?

Mak: Tijdens het schrijven en draaien van *In Europa* ontwikkelde ik natuurlijk mijn sym- en antipathieën. Ik kreeg een bloedhekel aan Lenin, maar ontwikkelde een groot zwak voor zijn kompanen Karl Radek. Ik zag Churchill blunderen, maar tegelijk namen mijn bewondering en sympathie

steeds meer toe. En ik werd een groot fan van Harry Hopkins, de stille kracht achter Franklin Roosevelt, de man die achter de schermen de geallieerden tijdens de oorlog bijeen wist te houden, inclusief Stalin, terwijl hij zelf doodziek was. Maar voor zover ik weet is dat nooit verfilmd.

Links: Geert Mak.
Foto: Leendert Jansen. Rechts: Thierry Baudet. Foto: Marco Visser.

WAT IS DE MEEST RECENTE 'HISTORISCHE SENSATIE' DIE U HEEFT GEHAD?

Mak: In Huize Six, in Amsterdam. Daar hangt het portret van Elisabeth van der Wolff, van Van Mierevelt, uit 1613. Ze houdt een paar prachtig geborduurde handschoenen in haar rechterhand, speciaal gemaakt voor haar huwelijk. 'Kijk,' zei Jan Six X tegen mij toen hij het laatste opentrok, 'daar heb je hem. Wil je hem even vasthouden?' Diezelfde handschoenen dus. Ja, dat is historische sensatie.

Baudet: Toen ik onlangs in Parijs was en door de Rue Mouffetard liep, waar La Bohème zich afspeelt, en ik vervolgens langs de woning liep van George Orwell en daarna Ernest Hemingway. ▶

Rue Mouffetard, Parijs.

Rechtsonder:
De Hollandsche
Schouwburg.

**Kolonne van de
infanterie met
baboes op weg naar
Soekaboemi tijdens
de eerste politio-
nele actie. Foto: C.J.
(Cees) Taillie, Collec-
tie Tropenmuseum.**

WAT IS UW MEEST DIERBARE BEZIT DAT OOK HISTORISCHE WAARDE HEEFT?

Mak: Het leven van mijn vader. Dat is een aluminium plaatje dat hij gedurende de hele oorlog – inclusief een jarenlang verblijf als krijgsgevangene aan de Birma-spoorweg – aan een kettinkje om zijn hals had hangen, net als iedere andere militair. Er staat op: B.L.G.A.B., een kroontje met N.L., daaronder 1899, en dan MAK CATRINUS, GEREFORMEERD. In het midden zit een perforatie. Als je sneuvelde of crepeerde werd het plaatje door-midden gebroken, de ene helft

werd meegenomen om te registreren, de andere helft bleef om je nek zitten om je lijk te zijner tijd te kunnen identificeren. Heel handig. Dat van mijn vader bleef, als door een wonder, heel.

Baudet: Mijn zeventiende-eeuwse appartement aan de Prinsengracht in Amsterdam.

HOE VINDT U DAT GESCHIEDENISONDERWIJS AAN EEN MIDDELBARE SCHOOL MOET WORDEN GEDOCEERD ?

Mak: Een goede geschiedenisleraar is, in de eerste plaats, een goede verteller. Hij moet kunnen in- en uitzoomen: telkens weer beginnen bij het kleine, herkenbare, en dat vervolgens in een grote context plaatsen. Die context moet nadrukkelijk internationaal zijn, niet nationaal, anders ben je bezig met een vorm van misleiding. Zo'n leraar moet verder selecteren, maar hij moet ook laten zien waarom hij selecteert. En hij moet de nieuwsgierigheid prikkelen, hij moet bij de leerlingen een soort historische nieuwsgierigheid

ontwikkelen. Een mooie vorm hebben ze bijvoorbeeld in Israël: daar moeten de kinderen in een nieuwe klas beginnen met het uitzoeken van hun eigen familie-geschiedenis en met het interviewen van opa's, oma's en oude tantes. Die werkstukken worden dan voor de hele klas gepresenteerd. Een voortreffelijke vorm van onderzoek en uitwisseling.

Baudet: Ik denk dat het belangrijk is om duidelijk te maken hoe het verleden doorwerkt in het heden, om te laten zien dat wat we zijn niet los gezien kan worden van wie we waren en wat we hebben meegemaakt. Ook denk ik dat feiten- en jaartallenkennis belangrijker is dan vaak wordt gedacht. De namen van koningen en de precieze data enz. hebben natuurlijk op zichzelf geen overdreven groot belang, maar kunnen wel een raster, een raamwerk verschaffen waarbinnen je vervolgens een grote hoeveelheid zaken een plaats kunt geven. Wanneer je dat niet hebt, wordt alles snel een pudding waarin elke ordening ontbreekt.

ALS U MORGEN EEN HISTORISCH ONDERZOEK ZOU MOGEN BEGINNEN, WAT ZOU DAN HET ONDERWERP ZIJN?

Mak: Zoals de Duitsers zich nog altijd wentelen in schuld, zo blaakt Nederland van onschuld. We hebben daarom twee enorme gaten in het collectieve geheugen: de politio-nale acties en de slavenhandel. Wat het eerste betreft hoop ik dat er ooit nog eens een groot samenwerkings-project tussen Indonesische en Nederlandse historici op poten gezet kan worden. De tijd dringt wel: deelnemers en ooggetuigen zijn er nog steeds, maar Hein met de zeis is zo langzamerhand stevig aan de gang. Wat de sla-venhandel betreft, daar wordt gelukkig ook steeds meer onderzoek naar gedaan, maar te weinig daarvan lijkt door te dringen tot het brede Nederlandse publiek. Zo'n Zwarte Piet-discussie, je kunt ervan vinden wat je wilt, maar wie zich ook maar een beetje in de gruweligheden van de slavenhandel heeft verdiept kijkt wel uit om op dit vlak al te hoog van de toren te blazen. Uit die hele rel kwam, naast een ongekennde golf racisme, ook een groot gebrek aan historische kennis naar voren.

Baudet: Wat is de rol geweest van de CIA in het Europese project?

WAT IS VOOR U EEN BELANGRIJKE LIEU DE MÉMOIRE?

Mak: De Hollandsche Schouwburg. U weet wel waarom.

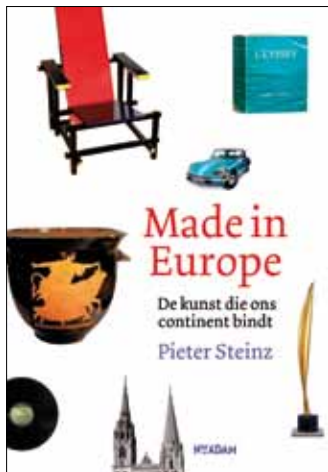
Baudet: De vallei van de Somme, waar ik altijd doorheen rijd wanneer ik naar Frankrijk ga. De plek waar Europa zelfmoord heeft gepleegd, zo-als de Grieken zelfmoord pleegden in de Peloponnesische oorlogen. ■

KLEIO PUBLIEKSPRIJS 2014

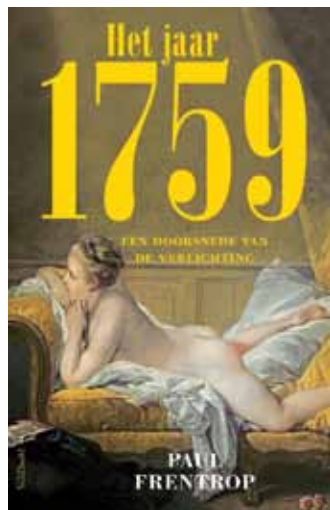
Elk jaar komen er honderden boeken uit die docenten gebruiken ter voorbereiding van hun lessen of in hun lessen. Maar welk Nederlandstalig boek dat het afgelopen jaar is uitgekomen, is nu echt het best bruikbaar in de klas? Op 6 maart 2015, tijdens het VGN-congres, ontvangt de winnaar een geldbedrag en een sculptuur. U kunt tot 5 maart uw stem uitbrengen op uw favoriete boek. Ga daarvoor naar de site www.vgnkleio.nl.

DE VOLGENDE VIER BOEKEN ZIJN GENOMINEERD:

PIETER STEINZ MADE IN EUROPE

In dit boek worden aan de hand van 104 voorwerpen, personen en kunstuitingen verbanden gelegd en uitleg gegeven over wat Europa zo bijzonder maakt. Van Abba tot Rembrandt, van Da Vinci tot de Russische film. Je trekt steeds je wenkbrauwen op van verbazing omdat er door Steinz prachtige links worden gelegd tussen verschillende momenten in de Europese cultuur.

PAUL FRENTROP 1759

Was 1759 een bijzonder jaar? Ach, niet echt, behalve dat Voltaire in dat jaar zijn belangrijkste werk schreef, en dat er een komeet langs de hemel scheerde die een halve eeuw eerder was berekend door Edmond Halley. Desondanks slaagt Frentrop er in om duidelijk te maken wat de Verlichting nou precies inhoudt. Dat doet hij aan de hand van enkele kopstukken, maar vooral aan de hand van enkele gebeurtenissen (de pokkeninoculatie bijvoorbeeld). Paul Frentrop laat zien hoe het denken van de mens blijvend veranderde in dat ene jaar: 1759.

LUC RASSON DE KRACHT VAN HET BEELD. DE GROOTE OORLOG OP HET WITTE DOEK

In zijn boek laat Rassin zien welke films in welke periode iets toonden over de Eerste Wereldoorlog. Van heldenepos tot aanklacht. Alle mogelijke films die over '14-'18 handelen worden besproken. Ook wordt in het boek de vraag gesteld of film een geschikt medium is om historische gebeurtenissen, zoals de Groote Oorlog, op een adequate manier weer te geven. Hoe kritisch zijn deze films over het verleden?

ANNEMIEKE HOUBEN VIEZE LIEDJES UIT DE 17DE EN 18DE EEUW

A dirty mind is a joy forever. Houben heeft allerlei grappige en vunzige liedjes uit de Gouden Eeuw en daarna verzameld en geeft daarbij uitleg over wat er precies wordt bedoeld. Leerlingen (en vele docenten) zullen de versjes zeker waarderen.

HET GEESTESKIND VAN VAN HOGENDORP

De Grondwet van 1814

Op 29 maart 2014 stond de grondwet in het middelpunt van de belangstelling. Precies 200 jaar eerder werd deze namelijk aangenomen en had de soeverein vorst Willem I de eed op deze grondwet afgelegd. De tekst van de grondwet kwam niet uit de lucht vallen. Staatsman Gijsbert Karel van Hogendorp was er jarenlang mee bezig geweest.

Paul Brood is archivaris en rechtshistoricus bij het Nationaal Archief in Den Haag.

Dit schooljaar bespreken experts van het Nationaal Archief in Kleio bijzondere archiefstukken. Het Nationaal Archief in Den Haag beheert en presenteert meer dan duizend jaar geschiedenis van Nederland in bijna 125 kilometer archiefmateriaal, vijftienmiljoen foto's en 300.000 kaarten.

Een van de eerste besluiten van prins Willem Frederik – na zijn aankomst op 30 november 1813 op het strand van Scheveningen – was de instelling van een grondwetscommissie. Deze moest een ontwerp maken voor een nieuwe grondwet, nadat de prins had verklaard dat hij de soevereiniteit aanvaardde 'onder waarborging van eener wijze Constitutie'. De commissie stond onder voorzitterschap van Gijsbert Karel van Hogendorp, telg uit een Rotterdams geslacht uit het milieu van de Oranjes. Al in 1799 had hij *De Unie van Utrecht herzien* geschreven, waarin hij een nieuwe constitutie ontvouwde met een hoofdrol voor de vroegere erfstadhouder. Steeds vervulde in zijn plannen het huis van Oranje de erfelijke waardigheid van hoofd van de staat. Zo ook in zijn *Schets van 1812*, die als het ware het staatsrecht van de Republiek vóór 1795 verbond met dat van het koninkrijk. Na de terugkomst van prins Willem bood Van Hogendorp de *Schets van een Grondwet* aan hem aan. De prins maakte daarop nog enkele aanmerkingen, waarna het stuk als *Schets van eene Grondwet*

voor de *Vereenigde Nederlanden* ter tafel kwam bij de Commissie voor de samenstelling der constitutionele wetten. De commissie vergaderde in de periode van 27 december 1813 tot 2 maart 1814 bij Van Hogendorp thuis aan de Kneuterdijk in Den Haag. In de commissie zaten voorstanders van een herstel van de situatie vóór 1795, maar ook van aanpassing van de keizerlijke constitutie.

NOTABELEN

De tekst van de nieuwe grondwet was niet alleen gebaseerd op de schets van Van Hogendorp. Er werd ook uitgebreid geciteerd uit eerdere constituties, van 1806 voor het Koninkrijk Holland en van 1798 – volgens republikeinen de eerste echte grondwet van Nederland. De grondwet die zo tot stand kwam, bevestigde de soevereiniteit van Willem I en regelde de erfopvolging. Er kwam een volksvertegenwoordiging van 55 leden, die werden benoemd door de Staten der Provinciën. Soeverein Vorst en Staten-Generaal vormden samen de wetgevende macht. Het bestuur lag bij de Vorst, die daarin werd bijgestaan door ministeriële

departementen en een Raad van State als adviserend college. De inrichting van Provinciale Staten was grotendeels een restauratie van de oude situatie, want daarin kregen ridderschappen, steden en heerlijkheden weer een rol. Al bij de benoeming van de commissie was bepaald dat het ontwerp van de grondwet ter beoordeling moest worden voorgelegd aan notabelen uit het hele land. Uit elke provincie kwamen lijsten met vooraanstaande burgers, die samen een lijst van zeshonderd aanzienlijken vormden. Deze aanzienlijken vertegenwoordigden – bij gebrek aan een Staten-Generaal – op 29 maart 1814 het gehele volk. Op die dag hield de soevereine vorst in de Nieuwe Kerk in Amsterdam een toespraak, waarna minister van Justitie mr. C.F. van Maanen de beginselen van de grondwet uiteenzette. Voor debat was geen

gelegenheid. Van de 474 opgekomen notabelen stemden 448 voor en 26 tegen. Diezelfde dag werd de grondwet afgekondigd.

HOLLANDSE REKENKUNDE

In juni 1815 werd in Londen besloten tot een samenvoeging van Nederland met de voormalige Oostenrijkse Nederlanden (België). Dat maakte een grondwetsherziening noodzakelijk. Daartoe werd een nieuwe grondwetscommissie in het leven geroepen, met evenveel noordelijke als zuidelijke leden, opnieuw onder voorzitterschap van Van Hogendorp. In de nieuwe grondwet werd een tweekamerstelsel geregeld. De Eerste Kamer werd een kamer van aanzienlijken die voor het leven door de Koning werden benoemd. De Tweede Kamer zou 55 leden krijgen voor het Noorden en 55 voor het Zuiden. De vergaderingen zouden

openbaar zijn. De macht van de Koning bleef sterk.

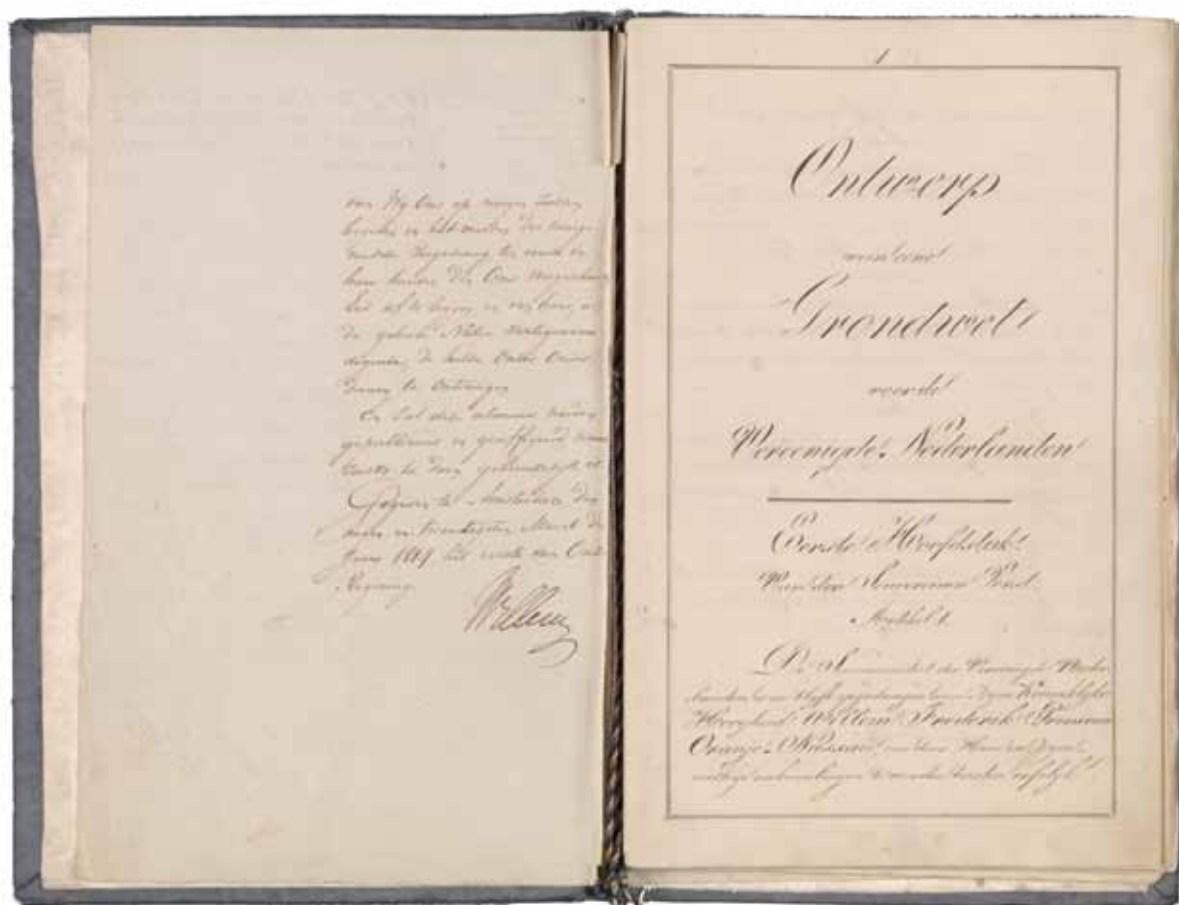
Van zuidelijke zijde werd erop aangedrongen om via referendum een geheel nieuwe grondwet in te voeren. Er werd echter gekozen de bestaande Grondwet van 1814 te herzien volgens de regels van die grondwet. Het zou de eerste herziening worden in een lange rij.

Het ontwerp van de Grondwet van 1815 werd in het Noorden en in het Zuiden wel voorgelegd aan een vergadering van notabelen. Deze stemden in het Noorden massaal voor de nieuwe grondwet. In het Zuiden bleek een meerderheid tegen. ►

Links: Portret van Gijsbert Karel van Hogendorp. Gravure van W. van Senus.

VINDPLAATS

De Grondwet van 1814 wordt bewaard in het Nationaal Archief, en wel in het archief van de Staatssecretarie van koning Willem I, 2.02.01, inv.nr. 6056. De tekst is te lezen op www.denederlandsegrondwet.nl.

Grondwet voor de Verenigde Nederlanden, afgekondigd bij Koninklijk Besluit van 29 maart 1814. Getoond worden de blauwe zijden band (links) en de eerste pagina (hiernaast). Nationaal Archief, Archief Staatssecretarie, inv.nr. 6056B.

Grondwet voor de Verenigde Nederlanden, afgekondigd bij Koninklijk Besluit van 29 maart 1814. Getoond worden de pagina's met de handtekening van Willem I en van een aantal van de aanzienlijken. Nationaal Archief, Archief Staatssecretarie, inv.nr. 6056B.

De koning bepaalde uiteindelijk dat de grondwet was aangenomen, omdat degenen die niet waren komen opdagen geacht werden te hebben voorgestemd ('wie zwijgt stemt toe') en omdat tegenstemmen die voortkwamen uit een afwijzing van de scheiding van kerk en staat, als niet uitgebracht werden beschouwd. In de internationale verdragen tot stichting van het Verenigd Koninkrijk was die scheiding van kerk en staat namelijk opgenomen. En volgens de koning waren

'AL IN 1799 ONTVOUWDE VAN HOGENDORP EEN NIEUWE CONSTITUTIE MET EEN HOOFDROL VOOR DE VROEGERE ERFSTADHOUDER'

notabelen niet gelegitimeerd om op basis van deze kwestie hun stem uit te brengen. Deze bijzondere wijze van stemmen tellen heette in het Zuiden sindsdien de 'Hollandse rekenkunde'. Het lijkt erop dat de 'kwade genius' hiervan de secretaris van staat mr. A.R. Falck is geweest. Op de verjaardag van de koning, 24 augustus 1815, trad de grondwet in werking.

IJZEREN KIST

De Grondwet van 1814 is niet alleen inhoudelijk, maar ook qua uiterlijk een van de topstukken van het Nationaal Archief. Het document maakte deel uit van de archivalia die de Commissie voor de samenstelling der constitutionele wetten had gevormd. De commissie deponeerde haar stukken in het archief van de Staatssecretarie, het administratieve centrum van de Koning. Tot 1832 werden ze bewaard in een ijzeren kist, een bewijs dat ze als belangrijk werden beschouwd. Het Koninklijk Besluit en de grondwet zijn ingebonden in een blauw zijden band en versierd

met kwastjes. Het Koninklijk Besluit is door de koning zelf ondertekend, de grondwet mede door de secretaris van staat Falck, en natuurlijk de aanwezige aanzienlijken.

OERMOEDER

De Grondwet van 1814 is de 'oermoeder' van onze huidige grondwet, in de zin dat ze via een lange lijn van meer dan twintig aanpassingen verbonden is met onze huidige grondwet. Ongeveer een derde van de artikelen van de Grondwet van 1814 is gewijd aan de Koning, de tekst is sterk gecentreerd rondom zijn soevereiniteit. Toch wordt die op onderdelen constitutioneel begrensd. Zo is in deze grondwet al sprake van scheiding van kerk en staat, van vrijheid van drukpers, onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en een recht van initiatief, zowel van de Koning als van de Staten-Generaal, toen nog met één kamer. De verkiezingen vonden plaats op basis van een stelsel van standenvertegenwoordiging. Ook bevatte de Grondwet de regels van erfopvolging en parlementaire goedkeuring van het huwelijk van de koning en zijn opvolgers. De Grondwet van 1814 is de eerste grondwet van het koninkrijk en haar betekenis is vooral institutioneel: de opbouw van de nieuwe, vooral centraal geleide, eenheidsstaat werd erin verankerd. Ook over decentralisatie zou voortaan centraal worden beslist. ■

In samenwerking met Google heeft het Nationaal Archief een website over de grondwet gemaakt. En voor het primair onderwijs is er een speciale aflevering van *Het Klokhuis* over de grondwet. Links zijn te vinden op www.vgnkleio.nl.

OORLOG ONTMENSELIJKT ALLE MENSEN

Tankbemanning in Fury baant zich een weg door de oorlog

Eind 2014 ging de film *Fury* van regisseur David Ayer (bekend van de films *The Fast and the Furious* en *End of watch*) in Nederland in première. De topbezetting met acteurs als Brad Pitt en Logan Lerman stond garant voor goed acteerwerk. Aan de regisseur de taak om dat acteerwerk in te passen in een geloofwaardig kader. Aan de kijker de vraag of hij daarin geslaagd is...

Duitsland, begin 1945. De Duitse steden liggen in puin, honderdduizenden burgers zijn omgekomen, miljoenen mensen zijn dakloos of zwerven door het land op de vlucht voor oprukkende legers en de geallieerde troepen decimeren het Duitse leger. Alles wijst erop dat Duitsland de oorlog heeft verloren en dat verdere strijd zinloos is. En toch blijven de Duitse legereenheden hardnekkig weerstand bieden. Waarom? Historici komen na de oorlog met allerlei verklaringen, maar in het jaar 1945 zoeken de geallieerden niet naar een verklaring, maar naar een oplossing van dat probleem. En die oplossing heeft men nu wel helder voor ogen: doorvechten tot de laatste Duitser zich overgeeft of is gedood. Met de zekerheid dat ook aan eigen zijde nog vele mannen zullen sterven. En dat terwijl die mannen al een reeks zware gevechten achter de rug hebben. Na de landing in Normandië is de opmars maandenlang vertraagd door fanatieke Duitse tegenstand in onder andere de Vogezen, de Ardennen en het Hürtgenwald. Daarmee is het vooruitzicht van een snelle vrede een illusie geworden. Zelfs de Amerikanen met hun enorme potentieel aan mensen en materieel blijken moeite te hebben om hun verliezen aan manschappen aan te vullen. Door de slopende gevechten kruipt moedeloosheid langzaam binnen bij alle rangen. Uit legerverslagen en dagboeken van GI's blijkt dat er nog een ander fenomeen boven komt drijven: haat. Haat tegen alles wat Duits is, tegen al die zinloze weerstand, tegen het haast religieuze fanatisme van de SS en fanatieke nazi's die hun eigen volk opofferen.

Tegen deze achtergrond speelt de film *Fury* van regisseur David Ayer. De film vertelt het verhaal van een tankbemanning die zich in 1945 vechtend door Duitsland een weg baant naar het einde van de

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

FURY

Lengte: 129 minuten.

Prijs € 17,99, **onder meer bij Bol.com.**

Adviesleeftijd: 16 jaar.

oorlog. *Fury* ('woede' of 'razernij') staat in grote letters op de loop van hun tank gekalkt. Gedurende de film blijkt dat dit niet zozeer staat voor de naam van de tank, als wel voor de gemoedstoestand van de bemanning. ►

GEHARDE TANKCOMMANDANT

Brad Pitt speelt de rol van de geharde tankcommandant Don 'Wardaddy' Collier die maar één doel voor ogen heeft: zijn bemanning heelhuids door de oorlog loodsen. Dat doet hij al vanaf de eerste gevechten van het Amerikaanse leger in Afrika in 1942 en zijn bemanning heeft onvoorwaardelijk vertrouwen in hem. Bij aanvang van de film blijkt dat een van de bemanningsleden toch is gesneuveld. De crew wordt aangevuld met het groentje Norman Ellison (een rol van Logan Lerman) die in zijn eigen woorden 'alleen is opgeleid om een paar honderd woorden per minuut te typen'. Vanaf dat moment staat de film geheel in het teken van het ontgroeningsproces van Norman. Dat was in oorlogsfilms al eerder een thema, zoals in *Platoon* (1986). Daarin werd het groentje op en neer geslingerd tussen goed en kwaad, en werd hem de mogelijkheid geboden tussen die twee kanten te kiezen. In *Fury* ontbreekt die keuze. De keuze hier is overleven of sterven, waarbij overleven alleen lukt door alle morele waarden overboord te gooien. De tankbemanning die de ouwe hap vormt, probeert daarom op de meest grove manieren de morele waarden van het groentje te breken en te vervangen door gevoelens van haat en razernij, de enige overlevingsprincipes die in hun ogen werken. David Ayer laat in *Fury* zien dat er in oorlogstijd geen onderscheid kan worden gemaakt tussen mensen die voor de goede en die voor de kwade zaak strijden. Oorlog ontmenselijkt *alle* mensen.

Wat de film bijzonder maakt, zijn niet zozeer de verhaallijnen. Die zijn soms zelfs ronduit zwak te noemen. Recensenten wijzen daarbij als voorbeeld naar de gevechtsscène aan het einde van de film die inderdaad helemaal past in de Hollywoodtraditie en een stevig *Little Big Horn*-gehalte heeft. Een ander voorbeeld zou volgens velen de liefdesscène in het midden van de film zijn. Het past – vooral vanaf de film *Titanic* (1997) – inderdaad binnen het Hollywoodconcept om afwisselend actie- en liefdesscènes in te zetten om een zo breed mogelijk publiek te trekken. Toch is die kritiek niet helemaal terecht. Want in de betreffende scène krijgen we ook een mooie inkijk in het gecompliceerde karakter van Wardaddy.

UIT JE STOEL VAN SCHRIK

De film moet het hebben van de spanning, de onverwachte wendingen (die je als toeschouwer soms uit je stoel doen opspringen van schrik) en vooral van de gevechtsscènes die uiterst realistisch worden uitgebeeld. Je ontkomt er bij het zien van die scènes niet aan om parallellen te trekken met eerdere oorlogsfilms. Het claustrofobische interieur van de Sherman-tank (door de Duitsers spottend de *Tommy cooker* genoemd omdat er zoveel bemanningen in verbrandden) leent zich daarbij goed om spanning op te bouwen. Dit perspectief is niet nieuw (zoals sommige recensenten beweren), het is al eerder toegepast in de Israëlische film *Lebanon* (2009).

In *Fury* zit een gevechtsscène met tanks en infanterie die zich afspeelt op een open terrein. Deze scène doet denken aan de openingsscène uit de film *Saving Private Ryan* (1998). Dat eerste half uur uit die film is wereldberoemd geworden door de intensiteit van de beelden die je als toeschouwer meezuigen in de orgie van geweld en de chaos tijdens de landing op D-day in Normandië. Ook bij de *Fury*-gevechtsscène bevind je je als toeschouwer midden in de gruwelen van de moderne oorlogvoering.

Een andere indrukwekkende scène geeft het schrikbeeld weer van elke Amerikaans tankbemaning gedurende de oorlog in Europa: de ontmoeting met een Duitse *Tiger*-tank, hét paradepaardje van de Duitse tankdivisies, een mastodont van zeventig ton staal waarop granaten van de veel lichtere Amerikaanse Sherman tanks gewoon afketsten en die zelf met vernietigende kracht granaten kan afschieten vanaf een afstand van 1500 meter. Deze scène laat zien waar dat toe leidt.

Fury is wat mij betreft een geslaagde (anti)oorlogsfilm. Her en der wordt tegemoetgekomen aan de Hollywoodseisen en dat maakt de film misschien wat minder evenwichtig dan enkele genoemde voorgangers. Maar wat deze film in tegenstelling tot de eerder genoemde films *wel* heel expliciet naar voren durft te brengen, is het feit dat het morele gedrag van veel Amerikanen tijdens deze oorlog echt niet beter was dan dat van veel Duitsers.

Tijdens het Ardennenoffensief in december 1944 waren de Amerikanen nog diep geschokt toen een Duitse SS-eenheid honderden Amerikaanse krijgsgevangenen doodde. *Fury* toont ons Amerikaanse soldaten die een paar maanden later precies hetzelfde doen met hun tegenstanders. Dat is wat oorlog doet: het ontmenselijkt *alle* mensen. ■

GESCHIKTE SCÈNES

Het is moeilijk om specifieke scènes aan te wijzen die geschikt zijn om klassikaal te tonen. De film moet het vooral hebben van de opgeroepen sfeer, die gekenmerkt wordt door het ontbreken van duidelijke goed-kwaad- tegenstellingen waardoor oorlog een totaal amoreel karakter krijgt. Het is daarom eerder aan te raden om de film (eventueel thuis) in zijn geheel te bekijken en daarna (in de klas) een discussie op gang te brengen aan de hand van de volgende stelling: 'Geschiedschrijving wordt altijd bepaald door de overwinnaars.'

ONDER HET DOMPLEIN

DOMunder biedt kijkje in Utrechtse historie

Waarschijnlijk is het Utrechtse Domplein de enige plek in Nederland waar, op een verbazend klein oppervlak, tweeduizend jaar geschiedenis van Nederland binnen anderhalf uur te beleven is. Ik noem het beleven en niet 'zien', want het project DOMunder is in de eerste plaats een archeologische belevenis.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

De plaats waar nu het Domplein ligt, kent een geschiedenis van minstens tweeduizend jaar. Die begon met een Romeins castellum aan de Rijn, aan een aftakking van de Limesweg. In de resten daarvan werden in de vroege middeleeuwen kerkjes gebouwd, gevolgd door een

romaanse domkerk en uiteindelijk de gotische dom, waartoe de beroemde domtoren behoorde. Het schip van deze dom bleek in 1674 niet bestand tegen een hevige storm en stortte in; het was gebouwd met te korte steunberen en zonder luchtbogen. Het plein ontstond toen anderhalve eeuw later het puin werd opgeruimd.

ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN

De afgelopen jaren is onder het Domplein hard gewerkt om de archeologische vondsten uit al deze periodes toegankelijk te maken voor publiek. Bij het eerste archeologische onderzoek (1929-1949) werd bevestigd dat het Romeinse castellum Traiec-

tum op deze plek heeft gelegen. In de kelder van de muziekschool is een stukje van de stenen muur te zien en in de bestrating om het plein zijn met kleurig verlichte metalen strips de contouren van het castellum aangegeven. Na 1949 zijn nog regelmatig opgravingen gedaan op en rond het Domplein, maar omdat het gebied grotendeels bebouwd is, is effectief maar zo'n vijf procent van het fort onderzocht. In 2010 werd Schatkamer I geopend: een publieksruimte onder het Domplein waar kleinere archeologische vondsten werden tentoongesteld, informatie werd gegeven en een stukje Romeinse muur te zien was. Sinds juni 2014 is Schatkamer II open, waarvoor in 2011 de eerste proefopgraving plaatsvond in de opgravingsput van 1949. Bij deze opgraving werd met de moderne technieken nog van alles gevonden dat eerder onopgemerkt was gebleven, met name munten uit verschillende periodes. Over de put werd een betonnen dak aangebracht, zodat de opgraving beschermd was én toegankelijk bleef.

FASCINEREND BEZOEK

Schatkamer II is uitgegroeid tot een avontuur van bijna een uur, waarin bezoekers zelf aan de hand van archeologische vondsten de geschiedenis van het Domplein ontdekken. 'Ontdekkingstocht' is misschien een groot woord voor de rondgang over de loopbrug langs de strategisch geplaatste vondsten, maar fascinerend is een bezoek zeker. Vrijwilligers vangen de groep (van maximaal twintig personen) op in Schatkamer I, waar een inleiding wordt gegeven aan de hand van plattegronden van het Domplein in verschillende periodes. Ook kunnen bezoekers zelf met videofragmenten en vondsten in vitrines informatie over de opgravingen vergaren. Het project hanteert zeven tijdlagen: de Romeinse tijd (rond het begin van onze jaartelling) toen hier het castellum stond met de kampdorpen, de tijd van Willibrord (rond 700) die hier een kerkje liet bouwen, de romaanse tijd (rond 1000) en de gotische tijd (rond 1300) waarin twee opeenvolgende domkerken werden gebouwd, de storm (1674) die het schip van

de gotische dom verwoestte, 'herstel en waardering' (rond 1900) en 'heden en toekomst' (rond 2000). Een film in de publieksruimte neemt de bezoekers in hoog tempo mee langs al deze lagen, ter voorbereiding op wat straks 'in het echt' te zien is. De ingang van Schatkamer II is pal voor de Dom, een onopvallende trap naar beneden. Daar wordt opnieuw een film vertoond, nu een animatie over de bebouwing en de vondstlagen van het plein.

'SCHATKAMER II IS UITGEGROEID TOT EEN AVONTUUR VAN BIJNA EEN UUR'

Later volgt nog een behoorlijk heftige animatie van de storm van 1674, die het schip van de dom deed instorten. Verder mogen de bezoekers op eigen houtje met een 'slimme zaklamp' op pad in de donkere ruimte: als de flinke schijnwerper op een vondst (voorzien van sensor) wordt gericht, komt door het aangehechte oortje het bijbehorende verhaal. Ondertussen kan natuurlijk met de lichtbundel in alle donkere hoekjes worden gekeken. ►

FUNDAMENTEN

En wat valt er zoal te ontdekken? De tour begint met de enorme fundamente van de pilaren van de Dom. Tegen het plafond is nog een stuk negentiende-eeuwse waterleiding te zien. Een stukje verder zijn de verschillende aardlagen te zien, met duidelijk zichtbaar de brandsporen uit 70 na Christus, toen de tweede van de vier houten voorgangers van het stenen castellum tijdens de Bataafse Opstand werd verwoest. Er zijn Romeinse sieraaden, olielampjes en vaatwerk uitgestald, even verderop liggen Romeinse slingerkogels die als roodgloeiende projectielen gebruikt werden met een zogenaamde ballista. En dan zijn daar ineens de resten van een van de toegangspoorten van het rond 200 gebouwde stenen castellum, de poort aan de Via Praetoria die

nog in de vroege middeleeuwen overleefde. Aan de overkant van het looppad ligt een stapeltje dakpannen van het fort, met duidelijk zichtbaar het stempel van het legeronderdeel dat hier bivakkeerde. Grappig is dat veel van de dakpannen de afdrukken van honden- en kattenvoeten bevatten, er is er zelfs een met het spoor van een uitgegleden kat. Op een andere dakpan staat de afdruk van een met spijkers beslagen soldatenlaars.

Ornamenten van de romaanse kerk, de voorganger van de gotische dom, liggen opgestapeld naast het looppad, naast resten van het ingestorte schip van de dom. Twee prachtige spuwsteden steken boven het puin uit. Een spectaculaire aanblik biedt het skelet dat in een grafkelder van de dom gevonden is, met een grafsteen met gotisch opschrift aan zijn hoofdeinde. De steen behoort toe aan een vicaris die overleed in 1397.

DOMunder is een unieke belevenis voor alle leeftijden. Bij wijze van experiment heb ik een veertiger, een basisschoolleerling, twee pubers en twee

gepensioneerden meegenomen naar dit uitje. Het ging me natuurlijk vooral om de pubers en de basisschoolleerling: is de aangeboden informatie niet te simpel of te ingewikkeld, is het amusement een beetje functio-

'EN DAN ZIJN DAAR INEENS DE RESTEN VAN EEN VAN DE TOEGANGSPOORTEN VAN HET ROND 200 GEBOUWDE STENEN CASTELLUM'

neel en toch spannend, worden ze gegrepen door de authentieke voorwerpen en deze fascinerende plek? Het basisschoolkind (groep 5) vond vooral het 'schieten' met de schijnwerper fantastisch, maar begreep ook heel goed waar ze naar keek en was van begin tot eind geboeid door het ondergrondse avontuur en het verhaal achter (of onder) het plein. In elk geval één puber (3-gymnasium) vond het niveau precies goed en de presentatie van de vondsten prachtig; ze heeft er ook nog iets extra's van geleerd. De volwassenen waren er simpelweg niet weg te slaan. ■

VOORAF RESERVEREN

DOMunder is gerealiseerd door Initiatief Domplein, een particulier initiatief van Stichting Domplein 2013. Omdat het stormloopt en per tour maar maximaal twintig mensen worden toegelaten, moeten toegangsbewijzen voor een van de zes tours per dag vooraf op de website worden gereserveerd. De opgraving heeft nu al te lijden onder het vocht en de warmte van de vele belangstellenden, daarom is de maandag een 'rustdag'. Op woensdagavond en zaterdagochtend vinden speciale 'archeologierondleidingen' plaats.

Meer informatie op www.domunder.nl.

APPS BIJ DOMUNDER

Bij DOMunder zijn twee apps te downloaden: *Tijdreis 2000 jaar Domplein* (voor de iPad) en *Domplein Tour* (voor zowel Apple als Android). De eerste bevat prachtige 3D-reconstructies die van alle kanten kunnen worden bekeken. De voorbeeld filmpjes op de website vertellen ook over de opgravingsgeschiedenis. De tweede app is voor gebruik op het Domplein en vertelt wat er ter plekke onder de grond zit, met een stukje geschiedenis en wat beeldmateriaal en reconstructies. Overigens is deze app ook goed te raadplegen in de eigen huiskamer, zonder gps.

EEN STREEP DOOR DE STAD

WIE?

Frank Wesdijk, werkzaam als docent Geschiedenis, Maatschappijleer 1, 2 en Maatschappijwetenschappen aan het Luzac College en het VAVO Lyceum van ROC van Twente.

WAT?

Een les aan 4-vmbo-tl over de Berlijnse Muur uit het themakatern Koude Oorlog.

ACHTERGROND?

Vroeger wilde ik altijd militair worden of historicus. Via wat omwegen ben ik terechtgekomen op de lerarenopleiding geschiedenis en heb daar nooit een seconde spijt van gehad. Ik geniet elke dag van voor de klas staan!

WAT VIND JE LEUK AAN JE VAK?

Het is heerlijk om mensen te helpen met zaken waar ze moeite mee hebben en een besef te creëren over de vorming van onze wereld van vandaag. Het zijn niet alleen de jaartallen, de personen en de gebeurtenissen, maar de oorzaken, de gevolgen en de relatie tussen verleden, heden en toekomst die belangrijk zijn.

... IN EEN PAAR WOORDEN:

Enthousiast, nieuwsgierig, verteller, humor, motiveren.

TIPS VOOR COLLEGA'S

Maak gebruik van de creativiteit en fantasie van vmbo-leerlingen. Deze leerlingen kunnen ontzettend leuk gebeurtenissen relativeren. Hou ze hersenactief en geef ze continu het gevoel dat zij een essentieel deel vormen van de les. Ik gebruik bij het vragen stellen het trucje 'niet roepen, geen vingers' en 'check in duo's': iedereen zelf laten nadenken (max. 2 minuten), in tweetallen tot een gezamenlijk antwoord komen (max. 3 minuten) en dan een duo kiezen om het gekozen antwoord in de groep te gooien. Iedereen moet dan wel actief meedoen, want iedereen kan de taak krijgen het antwoord kenbaar te maken en de daaropvolgende discussie te leiden.

WAT DOE JE OVER TIEN JAAR?

Ik geniet van het onderwijs, maar hoop over tien jaar les te kunnen geven aan een lerarenopleiding geschiedenis om een nieuwe generatie enthousiaste docenten klaar te stomen.

Tekst: **Daan van Leeuwen**

MIJN SUCCESES

Ik heb in het vmbo geleerd dat beeldvorming en structuur ontzettend belangrijk zijn voor het leereffect. De les wordt geopend met de lesdoelen en het bespreken van de opzet van de les. Deze les gaat over de Berlijnse Muur en de rol van deze muur binnen de kenmerkende aspecten van de Koude Oorlog. Na een terugkoppeling op de eerder verworven kennis van de Koude Oorlog begint de instructie over de Berlijnse Muur. De leerlingen maken gedurende alle lessen over de Koude Oorlog oorzaak-gevolgschema's om alle gebeurtenissen te ordenen en in een context te plaatsen. Bij de uitleg gebruik ik het digitale kaartenprogramma Centennia, waar de leerlingen heel duidelijk de bijzondere positie van (West-)Berlijn kunnen zien binnen de deling van Europa. Het fungeerde immers als een eiland in de Sovjet-invloedssfeer. De instructie is vooral gericht op 'wat' er op het moment van de bouw plaatsvond. Hiervoor gebruik ik een aflevering van Geert Maks In Europa waarin voormalig Stasi-officier Hagen Koch vertelt hoe hij destijds een pot verf, kwast en kaart kreeg en de opdracht een lijn te verven dwars door Berlijn. Het fragment is bruikbaar omdat het een beeld geeft van iemand die zo direct betrokken was bij de bouw van de muur. We bespreken de gevolgen van de bouw voor Berlijn. Na de uitleg laat ik op het bord een kaart van de stad zien waarin ze zelf leven. Door deze kaart zet ik een grote streep en vraag de leerlingen zich voor te stellen dat vanaf morgen de stad waar zij leven gescheiden is in twee delen. Ik bespreek met de leerlingen wat de gevolgen zijn van een dergelijke scheiding. Wat zijn de effecten op hun persoonlijke leven: familie, school, sport en hobby? Na afloop gaan de leerlingen in duo's bespreken wat ze hebben gezien en samen een element kiezen wat zij het meest indrukwekkend vonden. Een aantal duo's worden uitgenodigd hun gekozen stuk te bespreken met de klas en dan barst de discussie los. Na afloop checken we of de lesdoelen gehaald zijn door middel van Kahoot, een digitale quiz die ze met hun telefoon kunnen doen. ■

Het digitale kaartenprogramma Centennia.

NATUURRAMPEN IN DE KLAS

Een groepsproject voor M&M

Steeds meer middelbare scholen werken met het vakgebied Mens en Maatschappij of willen dat gaan doen. Reden genoeg voor de lerarenopleiding geschiedenis van de HAN in Nijmegen om er tijd aan te besteden. In de propedeusefase werkte Teun de Wilt aan een vakoverstijgend project voor zes lessen. Een project over natuurrampen, waarbij de leerlingen in kleine groepjes de oorzaken en de gevolgen onderzoeken van vier soorten catastrofes: aardbevingen, vulkaanuitbarstingen, tsunami's en overstromingen.

Teun de Wilt is student aan de HAN. **Nadine Kostense** is lerarenopleider geschiedenis van de HAN.

In dit project hebben we geprobeerd de lesstof evenredig te verdelen over de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en economie. Omdat de oorsprong van natuurrampen aardrijkskundig is, is dat vak als basis genomen en zijn economie en geschiedenis daaraan gekoppeld. Het project is ontworpen voor leerlingen van 2-vmbo-tl en havo. Zij hoeven geen voorkennis te hebben over het onderwerp. Een groot deel van de kennis wordt gaandeweg op zelfstandige en onderzoekende wijze verkregen. Tijdens de eerste les wordt de basiskennis klassikaal behandeld met uitleg over het fenomeen natuurrampen. Er wordt daarbij ook gekeken naar plaattektoniek, omdat daarin de oorzaak ligt van veel natuurrampen.

VER VAN MIJN BED

Natuurrampen zijn voor veel leerlingen iets onwerkelijks en ongrijpbaars; het is voor hen een ver-van-mijn-bedshow. Zo nu en dan komt het in het nieuws, maar er wordt weinig inhoudelijke aandacht aan besteed. Behalve het aantal slachtoffers komen leerlingen niets over de ramp te weten. Door dit project komt hier verandering in. Het onderwerp wordt geconcretiseerd en leerlingen leren veel over de rampen, die jaarlijks meerdere malen voorkomen. Naast de inhoudelijke doelen kunnen er ook sociale doelen worden behaald.

Leerlingen werken op zelfstandige wijze en in groepsverband, waarbij samenwerking essentieel is. Ze onderzoeken de inhoud van het project met behulp van boeken en internet. Hierdoor leren ze informatie effectief op te zoeken en hoofdzaken te onderscheiden van bijzaken. De presentatie van het eindproduct – in de vorm van een poster – leert leerlingen te spreken voor een groep, wat een nuttige vaardigheid is. De kern van de lessenserie, het ontstaan van de rampen, blijft aardrijkskundig, maar door het benoemen en onderzoeken van historische voorbeelden en de sociaal-economische gevolgen komen ook het geschiedenis- en economieaspect aan bod. Dit maakt het project voor alle docenten M&M interessant.

EEN RAMP PER GROEPJE

Tijdens het project wordt de klas ingedeeld in groepjes van vier leerlingen. Elk groepje krijgt een van de vier typen rampen toegewezen: aardbevingen, tsunami's, overstromingen of vulkaanuitbarstingen. In de meeste klassen houdt dit in dat er twee groepjes per ramp zijn. Bij de eerste klassikale les over natuurrampen en plaattektoniek laat de docent een filmfragment zien waarin een aantal verschillende rampen voorbijkomen. Dit geeft een impressie over de aard en omvang van de rampen die de leerlingen in de lessen erna gaan onder-

Leerlingen Puck en Pierre presenteren de poster van hun groepje over vulkaanuitbarstingen.

Dit artikel is geschreven op basis van een vakdidactische leertaak die Teun de Wilt en Wesley Engelhart hebben uitgevoerd in het kader van het thema Mens & Maatschappij. Vakdidacticus Nadine Kostense heeft hen hierbij begeleid. Teun de Wilt en Nadine Kostense (lerarenopleider Geschiedenis van de HAN) hebben de resultaten van het ontwikkelde project bewerkt tot dit artikel. Dit artikel verschijnt in een serie van Kleio-artikelen met didactische producten en onderzoeksresultaten van studenten van lerarenopleidingen.

zoeken. Tevens maakt dit rampen en de directe gevolgen, waarbij leerlingen vaak geen concreet beeld hebben, visueel.

Aan het begin van de volgende lessen introduceert de docent telkens een van de rampen met een filmfragment en basale informatie. Vervolgens gaan de leerlingen zelfstandig op zoek naar informatie over 'hun' ramp. Ze moeten hierbij een aantal zaken onderzoeken: het ontstaan van de ramp, de economische en sociale gevolgen, historische voorbeelden en de rol van hulporganisaties. Hierbij moet bij elke ramp een drietal kernbegrippen aan de orde komen. Bij aardbevingen zijn dat bijvoorbeeld de begrippen plaattektoniek, epicentrum en schaal van Richter. In de derde les gaan de groepjes om de tafel zitten met het andere groepje met hetzelfde onderwerp. Ze delen de informatie die ze hebben gevonden en vullen elkaar aan. Ze vullen het format 'informatie zoeken en vergelijken' in. In de vijfde les wordt er met de expert-methode gewerkt; middels een format krijgen de leerlingen van klasgenoten informatie over de andere rampen. Deze twee formats (te vinden in het digitale lesmateriaal) stellen de leerlingen in staat om effectief de informatie over hun ramp te zoeken en kennis op te doen over de andere drie rampen. Uiteindelijk komt het groepje weer bij elkaar om de nieuwe informatie met elkaar te delen, zodat ze dit kunnen verwerken in het eindproduct.

POSTER PRESENTEREN

Na vijf lessen hebben de leerlingen informatie verzameld over de vier soorten natuurrampen die in dit project aan de orde komen. Ze moeten dit verwerken in een poster, waarbij het ontstaan van de ramp centraal staat. Daaromheen staat de informatie over de sociaal-economische gevolgen, de

rol van hulporganisaties en een aantal historische voorbeelden van de ramp. Er wordt op de poster ook aandacht besteed aan de drie andere rampen, waarvan ze door middel van de expert-methode kennis hebben verkregen van hun klasgenoten. De poster wordt klassikaal gepresenteerd en het groepje krijgt er een cijfer voor. Als docent kun je er natuurlijk ook voor kiezen om de leerlingen een powerpointpresentatie te laten maken. Ook de twee formats dienen ingeleverd te worden. De kwaliteit daarvan wordt meegenomen bij de beoordeling. Aan het eind van de lessenserie hebben de leerlingen inzicht verworven in de oorzaken van verschillende rampen en de sociaal-economische gevolgen ervan, zowel vroeger als tegenwoordig. Denk hierbij aan de schade aan de infrastructuur, woongelegenheden en de economie van het getroffen land of landen. Zij kunnen bij de rampen historische voorbeelden geven, bijvoorbeeld de uitbarsting van de Vesuvius bij Pompeï in 79 na Christus, maar ook recentere catastrofes, zoals de tsunami in 2004. Daarnaast hebben de leerlingen geleerd op welke wijze hulporganisaties als het Rode Kruis en de SHO ('Giro 555') hulp kunnen bieden aan slachtoffers van dergelijke rampen. De acties en reclames van deze hulporganisaties na een grote natuurramp zijn bij veel leerlingen bekend, wat het voor hen betekenis geeft. ■

De Vesuvius gezien vanuit de ruïnes van Pompeï.

LESMATERIAAL

De uitgebreide lesseninstructie – met bijbehorende leerdoelen, overzicht van de lessenserie, beoordelingsformulier en de formats waarmee de leerlingen informatie verzamelen en uitwisselen – is te vinden op www.vgnkleio.nl.

HET MYSTERIE VAN DE OPSTAND

Waarom kwamen de Nederlanden in opstand tegen Filips II en niet tegen Karel V, terwijl deze heersers allebei maatregelen namen tegen protestanten en allebei deden aan centralisatie? Welke groep Nederlanders nam precies het voortouw tijdens de Opstand? En waarom was Spanje eigenlijk zo lang bereid om oorlog te voeren voor een relatief klein gebied? Leerlingen gaan het mysterie oplossen door kaartjes met elkaar te combineren.

Lisa Oskamp is
redacteur van Kleio.

WAT?

De klas wordt verdeeld in groepjes van twee of drie leerlingen. Elke groep krijgt een envelop met daarin de kaartjes van het mysterie en het opdrachtblad. Leerlingen geven antwoord op de vragen door de kaartjes te bestuderen. Na afloop worden met de hele klas de verkregen inzichten besproken.

VOOR WIE?

Deze opdracht is geschikt voor de bovenbouw van het vwo.

TIJDVAK?

Het sluit aan bij tijdvakken 5 en 6 en de historische context Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1515-1648).

LESDUUR

50 minuten

WAT LEVERT HET OP?

Vaardigheden:

Leerlingen oefenen met categoriseren, informatie ordenen, argumenteren en redeneren.

Boven: Karel V in
Augsburg. Schilderij
door Titiaan, 1548.
Onder: Filips II van
Spanje. Schilderij
door Anthonis Mor
van Dashorst, 1557.

De eerste versie van de opdracht is getest en van nuttig commentaar voorzien door zes leerlingen uit vwo 4: Dewi Kamp, Milou Nijssen, Roos van Putten, Renate Smit, Emma Wiarda en Lotte Zwart. De tekst op de strookjes is afkomstig uit een artikel in het Vlaamse blad *Hermes*, geschreven door Odette Decombe.

Kennis:

Leerlingen krijgen meer inzicht in het verloop van de Opstand.

Leerlingen kunnen uitleggen waarom men wel in opstand kwam tegen Filips II, maar niet tegen Karel V. Leerlingen kunnen vertellen welk groep mensen met name in opstand kwam.

Leerlingen begrijpen waarom Spanje lange tijd oorlog bleef voeren tegen de Nederlanden.

VOORKENNIS

Het verloop van de Opstand moet al behandeld zijn. Leerlingen gaan de strookjes categoriseren en daarvoor is het handig als ze in staat zijn de gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde te plaatsen.

HOE?

Elke groep krijgt een opdrachtenblad en een envelop met kaartjes. Leg de hoofdvraag uit en probeer leerlingen nieuwsgierig te maken naar het antwoord. De leerlingen die de opdracht voor mij getest hebben, vonden het een interessante vraag. Een leerling meldde: 'Zo had ik er nog nooit over nagedacht!' Laat de groepen eerst een minuut

of tien hun eigen aanpak bepalen. Daarna kunt u bijvoorbeeld aan een paar groepen vragen hoe zij te werk gaan. Vervolgens kunt u door de klas lopen en de leerlingen waar nodig bijsturen. Het is hierbij vooral van belang dat de leerlingen zo diep mogelijk op de vraag ingaan. Nadat ze een halfuur aan de opdracht gewerkt hebben, kunt u hem klassikaal bespreken. U kunt beginnen met de hoofdvraag en via het antwoord daarop de deelvragen behandelen. Zaken waarvan vaak gezegd wordt dat ze een rol speelden bij de Opstand, zoals de taalvaardigheid en vestigingsplaats van de koning, kunt u eventueel mondeling bespreken. Zo kan met de klas ingegaan worden op mythevorming. U kunt naast de inhoud ook de vaardigheden bespreken die leerlingen bij deze opdracht geoefend hebben. Als er een discussie ontstaat met goede inhoudelijke argumenten, is de opdracht geslaagd. ■

WEBSITE

De kaartjes en de oplossing van dit mysterie zijn te vinden op de website van Kleio:
www.vgnkleio.nl

**De strijd tussen
Carnaval en Vasten
(protestanten tegen-
over katholieken),
schilderij door Pieter
Bruegel de Oude,
1559.**

HET NEDERLANDS LANDSCHAP ALS GESCHIEDENISBOEK

Bosatlas van het cultureel erfgoed *bevat schat aan informatie*

Het moet een genot zijn om bij Noordhoff Uitgevers te werken. Vooral op het moment dat de vraag 'waar zullen wij nu weer eens een atlas over maken?' voorbijkomt. En dan maar brainstormen. Als je dan op het idee 'cultureel erfgoed' bent gekomen, kan de fantasie pas echt los. Watertorens? Ja, doe maar. Struikelstenen? Schrijf maar op. Eendenkooien? Mooi thema.

Ger Jan Onrust is sectordirecteur onderwijs en begeleiding aan het Sintermeertencollege in Heerlen.

Volkenkundige en openluchtmusea in Nederland. Kaart uit de Bosatlas van het Cultureel Erfgoed van Noordhoff Uitgevers.

Op een bepaald moment komt natuurlijk het minder leuke werk: er moet worden geschraapt. Ik heb geen idee welke argumenten er tegen de waarschijnlijk tientallen afvallers bestonden. Te weinig gegevens, te moeilijk cartografisch weer te geven, zoiets zal het vast geweest zijn. Vervolgens kan men weer los; hoe mooier en duidelijker iets wordt verbeeld, des te attractiever de atlas en dus hoe hoger de verkoopcijfers.

Noordhoff is er met *De Bosatlas van het cultureel erfgoed* weer in geslaagd om een prachtig product te maken. Het moet voor de uitgeverij een prettig idee zijn dat wanneer ze een fraai, groot en toch wel duur product maakt, het met de verkoop gegarandeerd snor zit. Eerdere, vergelijkbare producties haalden oplagen van 18.000 (*De Bosatlas van Fryslân*) tot 75.000 (*De Bosatlas van Nederland*).

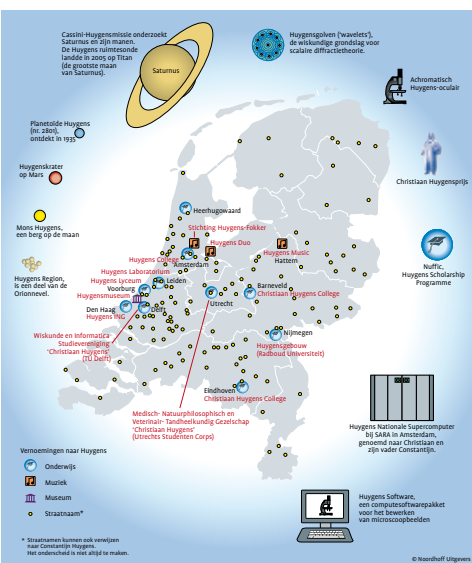
En van *De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland* is tot nu toe het respectabele aantal van 45.000 exemplaren verkocht. Het zou mij niet verbazen als men met *De Bosatlas van het cultureel erfgoed* ongeveer dit laatste aantal nastreeft. Cultuur kan alles zijn wat de mens heeft voortgebracht. Terecht wordt in de atlas al snel opgemerkt dat Nederland geheel en al een cultuurlandschap is; er is geen deel van het land dat in de loop van de geschiedenis niet door mensenhanden gewijzigd is. Het vertrekpunt van de atlas is de maatschappelijke functie die iets heeft of heeft gehad. De kernvraag is: 'Waar kunnen we nog iets beleven van de manier waarop onze voorouders hebben gewoond, gewerkt, gevochten,

geregeerd, geloofd, gestudeerd en gefeest?' In deze zeven aspecten kunnen de verschillende thema's worden gelezen, die in de vele hoofdstukken zijn uitgewerkt.

ZICHTBAAR ERFGOED

Naar de aard van een atlas ligt de focus op wat in het landschap zichtbaar is. Dat wil niet zeggen dat de atlas minder (permanent) zichtbare zaken als carnaval, adellijke titels van het huis Oranje-Nassau, drankmerken en nautische evenementen niet in kaarten weet uit te drukken. Het wil wel zeggen dat de nadruk ligt op het zichtbare, gebouwde erfgoed. De atlas heeft niet de pretentie volledig te zijn, maar wil wel representatief zijn. Ieder hoofdstuk heeft eenzelfde opzet. Het opent op een beproefde manier, met een luchtfoto van Karel Tomeï. Vervolgens schetst een inleiding wat op de volgende vijftien tot twintig pagina's aan bod komt. Iedere dubbele pagina die volgt, opent met een foto van een kenmerkend object. In kaart, statistiek en beeld worden aspecten van bijvoorbeeld het voortgezet onderwijs geschetst. De spreiding van bijbehorende erfgoedobjecten – meestal rijks-

monumenten – sluit de dubbele pagina af. Per hoofdstuk zijn er vijf tot zeven van zulke *spreads*, vaak gevolgd door twee pagina's met foto's met toelichting van voorbeelden van het behandelde onderwerp. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met een opsomming (en een beeld van de ruimtelijke spreiding over Nederland) van de vijftig meest markante monumenten en musea passend bij het onderwerp. Een voorbeeld: het hoofdstuk *Verkeer en vervoer*. Na de luchtfoto van de Rotterdamse Koningshavenbrug, ofwel 'De Hef', volgen pagina's over binnenvaart, zeevaart en zeehavens, trein en tram, foto's van markante wegen, stations en andere gebouwen die met transport te maken hebben. Het deel over de binnenvaart opent met een foto van rolpalen bij Zuidwolde, ooit in gebruik bij de trekvaart. Daarnaast staat een kaart met trekvaarten uit de Gouden Eeuw. Verderop zien we kaarten met de 27 'rijksmonumentale' vuurtorens, de spoorinfrastructuur en de autosnelwegen. De informatiedichtheid is enorm en de bijbehorende teksten getuigen van de ook bij de andere atlassen zo kenmerkende realiteitszin.

Het voorbeeld laat ook een minpuntje van deze atlas zien: hij kan soms niet los worden gezien van eerdere Bosatlassen. Zo staan in *De Bosatlas van Nederland* enkele pagina's over *Mainport Schiphol*. Opname van kaarten over de Nederlandse luchtvaart in deze cultuuratlas zou een herhaling van zetten zijn en dus ontbreken ze. Toch is juist de eerder gemaakte atlas een van de belangrijkste bronnen voor dit nieuwe boek.

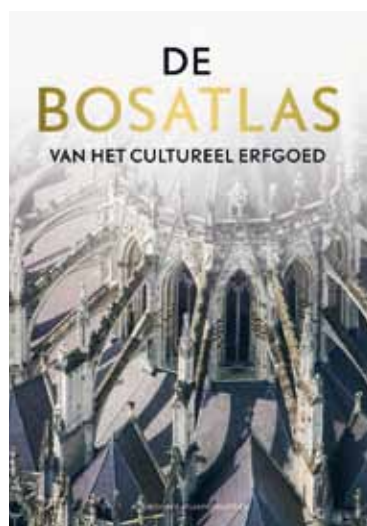
OBJECTEN NA 1970 ONTBREKEN

Dé belangrijkste bron lijkt echter de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de vele medewerkers van deze dienst. In de kernvraag van de atlas wordt gerept over 'voorouders'. Mogelijk verklaart dat het vrijwel ontbreken van toch ook cultureel bepalende zaken van na 1970. Dat dit soort objecten niet terugkomen in de kaarten met rijksmonumenten is logisch, maar om nu vrijwel geen aandacht te besteden aan bijvoorbeeld beeldbepalende gebouwen zoals 'de schoen' van ING op de Zuidas of het hoofdkantoor van de Gasunie in Groningen, vind ik een gemis. Wat de atlas duidelijk laat zien, is de grote invloed van de naoor-

logse ruilverkavelingen. Het Nederlandse landschap is op omvangrijke schaal rechtgetrokken, iets wat de laatste decennia met veel moeite deels weer ongedaan wordt gemaakt. Wat ook zichtbaar is, is hoe dankbaar wij de enkele tientallen personen moeten zijn die – eigenlijk pas vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw – op de bres hebben gestaan voor het behoud van industrieel erfgoed. Waar het nu heel normaal is dat eerst wordt gekeken naar mogelijk hergebruik van negentiende- en begin twintigste-eeuwse gebouwen, was voor die tijd vrijwel altijd de sloopkogel het lot van in onbruik geraakte bedrijfspanden. Het voorlaatste hoofdstuk bestaat uit kaarten van 25 steden met erfgoed per stad. Er moeten hier prachtige cultuurhistorische wandelingen uit te halen zijn.

'OM NU VRIJWEL GEEN AANDACHT TE BESTEDEN AAN BIJVOORBEELD BEELDBEPALENDE GEBOUWEN ZOALS 'DE SCHOEN' VAN ING OP DE ZUIDAS OF HET HOOFDKANTOOR VAN DE GASUNIE IN GRONINGEN, VIND IK EEN GEMIS'

Zo kan deze atlas dienen als een soort toeristische gids om leerlingen op verantwoorde wijze de eigen omgeving in te sturen. Het is zoals in de inleiding van het hoofdstuk *Herdenken* wordt gezegd: 'Voor wie er oog voor heeft, zijn de Nederlandse steden en landschappen inmiddels één groot geschiedenisboek.' *De Bosatlas van het cultureel erfgoed* is bij het onderkennen van dat gegeven een waardevol hulpmiddel. ■

DE BOSATLAS VAN HET CULTUREEL ERFGOED

E. Beukers, e.a. (red.) (Noordhoff Atlasproducties, Groningen 2014), 416 blz., € 119,95

Vernoemingen naar Christiaan Huygens.
Kaart uit de *Bosatlas van het Cultureel Erfgoed*, Noordhoff Uitgevers.

SYMBOOL VAN HEREN, HELDEN EN HEILIGEN

De status van de honingbij

Op prehistorische grottekeningen is te zien dat de mens al vroeg in zijn bestaan honing verzamelt van wilde honingbijen. Een gevaarlijke bezigheid. Vanaf de domesticatie van de honingbij zien we de waardering voor dit kleine diertje steeds vaker terug in de symboliek rond politieke, religieuze en militaire instellingen.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

De domesticatie van de honingbij begint zo'n zesduizend jaar geleden in Egypte. Al snel veroveret het diertje daar een belangrijke status. De economische waarde van het kleine insect is groot: honing is een product dat zijn gewicht letterlijk in goud waard is. Een flinke pot honing vertegenwoor-

digt de waarde van een rund of ezel. Het is dan ook niet vreemd dat hoge ambtenaren gedeeltelijk worden uitbetaald in honing. En het zet de gift van Ramses III in 1180 v. Chr. in een speciaal daglicht: hij offert dat jaar maar liefst veertienduizend kilo honing aan de Nijlgod!

SYMBOLIEK

De waardering voor de honingbij in Egypte zien we terug in de symboliek. Ze vertegenwoordigt daarin enkele ideale eigenschappen van individu en samenleving, zoals dapperheid, vastberadenheid, eendracht en weerbaarheid. Het teken van de honingbij maakt bijvoorbeeld deel uit van de aanspreektitel van de farao: 'Hij die hoort bij het riet en de bij' (symbolen voor respectievelijk Opper- en Neder-Egypte), een poëtische omschrijving voor de titel 'Heer van Opper- en Neder-Egypte'.

De bij maakt in het oude Egypte ook deel uit van de belangrijkste militaire onderscheiding, een die even zelden worden uitgereikt als onze Militaire Willems-Orde. Deze bestaat uit drie zogenaamde 'vliegen van eer', onderscheidingstekens in de vorm van bijen. Koningin Ahhotep ontving deze voor haar aandeel in de strijd tegen de Hyksos.

ECONOMISCHE WAARDE

Via Kreta en het antieke Griekenland komt de imkerij naar Europa. Vóór die tijd verzamelt men hier honing van wilde bijen. Ook dan al komt de bij voor in de symboliek van bijvoorbeeld de Germanen. Die spreken over de lucht als 'de bijenweg'. Volgens hen is de lucht gevuld met onzichtbare, dode zielen in de vorm van bijen, die daarmee de hoop op wedergeboorte levend houden. Na de invoering van de imkerij is de economische waarde van de honingbij moeilijk te overschatten. Want naast honing wordt bijenwas – als grondstof voor kaarsen – van steeds groter belang. Zo blijkt uit een belastingheffing van 180 v. Chr. dat de overheid op Corsica van de bevolking negentigduizend kilo bijenwas vordert, de opbrengst van ongeveer honderdduizend

In de cartouche van Toetmosis II op de tempel van Hatsjepsot zijn de symbolen voor riet en bij duidelijk herkenbaar. Rechts: Sieraden en ceremonieel wapentuig uit de tombe van koningin Ahhotep I (ca. 1560-1530 v. Chr.) met daartussen de drie 'vliegen van eer'. Afbeelding uit *History of Egypt, Chaldea, Syria, Babylonia, and Assyria. Volume IV, Part A* door Gaston Maspero.

DE BIJENHEILIGE

Vanaf de vroege middeleeuwen hebben immers een eigen beschermheilige in de persoon van Sint-Ambrosius (339-379), bisschop van Milaan. Als patroonheilige is hij te herkennen aan een attribuut, in zijn geval een bijenkorf. De legende wil dat hij als baby in de tuin te slapen is gelegd. Hij slaapt met open mond en er landt een zwerm bijen op zijn gezicht. Ze vertrekken echter weer zonder hem kwaad te doen en volgens deze legende ligt daar de oorsprong van zijn welbespraaktheid (een verhaal dat trouwens al in de oudheid over de Thebaanse dichter Pindarus de ronde doet).

DE BIJENPAUS

Paus Urbanus VIII (paus van 1623 tot 1644) is een telg uit het geslacht van de Barberini's, een familie die drie bijen in het wapen voert. Tijdens zijn pontificaat geeft Urbanus de opdracht voor vele bouwwerken en het is dus niet verwonderlijk dat je op veel Romeinse beelden en gebouwen de bijen van de Barberini's terugziet. Bekende voorbeelden zijn de Tritonfontein op het Piazza Barberini en de baldakijn in de Sint-Pieter, beiden ontworpen door Bernini. ■

Links: Napoleon Bonaparte grijpt later terug op het symbool van de honingbij zoals dat is gebruikt door de Merovingen. Hij laat de honingbij opnemen in zijn familiewapen en als hij zichzelf in 1804 tot keizer kroont, laat hij bijen op zijn kroningsmantel borduren. Portret in olieverf door Jean Ingres, collectie Musée de l'Armée.

Onder: Het wapen van de Barberini's.
Foto: Sailko

bijenvolken. En kunnen we een hele tijd later in het belastingarchief van Novgorod lezen dat 1136 een zeer gunstig jaar was met een opbrengst van 350.000 kilo bijenwas, een equivalent van een half miljoen korven! Ook in Europa zien we de waardering voor dit diertje terug in de symboliek. De honingbij is voor de Merovingen bijvoorbeeld het teken van hun koningschap. In de tombe van Childeric I (ca. 436-481/482) zijn honderden gouden bijen gevonden die oorspronkelijk op zijn mantel waren gestikt.

DE RESTAURATIE IN HET

Hoe maak je een bedaagde periode aantrekkelijk?

De restauratie (1815-1848) lijkt een rustige, bedaagde periode in de Nederlandse politiek. Vooral in de beginjaren van het koninkrijk durven politici geen al te stellige overtuigingen uit te dragen. Niet spannend genoeg voor leerlingen? Met een extra uitdaging wel! We bekijken uitspraken van vier politici en zien hoe het politieke klimaat langzaam verandert van 'principiële principeloosheid' naar de opmaat van de grondwetswijziging van 1848.

Daan Schuijt is redacteur van Kleio.

‘Willem I bestuurde, maar hij bedreef geen politiek. Zijn beleid kan gekarakteriseerd worden als actieve natievorming door de staat ten behoeve van de staat.’ Jeroen Koch typeert zo de regeerstijl van koning Willem I in het eerste deel van de driedelige Koningsbiografieën. Dat besturen ging ook wel een tijdje goed. De eerste vijf jaar van zijn bewind kon Willem I inderdaad naar hartenlust, ongestoord besturen. Pas na de verkiezingen in 1819 ontstonden de eerste barstjes. Een aantal nieuw gekozen, noordelijke liberale Kamerleden zetten vraagtekens bij het feit dat zij moesten instemmen met een tienjarige begroting. Waar bleef dan het recht op financiële controle door het parlement? Het bleef bij wat verontwaardigd gesputter.

NOORDELIJKE STILTE

Groter was de ophef in de zuidelijke provincies nadat per Koninklijk Besluit in 1819 was bepaald dat vanaf 1823 nog slechts het Nederlands – en niet het Frans – als bestuurstaal gevoerd mocht worden. Hier deden liberale advocaten, rechters en letterkundigen erg moeilijk over. In 1825 verbruide Willem I het ook bij de zuidelijke katholieken. Zo wat eigenhandig gooide de vorst de poorten van de kleinseminaries in het slot en dwong hij de katholieken hun voorbereiding op een priesteropleiding

voortaan aan het Collegium Philosophicum, onder toezicht van de staat, te volgen.

Een minderheid in het aantal volksvertegenwoordigers, de hoge belastingdruk – het geld werd in België verdiend en in Den Haag uitgegeven – en de taal- en godsdienstpolitiek: de Belgen voelden zich miskend in het Koninkrijk der Nederlanden. De liberalen en katholieken sloten zelfs een monsterverbond om de strijd voor de onafhankelijkheid te kunnen strijden. En terwijl op 25 augustus 1830 het opzwepende ‘Aux armes!’ klonk in de Brusselse Muntchouwburg waar de opera *La Muette de Portici* opgevoerd werd, bleef het in Den Haag opvallend stil. Behalve in de koninklijke vertrekken waar nerveuze beraadslagingen plaatsvonden.

JAN SALIE

In 2004 noemde Jeroen van Zanten – biograaf van Willem II in de trilogie – zijn dissertatie over de (Noord-)Nederlandse politiek tussen 1815 en 1840 veelzeggend *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard*. Die titel ontleende hij aan een gefingeerd gesprek tussen vier heren met deze namen. Zij symboliseerden de Nederlandse politiek aan het begin van de restauratie. Het is een weinig opgewekt groepje dat het land in de geest van Jan Salie beheerde.

Toch maakten die belegen Nederlandse politici het zo bont dat Willem I in 1840 de troon – *zijn* troon! – opgaf. Hij kon de onafhankelijkheid van België maar niet verkroppen en voelde niets voor een mogelijke grondwetswijziging waarin de ministeriële verantwoordelijkheid en koninklijke onschendbaarheid verder werden uitgewerkt. Van Zanten plaatst de periode van de restauratie in een modern perspectief.

‘HET WEINIG OPGEWEKTE GROEPJE SCHIELIJK,’

De Koninklijke Muntchouwburg in Brussel, briefkaart daterend tussen 1825-1860.

CASINO

Willem Frederik (1772-1843), erfprins van Oranje-Nassau. Later koning Willem I. Genaamd 'Het mantelportret', anoniem, 1805 – 1810. Collectie Rijksmuseum.

WINZUCHT, ZWAARHOOFD EN BEDAARD BEHEERDE HET LAND IN DE GEEST VAN JAN SALIE'

Koning Willem I opende op 21 september 1815 de vergadering van de Staten-Generaal in het stadhuis. Daar werd de aangepaste Grondwet aangenomen. Hij droeg bij deze gelegenheid de inhuldigingsmantel, toen nog met een hoge kraag. Deze prent, een aquatint door J.N. Gibèle (1775-na 1836) naar J. Paelinck (1781-1839), werd ingekleurd. Collectie Koninklijk Huisarchief.

Waar in het zuiden een golf van revolutie het land overspoelde, leek het noorden op een stilstaand watertje. Nadere beschouwing wijst uit dat deze typering onterecht is. Er was wel degelijk sprake van oppositievoering tegen de vorst, alleen niet zo effectief als in het zuiden. Waar de Belgen hun grieven in talloze petitieën verspreidden en van daaruit concrete politieke eisen stelden, hielden de Nederlandse politici zich in het strijdtoneel van het parlement meer op de vlakte. Hoewel de pers duidelijk politiseerde, bleven de omgangsvormen op het Binnenhof toch van een andere orde. Het 'revolutie-trauma' hield het land danig in zijn greep.

PRINCIPIËLE PRINCIPELOOSHEID

Tussen 1780 en 1813 had Nederland vrijwel alleen maar politieke onrust gekend. Eerst bijna een burgeroorlog tussen de patriotten en prinsgezinden, toen wat democratische experimenten, de broer van Napoleon op de troon en uiteindelijk inlijving bij Frankrijk. Nu, met Willem I als vorst van het nieuwe koninkrijk, moest het maar eens uit zijn met de verdeeldheid en vreemde overheersing. Nederland moest een stabiel land worden. De hoogste vorm van politiek kon een parlementariër bereiken door volstrekt onafhankelijk, rationeel en belangeloos zijn licht over de wetsvoorstellen van de koning te laten schijnen. Van partijvorming was al geen sprake, maar ook politieke verbintenissen of het spreken namens een achterban behoorde niet tot de politieke conventies. Principiële principeloosheid was het hoogste goed, om maar zoveel mogelijk de kans op onenigheid en conflicten te verkleinen.

ONSCHEIDBAAR?

Toch riep de regeerstijl van Willem I al snel wrevel op. Bij de behandeling van de begroting in 1819 en 1820 werden al de nodige vraagtekens gezet over de controlerende functie die het parlement zou moeten kunnen uitoefenen. De debatten over de afscheiding van België werden voornamelijk benut om de ministeriële verantwoordelijkheid meer inhoud te geven. Willem I bleef maar volharden in de mobilisatie van het leger met desastreuze gevolgen voor de financiële huishouding. De Kamer wilde meer mogelijkheden om, als de vorst onschendbaar was, daarvoor toch iemand ter verantwoording te kunnen roepen.

STROMINGEN

Naarmate de oppositie feller en inhoudelijker werd, ontstonden langzaam maar zeker ook politieke stromingen. Liberalen wilden de ideeën van de Franse Revolutie toch doorvoeren, zij het zonder geweld te doen aan de eenheid binnen het land. Conservatieven wezen juist op de taak van de vorst om die eenheid te bewaren en hielden alles liever bij het oude, zoals het vóór de Franse tijd was. Daarbij paste eenheid van bestuur, wat neerkwam op een voorkeur voor een soort herinvoering van verlicht absolutisme. Een enkele katholiek meldde zich bij besprekingen over de vrijheid van onderwijs, al was van partijvorming echt nog geen sprake. Duidelijker aanwezig waren de protestanten die het idee van Nederland als protestantse natie en soevereiniteit in eigen kring – al heette dat nog helemaal niet zo – verdedigden.

RESTAURATIE IN DE KLAS

Hoe kun je deze periode aantrekkelijker behandelen met leerlingen? Door van het klaslokaal een casino te maken! Bij iedere stroming uit die tijd kies je een kenmerkende politicus (zie kader). Los daarvan worden er uitspraken gegeven, die gekoppeld moeten worden aan de juiste politicus. De leerlingen worden verdeeld in groepjes van drie of vier. Een is spelleider, de andere groepsleden gaan inzetten. Leerlingen krijgen vier fiches als startkapitaal en gaan bij iedere uitspraak inzetten. Op maximaal twee van de vier politici mogen zij maximaal vier fiches inzetten en niet meer dan drie per politicus (dus niet alle vier op één persoon). Alleen in de eerste beurt mag je maximaal twee fiches inzetten, zodat je niet alles in één keer kunt verliezen. Eventueel kun je afspreken om bij de laatste beurt alles of niets te spelen.

De spelleider krijgt een overzicht met twaalf uitspraken die ieder van een historische context zijn voorzien. Deze leest hij voor, daarna geeft hij de spelers een tekstkaartje met het citaat. Vervolgens hebben de spelers dertig seconden bedenktijd en zet iedereen gelijktijdig in. Zo voorkom je dat sterkere leerlingen snel inzetten en de rest volgt. Voor een goed antwoord krijgt een speler het aantal ingezette fiches dubbel terug.

OEFENEN

Om even te oefenen geef ik op de volgende pagina vier uitspraken met de historische context. Kunt u de juiste uitspraak aan de juiste politicus koppelen? Het gaat om politici die geen van de leerlingen zal kennen, en die u als leraar misschien ook niet direct op het netvlies heeft staan. Enerzijds is dat een complicerende factor, anderzijds verhoogt de moeilijkheid juist het spelelement: bij weggevertjes is er immers geen uitdaging.

BENODIGDHEDEN

- Zandloper van dertig seconden voor ieder groepje (bij webwinkels ca. € 2,- per stuk).
- Spelfiches, zak van 500 (bij webwinkels € 5,- tot € 10,-).
- Bundeltjes met uitspraken en contexten voor iedere spelleider.
- Tekstkaartjes met de losse uitspraken voor alle spelers.
- Opdracht- en invulvellen.

LITERATUUR

- KOCH, J. : *Koning Willem I, 1772 – 1843*, Amsterdam, 2013.
- KOSSMANN, E. H. : *De Lage Landen, 1780 - 1914. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I: 1780 - 1914*, Amsterdam, 9^e druk, 2012.
- ZANDEN, J.L. VAN en RIEL, A. VAN: *Nederland 1780 – 1914. Staat, instituties en economische ontwikkeling*, Amsterdam, 2000.
- WEIJERMANS, J. : *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814 – 1834*, Hilversum, 2012.
- ZANTEN, J. VAN : *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard- Politieke discussie en oppositievoering 1813 – 1840*, Amsterdam, 2004.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden tussen 1815 en 1830.

POLITICI

Daniël François van Alphen	Gematigd liberaal die in principe niet voor het koningschap is, maar daar vanwege het behoud van de eenheid van het nieuwe koninkrijk uit principe geen bezwaar tegen maakt.
Cornelis Jacobus van Assen	Conservatief die zowel het verlichtingsdenken als de opkomende romantiek afkeurt.
Guillaume Groen van Prinsterer	Orthodox-protestants publicist, ambtenaar van de koning en Tweede Kamerlid.
Cornelis Felix van Maanen	Typische niet-adellijke bestuurder die al in de Franse tijd minister was en sterk voorstander van een centraal geleide natie en belangenbehartiging in het parlement als een grove schending tegen de onafhankelijkheid van het ambt van volksvertegenwoordiger ziet.

UITSpraak 1

Context: In de Grondwet van 1815 was afgesproken dat de regering vanaf 1819 eens per tien jaar een begroting aan de Staten-Generaal zou voorleggen. Eind 1819 was deze verworpen met als belangrijkste argument dat het tienjarig budget de controle op de financiën zeer beperkt maakte. In maart 1820 werd de begroting toch aangenomen. Bij die gebeurtenis de volgende uitspraak:

Als bijna overal rondom ons onrust of woelingen heerschen, laten wij dan het voorbeeld geven van bedaardheid en waakzaamheid.

(Aanvullende context: in 1820 was een revolutie in Spanje en Portugal uitgebroken en waren er rellen in het koninkrijk Napels.)

UITSpraak 3

Context: In 1820 had Willem I per Koninklijk Besluit bepaald dat de Tweede Kamer aan de Eerste Kamer toestemming moest vragen om een adres of initiatief (een petitie) aan de vorst voor te mogen leggen. In 1829 kwamen er vooral uit de zuidelijke provincies veel verzoekschriften (petities) bij de koning binnen. Juridisch gezien hoefde hij hier niets mee, maar de inhoud ervan weerspiegelde wel goed de sentimenten die bij het volk leefden. In 1829 dienden twee Kamerleden een voorstel in dat de koning verplichtte de verzoekschriften in overweging te nemen. Hierover de volgende uitspraak:

De Kamer heeft geen recht zich over verzoekschriften uit te spreken. Haar taak bestaat uit toezicht houden op de regering en niet uit het maken van nieuwe reglementen, besluiten of ordonnanties. De autoriteit inzake de verzoekschriften ligt bij de vorst, de regterlijke macht en de plaatselijke en provinciale besturen. De onbeschaamde muiters en onruststokers uit het zuiden moeten niet denken dat ze straffeloos misdadig kunnen zijn.

UITSpraak 2

Context: In 1827 was er een uitvoerig debat over het afschaffen van twee uitzonderingswetten die de persvrijheid beperkten. Toen de bewindslieden de verzoeken vanuit het parlement bleven omzeilen, spitte de discussie zich toe op de betekenis van de ministeriële verantwoordelijkheid. Daarover werd het volgende gezegd:

Wat is er toch, Edel Mogende Heren!, van die ministeriële verantwoordelijkheid in het Koninkrijk der Nederlanden, welke wij bij deze gelegenheid zoo breed hebben hooren uitmeten? De grondwet was er duidelijk over. Artikel 76 stelde vast dat het de Koning was die de ministers aanstelde en ontsloeg, niet het parlement. De ministers zijn dan ook aan den Koning, en dan aan den Koning alleen, verantwoordelijk. Hij alleen heeft het regt, en is ook alleen in staat te beoordeelen of de ministers als getrouwe, eerlijke en oprechte dienaren handelen.

UITSpraak 4

Context: In 1834 was er een afsplitsing in de Hervormde Kerk. De Afscheidenen vonden dat de Hervormde Kerk te ver van haar oorspronkelijke gedachtegoed was afgedwaald. Koning Willem I zag de Afscheidenen als een groep onruststokers. Hij stuurde de politie erop af en liet ze vervolgen. Daarover de volgende uitspraak:

De koning zou de vervolgingen moeten staken. Door deze wijze van inmenging is het optreden van de overheid ongrondwettig. Net als alle andere erediensden hebben de Afscheidenen recht op gelijke bescherming. ■

Alle tekstkaartjes, spelregels en andere onderdelen staan op de website www.vgnkleio.nl.

HET VERBORGEN LEVEN VAN FIDEL CASTRO.

ONTHULLINGEN VAN ZIJN LIJFWACHT

Juan Reinaldo Sánchez

Niets menselijks is Castro vreemd. Toch doet hij wel erg vreemde dingen die de Cubanen niet erg zullen waarderen. De censuur aldaar verbiedt het boek, maar wij krijgen een mooi inkijkje in het leven van Fidel en zijn 'socialistische' kornuiten. Kosmos Uitgevers | € 19,99

SPRONG IN HET DUISTER. DUITSLAND EN DE EERSTE WERELDOORLOG

Patrick Dassen

De beroemde woorden van Bethmann Hollweg vormen de titel van dit boek dat handelt over de periode in Duitsland van 1910 tot 1923. Van Weltmacht tot strafklant in Europa.

Van Oorscot | € 29,90

hij Hitler van alle kanten te analyseren: zijn moorddadige drijfveren, zijn vriendschappen (ook die met vrouwen), zijn gaven en talenten.

De Arbeiderspers | € 49,95

NA DE VAL.

NEDERLAND NA 1989

Hanco Jürgens

Een passende prijs voor een boek dat zich richt op de veranderingen onder Lubbers, Kok, Balkenende en Rutte. Wat veranderde er voor Nederland door de val van de Muur en waren deze veranderingen autonoom? Vantilt | € 19,89

DE NOORDSE COMPAGNIE (1614-1642)

Louwrens Hacquebord

Schitterend uitgegeven boek over de onbekendste van de compagnieën. De compagnie werd opgericht om met de walvisvaart veel te verdienen. Het boek staat vol foto's van onder meer Jan Mayeneiland en Spitsbergen.

WalburgPers | € 29,50

KINDERPRENTEN, VOLKSPRENTEN, CENTSPRENTEN, SCHOOLPRENTEN.

POPULAIRE GRAFIEK IN DE NEDERLANDEN 1650-1950

Nico Boerma, Aernout Borms, Alfons Thijs, Jo Thijssen

Een zeer dik juweel van een naslagwerk met bijna vijfhonderd prenten die

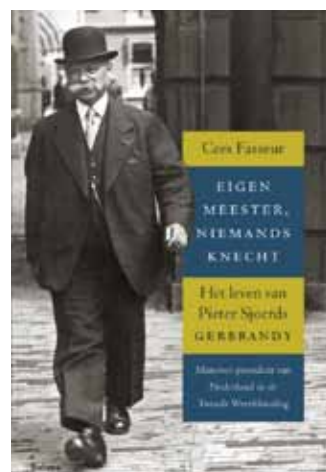
de afgelopen eeuwen zijn verschenen. Van volksfeesten tot vorstenportretten, kortom bronmateriaal genoeg. Vantilt | € 75,00

EIGEN MEESTER, NIEMANDS KNECHT.

HET LEVEN VAN PIETER SJOERDS GERBRANDY

Cees Fasseur

Tijdens de ballingschapsjaren in Londen volgde de stugge fries Gerbrandy de Duits angehauchte De Geer op.

Zijn onverzettelijkheid zorgde menigmaal voor een clash met koningin Wilhelmina, maar over één ding waren ze het eens: de Duitser moest eruit!

Balans | € 24,95 / € 39,95

ADOLF HITLER.

DEEL 1, DE JAREN VAN OPKOMST 1889-1939

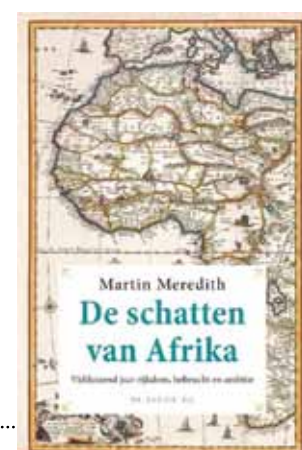
Volker Ullrich

Is er nog niet genoeg bekend over Hitler? Nee, volgens Ullrich. In een dik boek probeert

DE SCHATTEN VAN AFRIKA.

VIJFDUIZEND JAAR RIJKDOM, HEBZUCHT EN AMBITIE

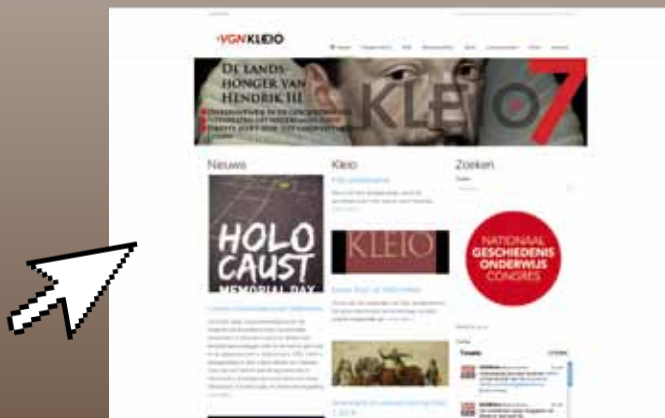
Martin Meredith

Het continent Afrika is zeer rijk aan grondstoffen, maar al duizenden jaren worden deze door het Westen geïmporteerd en blijft de bevolking berooid achter. Meredith beschrijft op welke wijze de rijkdommen van Afrika in handen kwamen (en komen) van westerlingen en Chinezen. De Bezige Bij | € 49,90 ■

DE WEBSITE VAN DE VGN EN KLEIO IS HELEMAAL VERNIEUWD.

Overzichtelijk, duidelijk en alle informatie over de VGN en Kleio op één plek.

Kijk snel op: www.vgnkleio.nl

LAATSTE KANS!

Heeft u zich al ingeschreven voor
het eerste VGN-congres over de toekomst
van het vak geschiedenis?

Discussieer met collega's over uw vak,
ga zelf aan de slag in uitdagende workshops
of bezoek een van de vele interessante lezingen.

Het volledige programma staat op

www.vgnkleio.nl/congres2015

Hier kunt u zich ook inschrijven.

NATIONAAL
GESCHIEDENIS
ONDERWIJS
CONGRES

DE MEEST GEHATE MAN VAN NEDERLAND

Hoe Huib van Mook ten onder ging

De begrafenis van Huib van Mook was een eenzame bedoening. Hoe was het mogelijk dat een mens zo diep kon zinken? Tom van den Berge probeert in zijn biografie antwoord op deze vraag te geven – en natuurlijk op nog vele andere – en verkeerde daarbij in de gelukkige omstandigheid dat hij van de kinderen van Van Mook inzage kreeg in het omvangrijke persoonlijke archief van de voormalige landvoogd.

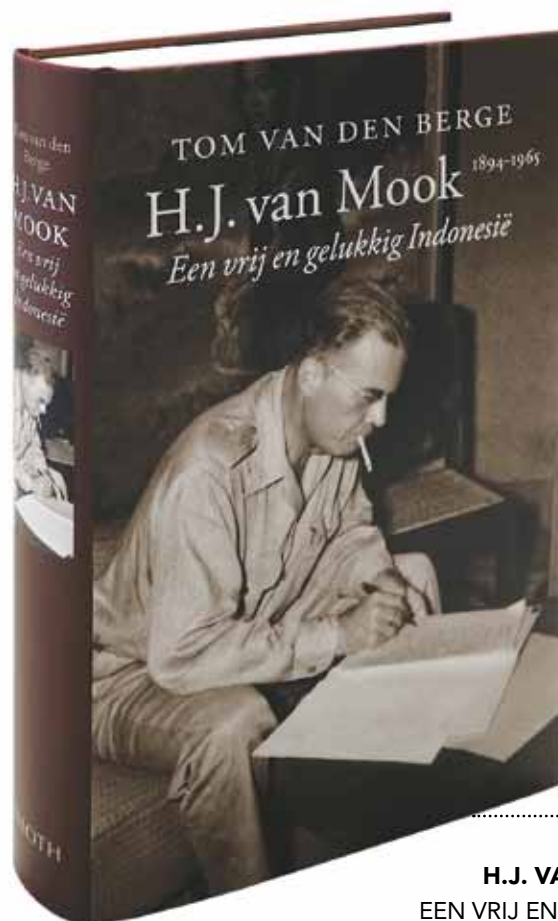
De aanblik kon niet triester zijn. Men stelde zich voor: een kerkhof in het verre Avignon met aan de groeve slechts twee aanwezigen, een kist van het eenvoudigste materiaal en een grafsteen die slechts vermeldde: Hubertus Johannes van Mook 30-5-1894 - 10-5-1965. Toch betrof het hier de begrafenis van een man die zowel minister als gouverneur-generaal was geweest en in die hoedanigheid verantwoordelijk voor een oorlog op een schaal die Nederland nog niet had gekend. Van een man die als enige Nederlander de cover van het Amerikaanse weekblad *Time* sierde (als we even afzien van koningin Wilhelmina, maar die was niet van het mannelijk geslacht, al dacht Churchill daar anders over...). En van een man die enige tijd hoogleraar was in Amerika en een hoge positie bekleedde bij de Verenigde Naties. Hoe kon het zover komen?

GEEN GEWONE AMBTENAAR

Huib van Mook was geen doorsnee Indische ambtenaar met een doorsnee Indische carrière. Dat een gouvernementsdienaar in Indië was geboren en getogen kwam namelijk niet vaak voor. Het was een gegeven waarvan Van Mook in zijn loopbaan vaak gebruikmaakte en waarop hij zich graag liet voorstaan. Hij dacht daarmee een voorsprong te hebben op al die *totoks* die niet meer van de gordel van smaragd wisten dan wat zij hadden geleerd uit de schoolboekjes. Zijn protestantse vader en rooms-katholieke moeder, als combinatie ook al niet zo'n vanzelfsprekend verschijnsel, boden hem een ruime blik op de wereld, al was het alleen maar omdat zij de jonge Huib met succes lieten kennismaken met de ideeën van theosofie en vrijmetselarij. Of er enig verband bestaat tussen

deze toch tamelijk onconventionele opvoeding en het feit dat Van Mook al vroeg zijn geloof verloor en ook nooit een partijganger werd, is niet helemaal duidelijk. In ieder geval bleek al snel dat hij beschikte over een buitengewone intelligentie, een uitzonderlijke werkkraft en een omvangrijke talentknobbel. Hoewel zijn belangstelling aanvankelijk ►

Ger van der Drift is oud-redacteur van Kleio.

H.J. VAN MOOK (1894-1965).

EEN VRIJ EN GELUKKIG INDONESIË

Tom van den Berge (Thoth, Bussum 2014), 414 blz., € 29,90

leek uit te gaan naar een bètastudie, viel zijn keuze uiteindelijk op de opleiding tot indoloog in Leiden. En dat was geen vrijblijvende keuze. De opleiding in de sleutelstad stond namelijk lijnrecht tegenover die in Utrecht. De laatste, gedomineerd door de historicus Gerretson, gold als zeer conservatief, niet in het minst door de lange arm van de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM) en de Bataafse Petroleum Maatschappij (BPM, vandaar de bijnaam 'oliefaculteit'). De opleiding in Leiden daarentegen stond bekend als 'ethisch', waarmee destijds werd bedoeld dat zij een minder imperialistische houding jegens de koloniën voorstond, anders gezegd dat het moederland een 'ereschuld' had te vereffenen. Zo werd onder de 'ethischen' al voorzichtig gesproken over Indonesië in plaats van Nederlands-Indië. In Utrecht was dat alleen al vloeken in de kerk. Men had daar het idee dat men in Leiden Indië wilde 'verkwanselen'. Geen wonder dat Van Mook, gezien zijn achtergrond toch al een vrijdenker, in Leiden zeer progressieve gedachten ontwikkelde over de verhouding tussen moederland en kolonie. Dat zulks geen bevestiging was, bleek toen hij, eenmaal hooggeplaatst ambtenaar in Indië, oprichter werd van De Stuw. Een groep intellectuelen en bestuurders die het Leidse gedachtengoed ook in Batavia voor het voetlicht wilden brengen. Dit initiatief was vooral een reactie op de oprichting van de Vaderlandse Club (VC) die op zijn beurt weer de Utrechtse ideologie uitventte. Zij het dan in nog extremere vorm, wat niet zo verwonderlijk was gezien het grote aantal vertegenwoordigers in de VC uit de kringen van handel, industrie en plantagelandbouw. De Stuw was, vergeleken met de laatstgenoemde organisatie, slechts een gideonsbende. Maar het belang ervan kan moeilijk worden overschat omdat een flink aantal leden ervan later het koloniale beleid gingen bepalen. Behalve Van Mook zelf waren dat onder anderen Jonkman en Logemann.

EEN VRIJ EN GELUKKIG INDONESIË

Het was in deze tijd dat Van Mook zijn devies 'een vrij en gelukkig Indonesië' in zijn vaandel schreef. Hij bedoelde daarmee dat Nederland zich in zijn overzeese gebiedsdelen vooral moest legitimeren door goed bestuur, want dat was zijn kracht. De inlandse bevolking moest daarvan zoveel mogelijk profiteren zodat ze uiteindelijk op eigen benen konden staan en binnen het rijksverband een zelfstandige positie zouden kunnen innemen (nota bene, zelfs voor de vooruitstrevende Van Mook was zelfbeschikking ondenkbaar). Het was ook precies

de gedachtelijn die hij als minister volgde bij het schrijven van de rede die koningin Wilhelmina voor de radio afstak een jaar na de aanval op Pearl Harbor en om die reden de zevendecemberrede werd genoemd. Hij was er namelijk in geslaagd aan de Japanners te ontsnappen en in Londen terecht te komen waar hij zelfs korte tijd het ministerschap combineerde met de functie van luitenant-gouverneur-generaal. Hoewel hij hiermee de top van zijn ambtelijke carrière had bereikt, zou hij er, anders dan voor de oorlog, weinig mee aankunnen om zijn idealen te verwezenlijken. Eerst zat de Japanse bezetting hem dwars en na zijn terugkeer in Batavia bleek de situatie daar drastisch gewijzigd. De Engelsen die delen van Java na de Japanse capitulatie hadden bezet waren niet in staat, bij ontstentenis van elke vorm van Nederlands gezag, de (Indo-) Europeanen te beschermen tegen de uitzinnige agressie van radicale nationalisten (*pemoeda's*). Zij eisten van Van Mook dat hij in overleg trad met Soekarno en consorten. Deze gaf hieraan toe, niet alleen in een poging verder bloedvergieten te voorkomen, maar ook omdat hij zelf wel inzag dat er geen alternatief was. Toen men in Nederland lucht kreeg van deze ontmoeting was het land te klein. De verontwaardiging over het pacteren met deze landverrader, deze Quisling, was enorm.

'TOEN MEN IN NEDERLAND LUCHT KREEG VAN DE ONTMOETING TUSSEN SOEKARNO EN VAN MOOK WAS HET LAND TE KLEIN'

Vooral in de katholieke pers begon een lastercampagne tegen de G.G. die regelrecht neerkwam op karaktermoord. Voor de pers had Gerretson, die trouwens ook zelf luidruchtig van zich liet horen, achteraf helemaal gelijk: Van Mook was bezig ons Indië te verkwanselen. Dat kreeg je ervan met al die 'ethischen' in de top van het gouvernement. Van Mook constateerde zelf al dat hij 'de meest gehate man van Nederland was'.

EENZAAM EN ALLEEN

Vanaf dat moment zou hij bij bijna niemand, zowel in Den Haag als in Jakarta, nog iets goeds kunnen doen. In patria begon men in brede kring, met als epicentrum de KVP, na te denken over de vraag hoe men zo snel mogelijk van hem af kon komen. Er stonden alleen wetten in de weg en praktische bezwaren. En die waren vooral dat Van Mook eigenlijk onvervangbaar was geworden en bovendien, misschien wel juist om die reden, nog

steeds de steun had van koningin Wilhelmina, in die tijd geen onbelangrijke factor. Achteraf gezien had de majesteit beter niet zo loyaal kunnen zijn. Als zij de landvoogd uit zijn lijden had verlost (Van Mook voelde zich van God en alleman verlaten en doodongelukkig door het volstreckte onbegrip in Den Haag voor de situatie in Indië), had hij het vreselijke besluit tot de eerste politionele actie niet te hoeven nemen. Het doek viel uiteindelijk in juni 1948. De brief waarin Van Mook zijn ontslag aanbod, kruiste die waarin hij zijn ontslag kreeg. In de machinaties van de formatie die zouden leiden tot het kabinet-Drees, offerde de laatste Van Mook op aan de eisen van de confessionelen. Vrijwel onmiddellijk verliet hij zijn geboorteland om uiteindelijk verbitterd te eindigen in een zelfgekozen verbanningsoord in de Vaucluse.

EEN ECHTE BIOGRAFIE

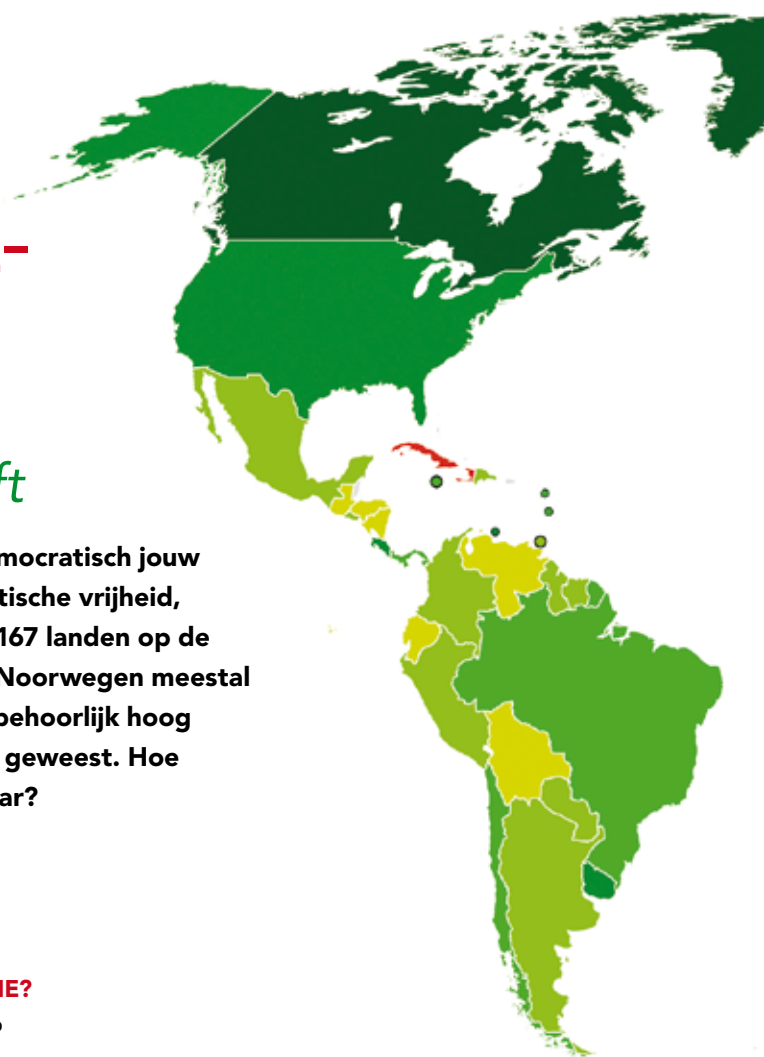
Van den Berge heeft een echte biografie geschreven, in die zin dat hij uitgebreid gebruik heeft gemaakt van de goudmijn aan egodocumenten die hem in de schoot zijn gevallen. Het stelde hem in de gelegenheid het beeld van Van Mook als tragische held die, strijdend en van alle kanten tegen-gewerkt ten onder ging, bij te stellen. Om in dit verband een voorbeeld te noemen: de landvoogd had een bijzonder gelukkige hand bij het aanstellen van zijn persoonlijke secretaresses en dan doel ik vooral op hun uiterlijke verschijning. Hij heeft dan ook met allen een (langdurige) relatie gehad. Daar is niet zoveel op tegen, ware het niet dat zijn wet-tige echtgenote met hun beider kinderen de hele oorlog in een jappenkamp heeft gezeten en na de oorlog lange tijd nodig had om van haar honger-oedeem te herstellen. Dat gedrag is dan natuurlijk niet zo ethisch. Anderzijds heeft de nadruk op de persoonlijke kant van de landvoogd ook zijn nadelen; de politiek-historische context van de man raakt zo een beetje in het nauw. Als voorbeeld mag gelden het al eerder genoemde offer dat Drees bracht om zijn kabinet te redden. Maar wat mij in dit verband het meeste trof, was dat er aan de zeer belangwekkende figuur van generaal Spoor, met wie Van Mook een gecompliceerde relatie onderhield, nauwelijks aandacht wordt besteed. Dat neemt allemaal niet weg dat het een mooi boek is geworden, al had de eindredacteur wel wat beter zijn best mogen doen. Er komen mij iets te veel kromme, storende en onbegrijpelijke zinnen in voor en zelfs in de paar woorden Maleis, die af en toe worden gebruikt, zijn nog spelfouten te betreuren. ■

Dr. H.J. van Mook, commandant van de Nederlandse troepen tijdens de politionele acties, tijdens zijn rede bij de plechtige installatie van de Federale Raad van Oost-Borneo te Samarinda op 26 augustus 1947. Nationaal Archief/ Spaarnestad Photo/ Hugo Wilmar.

DE DEMOCRATIE-INDEX

Bereken hoe de Nederlandse democratie zich ontwikkeld heeft

De democratie-index is een lijst waarop je kunt zien hoe democratisch jouw land is. Landen bovenaan op de lijst hebben grote democratische vrijheid, landen onderaan zijn onderdrukkende dictaturen. Er staan 167 landen op de lijst, bijna alle landen van de wereld. De laatste jaren staat Noorwegen meestal bovenaan en Noord-Korea onderaan. Nederland scoort nu behoorlijk hoog op de democratie-index, maar is niet altijd zo democratisch geweest. Hoe democratisch was Nederland de afgelopen tweehonderd jaar?

WAT?

Leerlingen gaan in deze werkvorm het democratische gehalte uitrekenen van Nederland door de jaren heen. In 1815 zou het kersverse Koninkrijk der Nederlanden op de ranglijst van de democratie-index nog een dikke onvoldoende hebben gescoord. De leerlingen vormen groepjes en krijgen de opdracht om een cijfer te geven voor de democratie van Nederland in een van de periodes van ons koninkrijk.

VOOR WIE?

Havo-vwo

TIJDVAK

Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900);
Tijd van de wereldoorlogen (1900-1950);
Tijd van televisie en computer (1950-2000).

LESDUUR

50 minuten

HOE?

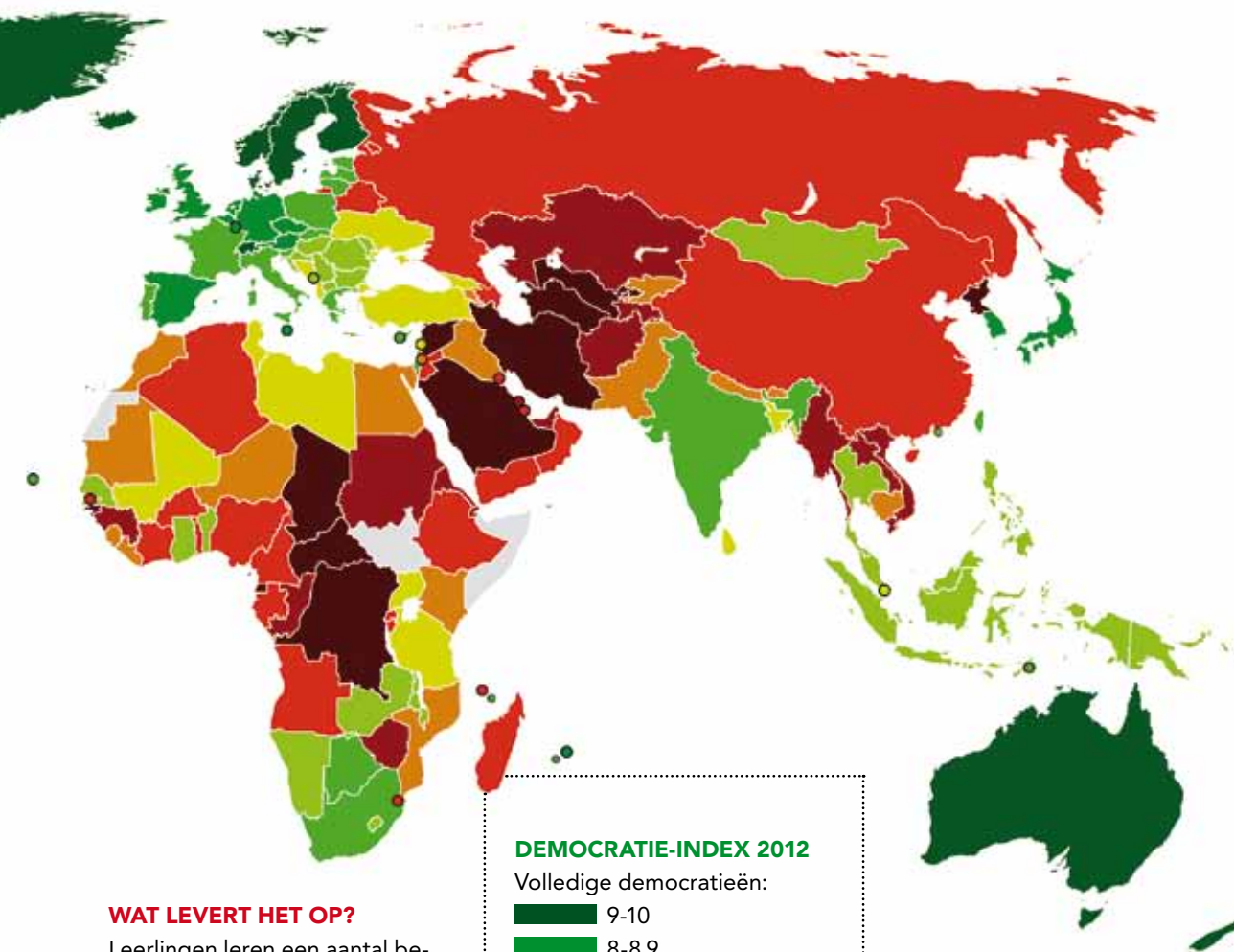
Verdeel de klas in vijf groepen. Ieder groepje krijgt een periode toegewezen: 1815-1848, 1848-1919, 1919-1940, 1940-1945 en 1983-2014. Ieder groepje krijgt achtergrondinformatie over zijn periode en een vragenlijst met 25 stellingen die afkomstig zijn uit de democratie-index (de volledige democratie-index bestaat uit zestig vragen). De groepjes vullen de vragenlijst in voor hun periode. Bij elk ant-

woord hoort een aantal punten (2/1/0), deze punten krijgen ze pas te zien nadat de vragenlijst is ingevuld. Dan tellen de leerlingen de punten op en delen het aantal door vijf. De uitkomst is het cijfer dat Nederland in deze periode voor zijn democratie zou hebben gekregen. Op basis van alle cijfers tekent u op het bord een grafiek waarin je kunt zien hoe de democratie zich in Nederland ontwikkeld heeft. Niet alle antwoorden op de stellingen zijn te vinden in de achtergrondinformatie. Leerlingen moeten sommige antwoorden zelf beredeneren. U kunt de opdracht ook uitbreiden door leerlingen extra informatie over hun periode te laten zoeken op internet.

PRODEMOS

ProDemos is het 'Huis voor democratie en rechtsstaat'. ProDemos legt uit wat de spelregels zijn van de democratie en de rechtsstaat en laat zien wat je zelf kunt doen om invloed uit te oefenen. Dit schooljaar publiceren we in iedere *Kleio* een activerende werkvorm over de geschiedenis van de parlementaire democratie. De complete les, inclusief een uitgebreide docentenhandleiding, vindt u op www.prodemos.nl/kleio.

Deze les is ook gepubliceerd in het werkvormenboekje *The best of ProDemos - 10 werkvormen over Democratie*.

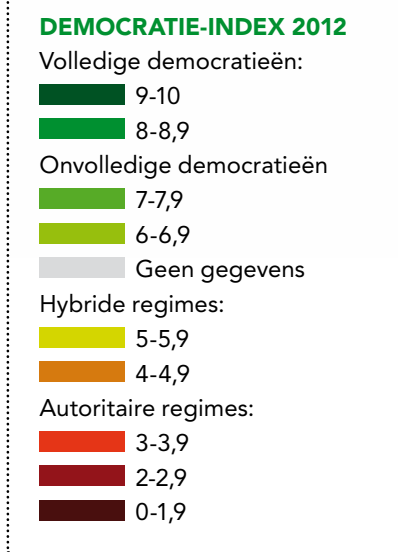
De democratie-index 2012 door Futuretril-lionaire.

WAT LEVERT HET OP?

Leerlingen leren een aantal belangrijke kenmerken van de democratie kennen. Ze leren welke ontwikkeling de Nederlandse democratie heeft gemaakt sinds 1815. Ook begrijpen ze dat je de mate van democratie kunt uitdrukken op een schaal van dictatuur naar volledige democratie. Ze leren dat het meestal tijd kost voor een land om democratisch te worden.

WAAROM?

Met deze werkvorm wordt de ontwikkeling van de parlementaire democratie in Nederland inzichtelijk gemaakt. Toen Nederland in 1815 een koninkrijk werd, waren er al verkiezingen. Toch scoorde Nederland toen niet hoog op de democratie-index. Wat is er sindsdien veranderd? Vanaf welke periode scoort Nederland een voldoende? In de nabespreking komen onder meer het algemeen kiesrecht, het ontstaan van politieke partijen,

de handelingsonbekwaamheid van vrouwen tot 1956, de onafhankelijke rechtsstaat en de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog aan bod. In de werkvorm wordt de expert-methode gebruikt. Ieder groepje is verantwoordelijk voor het onderzoek naar een bepaalde periode. Uiteindelijk komen alle resultaten bij elkaar in een grafiek waarin de ontwikkeling van de Nederlandse democratie wordt weergegeven. ■

DE DEMOCRATIE-INDEX

De index wordt samengesteld door *The Economist Group*, het bedrijf dat onder meer het weekblad *The Economist* uitgeeft. Enkele voorbeeldvragen uit de democratie-index:

Is er een sterke traditie van scheiding tussen kerk en staat?

☐ Ja

☐ De kerk heeft hier en daar nog invloed op de staat.

☐ Nee

Alle burgers worden gelijk behandeld voor de wet.

☐ Klopt helemaal

☐ Klopt een beetje

☐ Klopt niet

De regering heeft gezag over het hele grondgebied van het land.

☐ Klopt

☐ Klopt niet

ZINVOL BESPREKEN VAN PRACHTIGE BEELDBRONNEN

Goed leren kijken naar beeldbronnen is met het nieuwe examen steeds belangrijker geworden.

Met de komst van digitale schoolborden is het veel gemakkelijker om prenten, schilderijen en foto's klassikaal te bespreken en leerlingen direct op het beeld en op elkaar te laten reageren.

Maar waar vind je mooie afbeeldingen die goed genoeg zijn om 'in het groot' te tonen? Kijk eens op *L'Histoire par l'image*, een Franse website vol prachtige beeldbronnen.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

De afbeeldingen op *L'Histoire par l'image* beslaan de geschiedenis van 1643 tot 1945. Deze periode is op thema te doorzoeken, maar ook chronologisch onderverdeeld in veertien kleinere episodes, op basis van de politieke geschiedenis. Hier wordt meteen duidelijk wat deze website voor het Nederlandse geschiedenisonderwijs (en voor de Nederlandse docent?) een beetje lastig te gebruiken maakt: het is een Frans initiatief, in het Frans gesteld en toegespitst op Frankrijk. De chronologische indeling van de bronnen is op basis van de vele machtswisselingen in de Franse geschiedenis: vanaf het regentschap van Anna van Oostenrijk voor haar zoon, waarin kardinaal Mazarin veel invloed had, via Lodewijk XIV, XV en XVI naar Napoleon, het tweede keizerrijk en de Derde Republiek, tot en met de Duitse bezetting.

De indeling in thema's is zeer volledig: de onderdelen 'politiek', 'economie en maatschappij' en 'cultuur' bevatten thema's en subthema's waarbij keurig het aantal van 'études' voorziene afbeeldingen vermeld staat.

GESCHIKT VOOR NEDERLAND

Veel van de afbeeldingen zijn echter ook geschikt om de stof voor het Nederlandse examen te illustreren. Over thema's als de verlichting, de Franse Revolutie, de Napoleontische periode, de Frans-Duitse oorlog, het imperialisme en de Eerste en Tweede Wereldoorlog zijn prachtige, iconische schilderijen en foto's opgenomen. Voornamelijk primaire bronnen vinden een plaats op de website, waarbij een stukje geschiedenis wordt geleverd dat is toegespitst op de bron. Auteur, jaar van ontstaan, formaat en vindplaats worden eveneens vermeld.

Na het aanklikken van een afbeelding kan worden ingezoomd en genavigeerd. De afbeeldingen zijn van zeer goede kwaliteit, zodat de details ook echt zichtbaar zijn. De tekst ernaast is in 'context', 'analyse' en 'interpretatie' verdeeld en soms is een animatie opgenomen, waarin een mondelinge toelichting per onderdeel van de afbeelding wordt verstrekt. Aan de rechterkant staan trefwoorden, bijpassende 'albums' en gerelateerde afbeeldingen, om het onderwerp te verbreden of uit te diepen. Al deze extra's maken het de docent gemakkelijk om een beeldbron zinvol te bespreken en leerlingen goed te leren kijken. Een mooi voorbeeld is het schilderij van François Biard uit 1849 dat de afschaffing van de slavernij in de Franse kolonies (1848) verbeeldt: in de animatie en de bijgaande analyse wordt deze uiterst romantische weergave kritisch belicht en wordt een verband gelegd met het utopisme van de Republiek. Natuurlijk werden hier stappen in de richting van vrijheid en gelijkheid gezet, maar dit beeld van welwillendheid moet ook de legitimiteit van de Franse heerschappij over vreemde volken aantonen. Als bijpassend schilderij wordt de verbeelding van een moment uit de wereld-

De afschaffing van de slavernij (27 april 1848), schilderij door François Biard, 1849.

tentoonstelling van 1889 gesuggereerd: een defilé van representanten van gekoloniseerde volken, romantisch-exotisch gekleed, met in het midden een zwarte man subtiel gekleed in de Franse driekleur.

FRANS-DUITSE RELATIES

Een deel van de collectie is opgenomen in een aparte serie, die ook in het Duits te raadplegen is. Deze beslaat de periode 1789-1945 en bevat bronnen die betrekking hebben op Frans-Duitse relaties. Een schilderij van de intocht van Napoleon in Berlijn, bedoeld om in de Tuilerieën met andere exemplaren de veroveringen van Napoleon te verheerlijken, staat hier naast een idealiserend schilderij over de Duitse staalindustrie; een Franse propagandaprent die Bismarck bespot, gaat vergezeld van een prent over de 'primitieve' Franse troepen in 1916 uit het Duitse blad *Kladderadatsch*. Inmiddels is ook een aparte serie over de Eerste Wereldoorlog gerealiseerd. De website wordt verzorgd door de *Réunion des musées nationaux*, ressorterend onder het Franse ministerie van Cultuur en Communicatie. Het aantal beeldbronnen groeit gestaag en regelmatig wordt verheugd gemeld dat weer een nieuwe afbeelding is onderzocht en van uitgebreid commentaar voorzien. Boven aan de website staat een wisselende, bij de actuele datum passende afbeelding met toelichting. Voor wie met de Franse tekst geen problemen heeft, is dit een website waar naar hartenlust kan worden gegrast in een overvloed aan prachtig en zorgvuldig toegelicht beeldmateriaal. ■

L'Histoire par l'image is te vinden op www.histoire-image.org.

SLOBBERWIJKEN

Het is aan de geschiedenisdocent om de leerlingen mee op reis te nemen naar verdwenen plaatsen. Naar vervlogen eeuwen. Ze moeten de modder van een middeleeuws slagveld kunnen ruiken, het deinen van La Santa Maria voelen, het huilen van de moeders horen die hun zonen naar het westfront zien vertrekken.

Ik slaag daar niet altijd in. Blijkbaar omdat ik me niet altijd verstaanbaar heb gemaakt, maar ook en vooral omdat ik leerlingen niet hun 21e-eeuwse bril heb kunnen afzetten.

Tijdens de Franse Revolutie stierven heel veel mensen door de gelatine. Ja, dat leest u goed. Ik moest ook twee keer kijken. De gelatine. Ook Robespierre eindigde in een bak gelatine; het goedje leidde tot een langzame – blub blub! – verstikkingsdood. Ha! De gelatine. Ik moest lachen toen ik het las bij een vierdejaars havig. Nadat ik er bij de toetsbespreking op terugkwam en er een grap van maakte, zag ik een week later dat een andere leerling bij de herkansing *guillotine* had doorgestreep en er *gelatine* van had gemaakt. Ai. Wat ging daar mis?

Het pubergeheugen is wispelturig. In plaats van *Bill of Rights* schreef een leerling op het afgelopen examen 'Bill of Gates'. De computer wel horen suizen, maar niet weten waar de ventilator zit. Dat is alsof je van Melkertbanen 'Jobs of Steve' maakt.

In hetzelfde straatje gebeurde enige tijd geleden het volgende: een leerling schreef over de belle époque, de uitbundige decennia voor de Eerste

Wereldoorlog: 'het was een tijd vol nieuwigheden, zoals het mobieltje.' Het mobieltje. Ha! Ik heb inderdaad verteld van Alexander Graham Bell – *Mr. Watson, come here. I want to see you* – en de uitvinding van de telefoon, maar besepte niet dat in sommige kinderhoofden de telefoon synoniem is voor mobieltje. Met internet. Met camera. Met Skype. *Mr. Watson, stay there. I see you!* Maar soms pas ik anachronismen of neologismen bewust toe. 'In de *Roaring 20's* was *live now, pay later* het motto, alles was YOLO', schreef een leerling op de repetitie. Dat had ze goed onthouden, want zo had ik het uitgelegd. Leerlingen maken ook gretig gebruik van mijn 'hangry' dat ik gebruik om het humeur van de Franse Derde Stand voor de revolutie te omschrijven. Hongerig en boos.

Ook al gaat het soms moeizaam, we moeten beelden scheppen. Dus: minder *YouTube*, maar meer video in je kop. Laat de leerling fantaseren. Thuis kijken ze wel weer video's. Natuurlijk: af en toe een afbeelding of een kort videofragment moet kunnen, maar de bril van 2014 moet af. Laat ze ruiken, voelen en horen, want dan krijg je de mooiste antwoorden. Nakijken wordt leuk als een derdeklasser de Amerikaanse Hooverville als 'slobberwijken' omschrijft. Interessant beeld. Slobberwijken. Ha! ■

Jelte Posthumus woont in Groningen en is docent geschiedenis aan de CSG Liudger in Drachten. Hij schrijft al jaren over het onderwijs. Daarnaast is hij radiopresentator voor Glasnost, een Gronings radioprogramma over kunst en cultuur. Ook is hij muzikant en film liefhebber.

'Ook Robespierre eindigde - blub blub! - in een bak gelatine'

EIGEN LESMATERIAAL UITGEVEN ALS BOEK

De nieuwe exameneisen voor havo en vwo – speciaal de historische contexten – stellen uitgevers voor problemen: de formulering van die eisen is vervat in beknopt en weerbarstig proza, soms vaag en algemeen; enkele van de verplicht te behandelen voorbeelden lijken willekeurig gekozen. Met inderhaast geproduceerde nieuwe edities van al bestaande geschiedenismethodes – elke uitgever wil immers de eerste zijn! – trachten de educatieve uitgeverijen niettemin het veld zo goed mogelijk te bedienen. Maar niet alle docenten zijn over die edities te spreken. Sommigen trekken de stoute schoenen aan en gaan hun eigen leerteksten schrijven, compleet met illustraties, vragen en opdrachten.

Cor van der Heijden (1957) is zo'n gedreven docent. Hij doceert geschiedenis aan het Tilburgse Odulphuslyceum. Hij is in 1995 gepromoveerd op het onderwerp zuigelingen- en kindersterfte in Tilburg 1820-1930, hij recenseerde voor *NRC Handelsblad* en hij is zeer actief in lokale geschiedbeoefening.

Hij is ook (mede-)auteur en eindredacteur van bekende geschiedenismethodes als *Pharos* en *Feniks*. Onlangs voltooide Van der Heijden vier examenkaternen voor vwo en havo: over de Republiek, de verlichting en democratische revoluties, Duitsland 1871-1945 en de Koude Oorlog. Die gaf hij in eigen beheer uit, bij zijn eigen uitgeverijtje Acta et Facta. Je moet maar durven! Ik bekeek alleen de vwo-versies. Elk van de vier katernen is onderverdeeld in hoofdstukken, die – na de plichtmatige weergave van de stofomschrijving van het College voor Toetsen en Examens – steeds beginnen

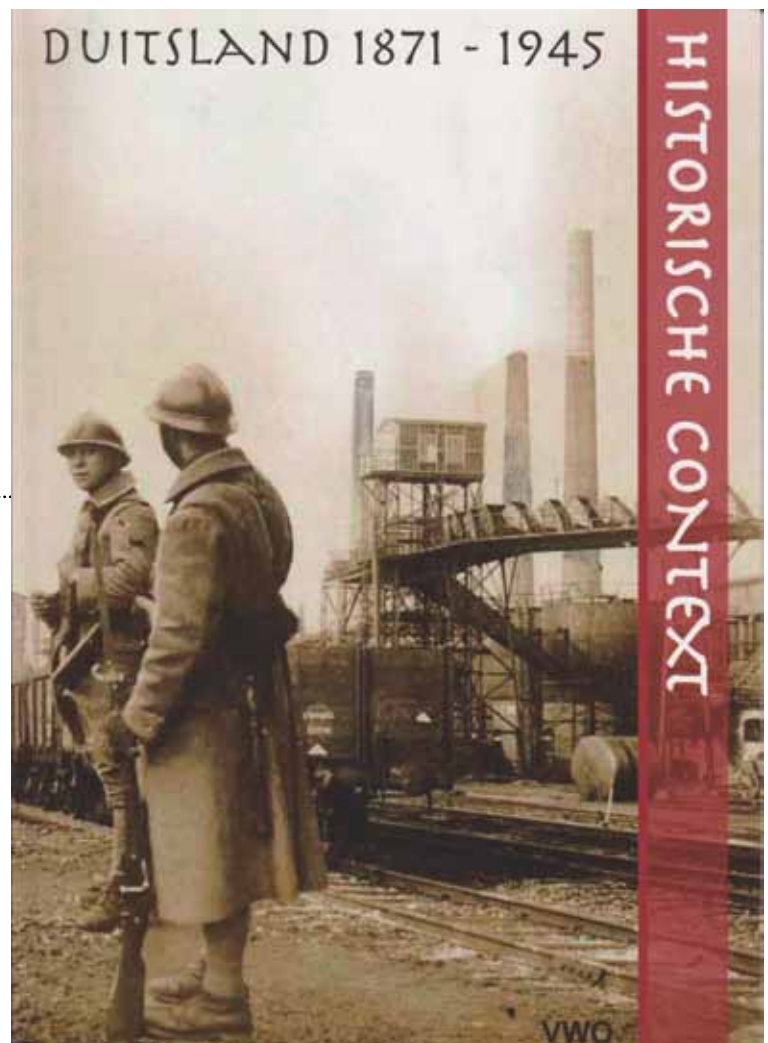
met een pakkende, verhalende inleiding. Deze leidt naar de onderzoeksvraag. Vervolgens wordt de leerling door paragrafen geleid die chronologisch afgescheiden periodes behandelen. Elk hoofdstuk eindigt met vragen en opdrachten. Moeilijke woorden staan vet gedrukt, evenals historische termen; die worden aan het eind van elk hoofdstuk nader toegelicht. Elk katern wordt afgesloten met een portrettengalerij en bronvermelding. Naar het recept van bestaande methodes wordt de leertekst verluchtigd met functionele beeldbronnen, alle voorzien van goede bijschriften. De tekst

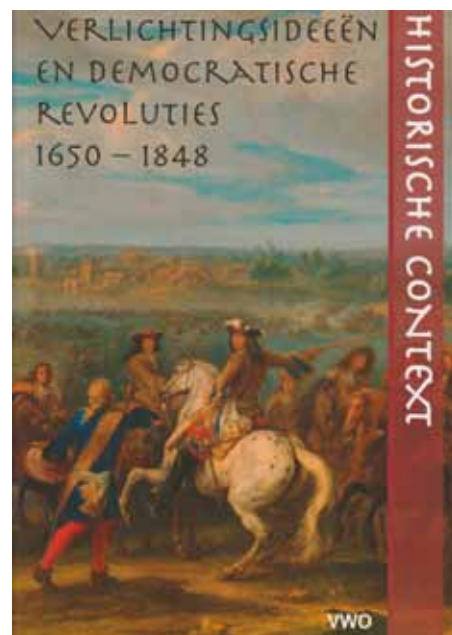
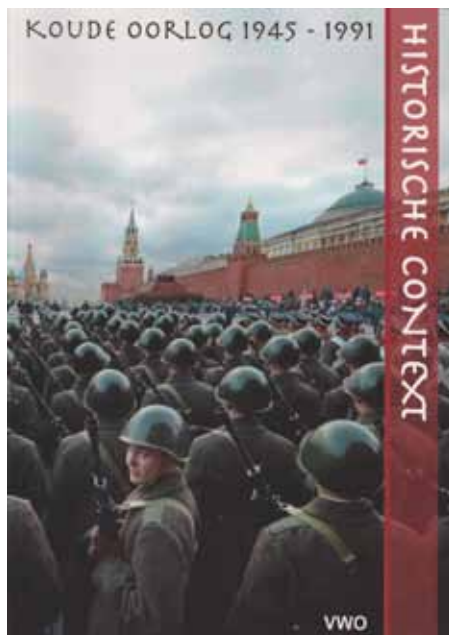
- **DUITSLAND 1871-1945.**
- **KOUDE OORLOG 1945-1991.**
- **VERLICHTINGSIDEEËN EN DEMOCRATISCHE REVOLUTIES 1650-1848.**
- **DE REPUBLIEK DER ZEVEN VERENIGDE NEDERLANDEN 1515-1648.**

VIER KATERNEN HISTORISCHE CONTEXTEN VOOR HET VWO-EINDEXAMEN

Cor van der Heijden (Acta et Facta, Tilburg 2014), 120, 116, 96 en 112 blz., per deel € 7,50

Naast de papieren versie is er een gedigitaliseerde versie beschikbaar. De boeken én de licentie voor toegang tot de digitale editie (beide € 7,50) zijn te bestellen door een bericht te sturen naar: actaetfacta@chello.nl.

wordt veelvuldig onderbroken door genummerde tekstbronnen. De tekst is goed onderverdeeld, en rijk aan levendige beschrijvingen. De auteur beschikt over een vaardige pen en hij toont een imposante feitenkennis. Bovendien heeft hij een neusje voor het saillante detail. Het is te prijzen dat de auteur zich door de kale stofomschrijvingen niet aan banden heeft willen leggen. Hij laat bijvoorbeeld zien dat aan de *Reichsgründung* van Duitsland (1871) een langdurig proces van natievorming voorafging. En in het kader van de Duitse geschiedenis geeft hij *en passant* een complete geschiedenis van zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog. Die verteldrift gaat af en toe ook weleens met de auteur aan de haal. Zo besteedt hij meer woorden aan de Britten in de Eerste Wereldoorlog dan aan de Duitsers. En de beschrijving van de uitvaart van Frans Ferdinand en diens echtgenote is wel erg gedetailleerd. Ook van het drama van de Rijksdagbrand (1933) maakt de auteur een nauwkeurig ooggetuigenverslag, haast van uur tot uur. De vraag is

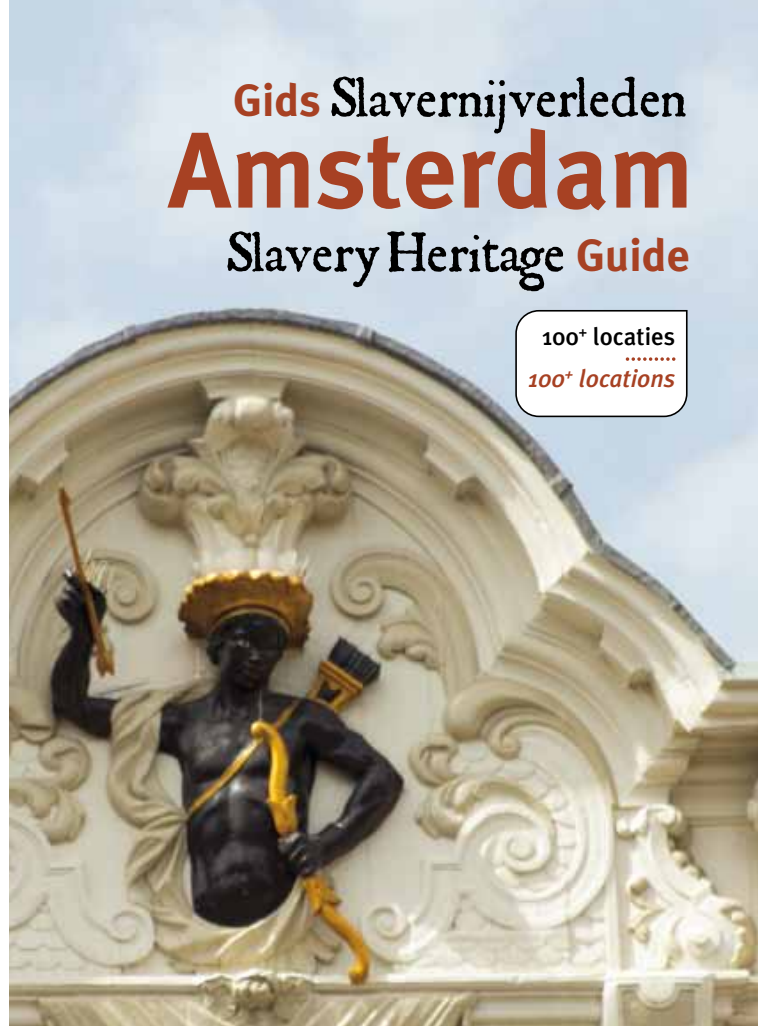
of de gebruikers van de katernen – de examenkandidaten – de vele illustratieve, kleurrijke en saillante details zullen kunnen onderscheiden van de grote lijnen en de belangrijke ontwikkelingen. De vragen en opdrachten zijn van een goed niveau. Ze dagen de leerlingen uit tot het zelfstandig verwerken van de leerteksten. Ze zetten ook aan tot zelf nadenken en tot discussie en oordeelsvorming, in de trant van: was Duitsland anno 1926 ‘weer een fatsoenlijk land geworden’? De taxonomie van Bloom komt goed uit de verf: kennis, inzicht, toepassing, analyse, synthese en evaluatie komen aan bod. De volgordevragen komen echter minder functioneel over. Examen vragen waarin zes namen, feiten of begrippen in volgorde moeten worden gezet, leveren vaak teleurstellende resultaten op. In deze katernen zijn het er soms wel vijftien. Karakteristiek voor de katernen is het veelvuldig citeren uit ‘bronnen’. Van der Heijden wisselt zijn eigen tekst met een grote hoeveelheid citaten af. Het is goed om het verleden te laten ‘spreken’. Maar

bij nader inzien zijn de meeste van die tekstfragmenten helemaal niet de originele stemmen uit het verleden (zoals toespraken, correspondentie, dagboekfragmenten, ooggetuigenverslagen, liedfragmenten), maar is geput uit merendeels secundair materiaal: citaten uit boeken van collega-historici. Hiermee slaat Van der Heijden zichzelf als gerenommeerd historicus beslist te laag aan. Telkens onderbreekt hij zijn eigen heldere betoog, om weg te kruipen achter andere historici. In het katern over de Republiek telde ik naast veertien primaire bronnen maar liefst 59 secundaire bronnen, waaronder een historicus die verwijst naar de Wilhelmustekst. Laat dan liever die liedtekst zelf spreken! Al met al vormen deze vier katernen een megaprestatie. Zij doen beslist niet onder voor parallelle hoofdstukken in bestaande schoolboeken. Collega’s die worstelen met de exameneisen kunnen zien wat er mogelijk is, en zich door dit voorbeeld laten inspireren.

Jan van Oudheusden

VEEL SLORDIGHEDEN, MAAR PRACHTIG BEELD

De klacht klinkt steeds vaker: de Nederlandse rol in de slavenhandel krijgt te weinig aandacht in het geschiedsonderwijs. Met de *Gids Slavernijverleden Amsterdam* kan die keerzijde van de Gouden Eeuw worden belicht. Bijvoorbeeld tijdens een stadswandeling met bovenbouwleerlingen. Aan de docent dan wel de taak om vooraf een selectie te maken uit de 115 bezienswaardigheden en de bijbehorende informatie. De teksten zijn namelijk verwarrend, en niet alleen voor leerlingen. 'Waar is de geschiedenis van de slavernij nu nog in Amsterdam terug te vinden? Wat is er zichtbaar en invoelbaar van?', vragen de auteurs zich af in de inleiding. 'Het simpele antwoord' geven ze direct: 'Niet zo veel.' Maar een alinea verder is te lezen: 'Voor wie het wil zien is het slavernijverleden verrassend vaak en duidelijk zichtbaar in de stad.' Tijdens de route wordt, in het Nederlands en het Engels, gewezen op onopvallende ornamenten en verborgen geschiedenissen. Op tientallen gevelstenen prijken producten die op de plantages werden geteeld en in Amsterdam werden verwerkt en verhandeld. Ook explicietere verwijzingen naar de slavernij komen voorbij, zoals de zwarte bediende die is afgebeeld op het huis van Cornelis Tromp. Iedere locatie is ondergebracht bij een van de vier thema's: 'Musea en archieven', 'Verzet en abolitionisme', 'Zwart in de stad' en 'Handel en profijt'. De helft valt in de laatste categorie. Daaronder ook tamelijk wat woningen van vooraanstaande personen die, direct of indirect, aan de slavernij verdiend hebben.

Joan Corver bijvoorbeeld, VOC-bewindhebber en burgemeester. In de korte beschrijving wordt niet verteld wat zijn persoonlijke bemoeienis is geweest met de slavernij, maar dankzij de woorden 'Handel en profijt' in de kantlijn krijgt de lezer een idee waarom zijn grachtenpand is opgenomen. Daarbij weerklinkt een citaat uit de inleiding van de Surinaams-Nederlandse Miriam Markelo: 'Ik ben ook een beetje eigenaar van dit pand, want mijn voorouders hebben er hard voor gewerkt.' De conclusie die de lezer blijkbaar zelf moet trekken: de Gouden Eeuw was gebaseerd op uitbuiting en Corver is uit hoofde van zijn functie daaraan schuldig. Wat wel wordt vermeld, is dat Corver via een slim huwelijk in het bezit kwam van een landgoed. Dat ondersteunt de these dat 'macht en geld in eigen kring worden gehouden'. Terwijl op andere plaatsen juist wordt beweerd dat alle lagen van de samenleving zouden hebben geprofiteerd van de slavenhandel.

Dergelijke schijnbare tegenstellingen roepen meer vragen op dan er worden beantwoord. 'Nieuwe feiten en bewijzen', zoals het voorwoord belooft, zijn niet duidelijk aan te wijzen. Daarentegen moet de lezer zich door vage formuleringen worstelen, zoals deze: 'Niet alle scheepvaart hing samen met slavernij of slavenhandel, maar veel sporen zijn ermee in verband te brengen in de lange periode dat Amsterdam zich ermee bezighield.' Te veel slordigheden en het gebrek aan consistentie leiden af van het verder uitstekende initiatief en de waardevolle inventarisatie. Leerlingen zullen het mooie beeldmateriaal daarom meer waarderen dan de teksten.

Tom van Moll

GIDS SLAVERNIJVERLEDEN AMSTERDAM.

SLAVERY HERITAGE GUIDE
Dienke Hondius e.a. (LM
Publishers, Utrecht 2014), € 12,50

EEN BIJNA ONGELOOFWAARDIGE FAMILIEGESCHIEDENIS

Stel dat ik een verhaal over mijn familie zou schrijven. Ik ben bang dat ik niet verder zou komen dan een paar anekdotes en een dozijn gortdroge feiten. Meer niet. Voor de auteur van *De stamhouder* is het andere koek. Had hij alle gebeurtenissen in een roman verwerkt, dan zou niemand hem hebben geloofd. Want wat maakt de familie niet allemaal mee? Neem de streng katholieke grootvader, vaak als Oude Heer met twee hoofdletters aangeduid omdat hij in de familie tot een godheid is verheven. Tot tweemaal toe slaagt hij erin puissant rijk te worden. De eerste keer begin vorige eeuw in Riga waar hij na annexatie van Letland door de Sovjets al zijn bezit en kapitaal kwijtraakt. De tweede keer in Nederland, waar het hem na de oorlog lukt opnieuw bedrijven te starten en bestaande over te nemen en dus zeer vermogend te worden. Het leven van de vader is eveneens miraculeus. Zo overleeft hij als Waffen-SS'er in een zelfmoordcommando de oorlog, terwijl het twee keer toch echt kantje boord was. Ook het vervolg van zijn leven lijkt op een treurspel. En dan hebben we het nog niet eens over de stamhouder gehad, de kleinzoon, de schrijver zelf. De wonderbaarlijke gebeurtenissen rond hem beginnen in het Poolse Poznan in 1944 tijdens hevige bombardementen, als hij het eerste levenslicht aanschouwt. Zijn moeder ligt dan toevallig op een bed in een ziekenhuis, terwijl de schuilkelder waar ze even tevoren in verbleef instort. Ook als kleine jongen belandt hij in een dramaserie. De moeder ontvoert hem

vanuit Voorburg naar Duitsland, voor zover je in haar geval van een ontvoering kunt spreken. Heftiger is het twee maanden later, maar nu in omgekeerde richting. Ditmaal is het een hondsbrutale kidnapping bekostigd door de grootvader. Die wil de stamhouder omwille van de opvoeding terug hebben. In de jaren tot zijn adolescentie ziet de jongen vervolgens zijn moeder niet meer. Ook telefonisch en schriftelijk contact blijft uit. Van de aan alcohol verslaafde vader, die enkel mislukkingen kent, en zijn stiefmoeder ontvangt hij bovendien niet de liefde waar een kind recht op heeft. Eigenlijk mag het een wonder heten dat Alexander Münninghoff als journalist, slavist en Ruslandkenner zo goed is terechtgekomen. Historici en mensen die geïnteresseerd zijn in geschiedenis lezen een boek niet primair om het verhaal zelf, ook al maken spanning, dramatiek en een prachtige, vlotte stijl als in *De stamhouder* het lezen aangenaam. Belangrijker vinden zij de geschiedkundige waarde, althans dat mag ik aannemen wanneer het leden van de VGN betreft. Voor hen zal het lezen van een familie verhaal vooral lonen als zij er historische gebeurtenissen, wetenschappelijke interpretaties en conclusies in aantreffen die niet zomaar uit de lucht zijn gegrepen. Ik kan u geruststellen: *De stamhouder* kan in een historisch perspectief worden geplaatst. De verhalen zijn bijvoorbeeld opgetekend tegen de achtergrond van de twee wereldoorlogen, de crisis in de jaren dertig en de politieke verhoudingen binnen het Europa van de vorige eeuw.

Voor al het eerste deel, *De herenkamer*, een kamer in Den Haag waar de grootvader met politici en *captains of industry*, de elite dus, zijn tomeloze expansiedrift legaal en illegaal aan het botvieren is, lijkt me historisch gezien interessant. Tal van onderwerpen passeren de revue. Ik noem de politieke situatie in Letland in het interbellum, het verdrag van München, de SS, het motief van een welgestelde jongen die alles heeft wat zijn hartje begeert om zich bij de Waffen-SS aan te melden, de strijd aan het oostfront, de berechting van nazi's na de oorlog, de vlucht van oorlogsmisdadigers naar Zuid-Amerika, de rol van de rooms-katholieke kerk in de strijd tegen het bolsjewisme en de wederopbouw na de oorlog in Duitsland en Nederland. Goed geïnformeerd en met kennis van ►

DE STAMHOUDER.

EEN FAMILIEKRONIEK

Alexander Münninghoff (Prometheus/Bert Bakker, Amsterdam 2014), 330 blz., € 19,95

zaken wijdt de auteur terloops uit over de onderwerpen. Ook voert hij belangrijke personen op. We maken kennis met de machtigste man van Letland voor de Tweede Wereldoorlog, Ulmanis. Van de ex-president kreeg de grootvader bij het opbouwen van zijn zakenimperium in dat land alles gedaan. Ook John F. Kennedy krijgt gestalte als de vader hem bij toeval op een landgoed in Engeland ontmoet en een weekend met hem en diens broer Robert doorbrengt. Best aardig om te lezen. Boeiend is ook de beschrijving van het katholieke milieu waarin in het bijzonder de opa verkeert. Onder andere Norbert Schmelzer verschijnt een keer. Weet u nog? Een 'gladde teckel met een kluif in zijn bek' (Wim Kan 1966). Wellicht kunt u als docent geschiedenis uw collega Nederlands attenderen op het boek. Het lijkt mij uitermate geschikt voor de examenliteratuurlijst van leerlingen. Ik kan me nog goed herinneren dat een kwart eeuw geleden *Montijn* van Dirk Ayelt Kooiman onder havo- en vwo-leerlingen zeer populair was. Vrijwel iedereen had de oorlogsroman, waarin de hoofdpersoon eveneens in Duitse dienst trad, op zijn lijst gezet en meer dan het uittreksel alleen gelezen. Weliswaar is *De stamhouder* non-fictie, maar qua drama en avontuur doet het boek beslist niet onder voor de bestseller van weleer, die trouwens ook biografisch was. Het slaat twee vliegen in één klap: geschiedenis en literatuur. *De stamhouder* leest als een trein en de kruisbestuiving van de vakken geschiedenis en Nederlands zorgt ervoor dat het vakoverstijgend onderwijs een extra impuls kan krijgen. Werk aan de winkel derhalve!

Gert Moleman

KINDEREN ALS OOGGETUIGEN VAN EEN OORLOG

Op historisch vlak stond het jaar 2014 in het teken van de Eerste Wereldoorlog. Het feit dat honderd jaar geleden deze verschrikkelijke oorlog uitbrak, resulteerde in een reeks van herdenkingen, televisiedocumentaires en boeken. Veel van die boeken concentreerden zich op het achterhalen van de oorzaken van de

Eerste Wereldoorlog, zoals het veelgeprezen werk *De slaapwandelaars* van de Britse historicus Christopher Clark. Naast studies die zich toediepten op de grote verbanden verschenen er ook de nodige boeken die inzoomden op de vraag hoe de gewone burger deze oorlogsperiode heeft beleefd. *Kleine handen in een Grote Oorlog* van het

KLEINE HANDEN IN EEN GROTE OORLOG.

VERHALEN VAN KINDEREN IN DE EERSTE WERELDOORLOG
Yury en Sonya Winterberg (WalburgPers; Zutphen 2014), 352 blz.,
€ 29,95

Scène uit de televisieserie *Kleine handen in een grote oorlog*. De serie is nog te zien via *Uitzending Gemist*.

schrijversduo Yury en Sonya Winterberg valt in deze laatste categorie. Het is een spin-off van een groot Europees film-project dat in april en mei 2014 door de NTR in acht delen op de Nederlandse televisie werd uitgezonden. In *Kleine handen in een Grote Oorlog* beschrijven Yury en Sonya Winterberg uitvoerig hoe kinderen uit allerlei landen de Eerste Wereldoorlog hebben ervaren. Daarbij proberen zij zoveel mogelijk een chronologische volgorde aan te houden. Het boek kent twee sterke punten. Een ervan is het het multinationale perspectief dat de Winterbergs hanteren. Zo nemen zij de lezer mee naar het Engelse Wembley, het Franse Sedan, het Duitse Nürnberg, de Russisch-Ottomaanse frontlinie, New York en zelfs de Chinese havenstad Qingdao. Hierdoor ontstaat een palet aan diverse indrukken en ervaringen, die toch verrassend veel onderlinge overeenkomsten vertonen. Maar het sterkste punt van *Kleine*

handen in een Grote Oorlog zijn toch vooral de vele fragmenten uit ooggetuigenverslagen van kinderen die in het boek zijn opgenomen. Die weten de ervaringen van kinderen tijdens de Eerste Wereldoorlog – soms ontroerend, soms huiveringwekkend – dichterbij de lezer te brengen. Ter illustratie een treffend voorbeeld: het ooggetuigenverslag van een anonieme twaalfjarige Armeense jongen. 'We moesten verder marcheren, hoewel onze knieën van angst zo bibberden dat we dachten dat we geen stap zouden kunnen zetten. Maar kinderen die achterbleven werden meteen gedood. De meesten werden met geweerkolven doodgeslagen.' Dit ooggetuigenverslag van de Armeense genocide zou zo kunnen worden opgenomen in een geschiedenisles over het Midden-Oosten. Hetzelfde geldt voor de ooggetuigenverslagen die handelen over de ervaringen van kinderen aan het front, eventueel in combinatie met beeldmateriaal uit

de eerdergenoemde NTR-serie of de klassieke Amerikaanse oorlogsfilm *All Quiet on the Western Front* uit 1930. Dergelijke materialen maken het verleden voor leerlingen niet alleen levendiger en tastbaarder, maar kunnen ook dienen als onderwerp voor bronanalyse. Want hoe betrouwbaar is het relaas van die anonieme Armeense jongen eigenlijk? *Kleine handen in een Grote Oorlog* laat goed zien hoe kinderen de Eerste Wereldoorlog hebben ervaren. Veel van die kinderen waren aan het begin van de oorlog enthousiast. Net als hun ouders verlangden zij naar een oorlog en geloofden zij in een snelle, positieve afloop. Maar net als hun ouders verloren veel kinderen razendsnel hun onschuld en naïviteit toen zij in aanraking kwamen met de harde realiteit van de oorlog. In die zin bevat het boek ook een les: oorlog maakt geen onderscheid tussen kinderen en volwassenen.

Jaap Nieuwstraten

MEER VRAGEN DAN ANTWOORDEN

Alleen mensen als Netanyahu of Khaled Mashal, politiek leider van Hamas, kennen de oplossing voor het Israëliisch-Palestijns conflict. Nou ja, Greta Duisenberg weet het antwoord misschien ook. Hun methode is de volledige verdrijving van de andere partij uit het betwiste gebied. Maar zouden er ook mensen zijn die denken dat het probleem op een andere manier op te lossen is? Na lezing van *Mijn beloofde land* van de Israëliische journalist Ari Shavit (o.a. van *Haaretz*) kan het antwoord op die vraag alleen maar ontkenkend zijn. Shavit zelf klampt zich vast aan wat er over is aan hoop, maar de geschiedenis van zijn geboorteland kan ook hij niet anders beschrijven dan als die van een voortdurende bestaanscrisis, die al begon bij het uitroepen van de onafhankelijkheid in 1948. Nu is overleven niet iets nieuws voor de Joodse natie, het loopt als een rode draad door haar geschiedenis, die overigens duizenden jaren ouder is dan die van de huidige Joodse staat. Toch is het ontstaan van het zionisme, de ideologie van de Joodse staat, aan het einde van de negentiende eeuw, meer dan alleen een reactie op de pogroms in Oost-Europa. Het was ook een reactie op de geslaagde emancipatie van de Joden in de West-Europese samenlevingen. Want juist onder de seculiere Joden had het zionisme veel aanhangers. Wat zou er immers overblijven van de Joodse cultuur als Joden hun geloof opgaven en volledig assimileerden in de burgerlijke samenleving? De enige manier waarop zij hun eigenheid konden

bewaren was in een eigen staat. Met het verhaal van zijn overgrootvader die als Britse zionist Palestina bezocht, laat Shavit de ontstaansgeschiedenis van Israël beginnen. Die gaat over zionisten die geloofden dat Palestina geen inwoners had en die ook tegen geweld waren en anderen die beseften dat het Heilige Land na de diaspora nieuwe inwoners had gekregen die er inmiddels al eeuwen woonden. En dat die bewoners zich niet zo maar opzij zouden laten schuiven. Vervolgens laat Shavit al de bekende en minder bekende verhalen de revue passeren: hoe het moeras en de woestijn vruchtbaar werden gemaakt en de Palestijnen, door de Israëliërs vanaf het begin Arabieren genoemd, want die konden overal in het Midden-Oosten wel een woonplaats vinden, eerst vreedzaam met de nieuwkomers samen konden wonen, maar later plaats moesten maken, omdat de grond waarvan ze leefden onder hun voeten door verkocht was. En het gaat verder met het eerste geweld over en weer – vraag niet wie het eerst de wapens oppakte – al voor de Tweede Wereldoorlog, de toestroom van vluchtelingen direct erna en de onafhankelijkheid met de oorlogen van 1948 en 1956 die daarop volgden. Vaak wordt de Zesdaagse Oorlog (1967) de breuk in het bestaan van Israël genoemd: tot aan die oorlog had het land voor zijn bestaan moeten vechten, door de verpletterende overwinning die het behaalde, werd zijn positie een andere. Israël was een regionale grootmacht geworden, die vrede in ruil voor land zei te eisen, maar in werkelijkheid zijn territorium enorm had uitge-

breid. Je hoort dan ook zeggen dat het met de bezetting van de Palestijnse gebieden in de Gazastrook en op de Westoever fout is gegaan: Israël had daarmee zijn onschuld verloren. Shavit, een fel tegenstander van die bezetting, beschrijft hoe de eerste kolonisten de Israëliische overheid voor voldongen feiten zetten. Net zoals de zionisten aan het begin van de twintigste eeuw de Britten overrompelden. Want als één ding duidelijk wordt uit *Mijn beloofde land* is dat er geen verschil is in de wijze waarop de zionisten vóór 1948 land in Palestina bemachtigden en de manier waarop dat nu op de Westoever gebeurt. Alleen waren de oorspronkelijke zionisten seculiere socialisten en de huidige kolonisten religieus en aanhangers van de vrije markt. Voor alle duidelijkheid: de Joden in Israël hebben met alle middelen, legaal en illegaal, met en zonder geweld, nu en in het verleden Palestijnen grond afhandig gemaakt. Maar in 1948 is Israël door de Verenigde Naties als onafhankelijk land erkend. Is er een alternatief voor de Joden in het Midden-Oosten? Shavit wil de bezette gebieden met de nederzettingen opgeven, maar weet niet of dat wat zal opleveren voor zijn land. In feite ziet hij de gevaren alleen maar toenemen, zowel van binnenuit, met de toenemende invloed van orthodoxe Joden in de samenleving, als van buitenaf met 350 miljoen Arabieren, het islamitisch fundamentalisme in de buurlanden en de Iraanse kernbom. *Mijn beloofde land* is een boek dat – hoe kan het anders over zo'n onderwerp – meer vragen oproept dan het beantwoordt. Bijvoorbeeld of het opgeven van

de bezette gebieden daadwerkelijk tot vrede zal leiden. Met andere woorden: of de Arabische staten het bestaan van Israël ooit zullen accepteren. Een andere vraag is waarom de Palestijnen zeventig jaar na de verdrijving uit Israël nog steeds in vluchtelingenkampen wonen. Ik weet dat het een gevaarlijke vergelijking is, maar de miljoenen Duitsers, *Heimatsvertriebenen*, die in 1945 voorgoed van huis en haard verdreven werden, zijn toch ook opgenomen in de West- en Oost-Duitse samenlevingen? Welk belang hebben de Arabische regimes in het voortbestaan van de vluchtelingenstatus van de Palestijnen in vluchtelingenkampen? Waarom geven ze de Palestijnen geen volwaardige plaats in hun eigen samenlevingen? Zou de verontwaardiging over de uitzichtloze situatie van de Palestijnen die

breed wordt uitgemeten in de Arabische media, niet een mooie uitlaatklep zijn voor de frustraties van de eigen bevolking? Dan is er ook nog de vraag hoe lang Israël nog een rechtsstaat en democratie kan blijven met de toenemende invloed van de religieus onverdraagzame orthodoxe Joden op de samenleving. Welk bestaansrecht heeft Israël nog als het zijn karakter als moderne seculiere staat gaat verliezen? *Mijn beloofde land* zet dus aan tot denken en lokt discussies uit. Maar een standaardwerk over de geschiedenis van Israël is het niet geworden. Daarvoor is het te onsamenhangend en te oppervlakkig geschreven. De materie is te complex voor de aanpak van Shavit die deels verhalend is als in een roman, deels afstandelijk als van een naar objectiviteit strevende journalist, om vervolgens in

de stijl van de participerende journalistiek door te gaan. Het is duidelijk dat het boek samengesteld is uit verschillende, eerder gepubliceerde, artikelen. De geschiedenis van Israël heeft een beter boek verdiend.

Hans Pols

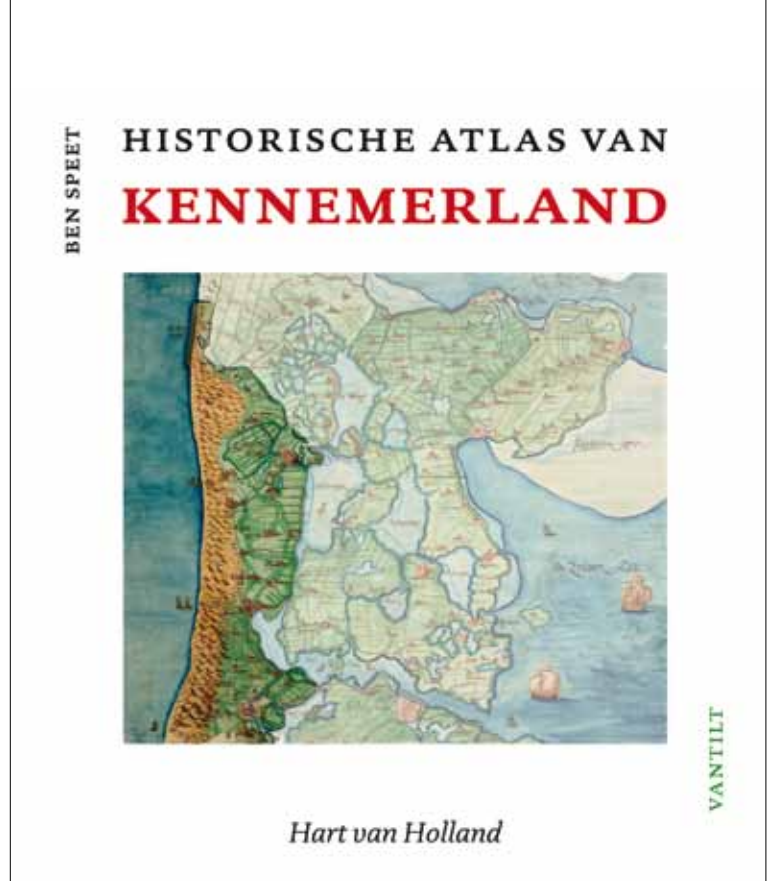
MIJN BELOOFDE LAND.

DE TRIOMF EN TRAGEDIE VAN ISRAËL

Ari Shavit (Houten/Antwerpen, Het Spectrum 2013), 479 blz., € 29,90

ATLAS MET REGIONALE GESCHIEDENIS

Wie met leerlingen in de regionale geschiedenis duikt, heeft bijna altijd profijt van gepubliceerde regionale atlassen. De atlassen bevatten vaak een keur aan kaartmateriaal, historisch-topografische illustraties en soms ook statistieken en grafieken, waar leerlingen goed mee aan de gang kunnen. Als destijds Waanders de regio interessant genoeg vond om de *Ach lieve tijd*-tijdschriften uit te geven, dan hebben de leerlingen al twee toegankelijke vertrekpunten voor hun onderzoek. Uitgeverij Vantilt ontloopt zich steeds meer als een van de betere historische uitgeverij van Nederland. De Nijmeegse uitgever heeft zich voorgenomen om een serie stedelijke en regionale historische atlassen uit te brengen. Tot nu toe zijn er atlassen over Rotterdam, Zutphen, Dordrecht, Walcheren, Schiedam, Rivierenland en Kennemerland uitgebracht, en er volgen nog meer. Wat laten de atlassen zien? In ieder geval dertig keer twee pagina's grote historisch-thematische hoofdstukken, bestaande uit veelal een historische kaart, wat andere illustraties en begeleidende tekst. Dit alles geselecteerd en geschreven door één of twee kenners van de regionale of stedelijke geschiedenis, onder toezicht van een redactie van zeven man, onder wie Wilfried Uitterhoeve en Willem Frijhoff. Met het noemen van wat er per dubbele pagina wordt getoond is direct een zwakte van de atlassen genoemd: ondanks het grote formaat (34 bij 25 cm) staat er erg veel op de pagina's. Neem bijvoorbeeld hoofdstuk 19, *Dorp*

HISTORISCHE ATLAS VAN KENNEMERLAND.

HART VAN HOLLAND

Ben Speet (Vantilt/Noord-Hollands Archief, Nijmegen 2014), 80 blz., € 29,50

van turf en water (Aalsmeer) in het deel Kennemerland. Naast een fraaie kaart van Aalsmeer, Kudelstaart en Calslagen uit 1766, waaruit blijkt dat de turfafgraverij het Haarlemmermeer tot een verwoestend monster heeft gemaakt, staan er ook nog kaartjes over het openbaar vervoer in 1916 en de uitgeveende stukken land van Aalsmeer-oost (1772), plus een ingekleurde prent van dat proces uit 1741 én twee minuscule foto's van kassen en bloementransport, gecompleteerd door een tekst van ruim vijfhonderd woorden. Dat is wat veel voor twee pagina's, die vaak dus bijna met een vergrootglas bekeken moeten worden om details van de illustraties te kunnen waarnemen. De hoofdstukken in de boeken laven tussen korte ontwikkelingsgeschiedenissen van dorpen en de meer thematische stukken over bijvoorbeeld de kerstening van het gebied of de gevolgen

van de Tweede Wereldoorlog. Aan kenmerkende zaken als de Stelling van Amsterdam, de Haarlemse blekerijen, villaparken- en wijken, de Hoogovens en het Noordzeekanaal worden ook twee pagina's besteed. Over de laatste twee heeft Ben Speet een fraaie kaart uit ongeveer 1975 van de Russische militaire staf gevonden, die op het achterschutblad is gedrukt. Hoewel de tekst zegt dat het onbekend is waarom deze gedetailleerde kaart werd gemaakt, kan wel worden gegist dat de Sovjets een bepaalde strategische waarde aan het gebied hechtten. De serie *Historische atlas van...* heeft het in zich om een langlopend project te worden. Wellicht is het mogelijk om in gebieden waarover eerder dergelijke atlassen zijn gemaakt, die niet meer te koop zijn, deze via een herdruk in deze serie te incorporeren.

Ger Jan Onrust ■

TOETSTERREUR

Er is een land in de wereld waar toetsen de dienst uitmaken. Vier- en en vijfjarigen worden door middel van tientallen toetsen haarscherp gediagnosticeerd. Er is warempel een rekentoets en een taal-voor-kleuterstoets voor deze hummeltjes, evenals een woordenschattoets voor beginnende geletterdheid. Ik vergeet bijna te vermelden dat er bij de voorschoolse educatie, waar veel kinderen overdag nog een luier dragen, observatietoetsen zijn. Gelukkig zijn er vanaf groep 3 toetsen om technisch lezen, begrijpend lezen, begrijpend luisteren, het leestempo, de studievaardigheden en de leestechiek te meten. Er is ook de drieminententoets, de entree- en eindtoets, de woorden-schattoets, de dyslexietoets, de dyscalculietoets, de dicteetoets, de tempo-test-rekentoets, toetsen voor speciale leerlingen, de wiskundetoets, de spelling-toets. Sinds kort is er de digitale toets rekenen-basisbewerkingen. Ik heb alle toetsen op de basis-school bij elkaar opgeteld en kom op 116.

Al deze toetsen dienen om een uitstroombestemming vast te stellen en vaardigheidsscores en functioneringsniveaus vast te stellen. Teneinde de onderwijsdoelstellingen te vervolmaken en eventueel bij te stellen.

Door naar het voortgezet onderwijs. Ook hier is een rekentoets, een diagnostische tussentijdse toets (DTT) voor de onderbouw, kijk- en luistertoetsen, toetsen schrijfvaardigheid, toets 0 t/m 3 van het Cito Volgstelsel voortgezet onderwijs. In het mbo zijn er toetsen om competentieprofielen vast te stellen. Audits geven zicht op de stand van zaken met betrekking tot het proces van toetsing en examinering.

Met de rekentoets, de taaltoets, de toetsen Aardrijkskunde, Geschiedenis en Natuuronderwijs en de toelatingstoets kunnen leerkrachten van pabo's zich al enigszins meten met hun collega's in het voortgezet onderwijs en vaststellen of instromende eerstejaars pabostudenten de opleiding kunnen gaan volgen.

KRITIEK

Het ziet zwart van aanbieders van cursussen voor toetsen. Het Cito schuift handig met enorme bedragen die de overheid uitkeert voor een gigantische toetsproductie. Dit alles onder regie van de COTAN (Commissie Testaangelegenheden Nederland).

Heel af en toe is er kritiek in het toetslandje. Ruim twee maanden geleden was in *Trouw* te lezen dat de staatssecretaris de tegenaanval op de critici van de toetscultuur heeft ingezet. Schooldirecteuren wilden namelijk af van de Cito-eindtoets omdat steeds meer middelbare scholen de toelating van leerlingen lieten afhangen van de Cito-score. Wat ooit bedoeld was als hulpmiddel is een dictatuur, een toetsterreur geworden. Het nieuwe tijdvak valt te typeren als de cito-isering van het onderwijs. De inspectie en de politiek gebruiken de toets en de PPON (Periodieke Peiling van het Onderwijs-niveau) als ijkpunten voor onderwijskwaliteit.

Ton van der Schans is voorzitter van de VGN. Hij werkt als docent geschiedenis op de Driestar Hogeschool (pabo) in Gouda.

'Alles van waarde is niet toetsbaar'

Goed onderwijs is echter niet *Teaching to the Test*. Creativiteit, inzicht, sportiviteit en talent, kortom, om het met een variant op Lucebert te zeggen: alles van waarde is niet toetsbaar. De beste school is niet de school waar kinderen het best worden voorbereid op de toets. De beste school is daar waar eerst de relatie komt en dan de prestatie. Een relatie met medeleerlingen, een relatie met de werkelijkheid in al haar diepte en uitgebreidheid, een relatie met het verleden.

De school is een gemeenschap, geen instituut. Leerkrachten zijn met vorming bezig, het erts wordt gepolijst tot edelmetaal. Dat moet vooropstaan. ■

ISLAM EN GESCHIEDENISONDERWIJS

Op 20 april organiseren de VGN en Islam Studies Leiden in samenwerking met het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden een conferentie voor docenten Geschiedenis over het thema 'De relevantie van de Islam voor het geschiedenisonderwijs van vandaag'. In plenaire zittingen en in werkgroepen zullen onderwerpen als de geschiedenis van de Islam, de positie van de vrouw, ontwikkelingen in het Midden-Oosten en radicalisering worden besproken. Meer info en aanmelden: <http://www.vgnkleio.nl/>

Bent u goed in het stellen van de juiste vragen?

Bent u een creatieve en vakbekwame docent die graag met de vakinhoud en toetsing bezig is?

Dan is meewerken aan de constructie van de Centrale examens misschien iets voor u.

Cito zoekt docenten die beschikbaar zijn voor de constructie van de examens **geschiedenis havo en vwo**.

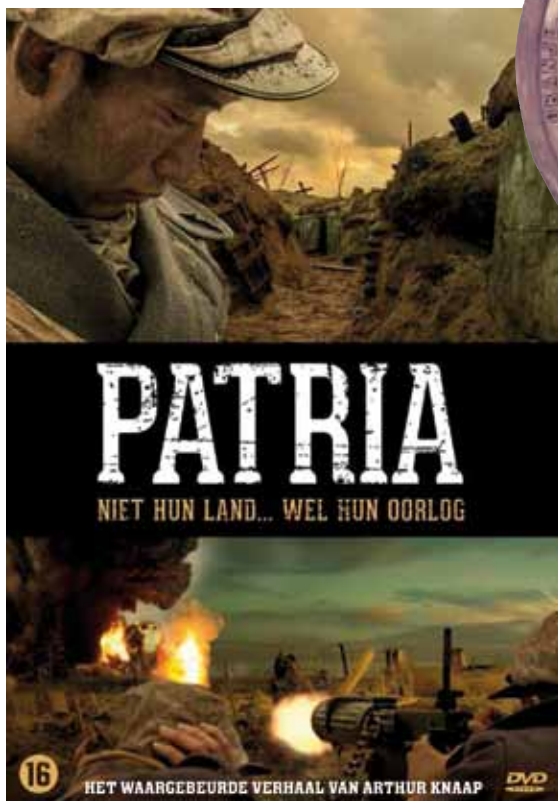
De constructie van opgaven vindt deels thuis plaats, op basis van een verstrekte opdracht. Daarnaast vinden regelmatig op donderdag vergaderingen plaats op kantoor in Arnhem. Veelal neemt de opdracht enkele uren per week in beslag. U bent als docent **werkzaam in het schooltype** waarvoor u het examen maakt én u bent op dit moment werkzaam in examenklassen. U beschikt over gedegen vakkennis en heeft ervaring met Word. Docenten die meewerken aan een schoolboekmethode, komen niet in aanmerking.

Meer weten? Kijk dan op www.cito.nl.

www.cito.nl

zeker weten

NEDERLANDSE FILM OVER WO1

De op waarheid gebaseerde film *Patria* kan gebruikt worden bij lessen over de Eerste Wereldoorlog. Deze in Nederland gemaakte film gaat over Arthur Knaap (Timothy Flohr), een Nederlands-Indische jongen die tijdens de Eerste Wereldoorlog als soldaat van het Vreemdelingenlegioen in de loopgravenoorlog terecht komt. Daar wacht de jonge Arthur een grote ontuchtering wanneer de gruwelen van de loopgravenoorlog hem in versneld tempo volwassen doen worden. Vanuit die loopgraven schrijft Arthur brieven naar huis. Emotionele brieven met verhalen over de strijd. Deze brieven hebben als uitgangspunt gediend voor het film-scenario, geschreven door Klaas van Eijkeren, die tevens de regie op zich nam.

De dvd is te bestellen via www.patriathefilm.com

'GESCHIEDENISLOKAAL' PER GEMEENTE

Het 'digitale geschiedenislokaal' is een website speciaal voor het onderwijs, met lokale historische bronnen, zoals foto's, documenten, plattegronden en filmfragmenten. Het is nu beschikbaar voor de gemeenten Haarlem en Tilburg, meer gemeenten zullen volgen. Het digitale lokaal is een educatief bron-

nenplatform dat met behulp van specifieke thema's en bijpassende extra's lokale historische bronnen tot leven brengt. De keuze voor de aangeboden thema's in Geschiedenislokaal is gebaseerd op veelgevraagde onderwerpen uit het onderwijs.

De site biedt docenten en leerlingen (en andere historisch geïnteresseerden) bronnen die gebruikt kunnen worden in een les, werkstuk, spreekbeurt of presentatie. Werkt een leerling bijvoorbeeld aan een werkstuk over Haarlem in de Tweede Wereldoorlog, dan zijn de belangrijke bronnen te vinden op www.geschiedenislokaal023.nl.

De bronnen zijn te raadplegen, printen, delen op Pinterest, Facebook, Twitter en te downloaden op hoge resolutie voor gebruik in presentaties of werkstukken. Naast het aanbieden van basisdocumenten, wil Geschiedenislokaal stimuleren dat educatieve gebruikers verder onderzoek doen in de cultureel-historische collecties van de stad.

Het geschiedenislokaal van Tilburg is te vinden op www.geschiedenislokaal013.nl.

TE WAPEN! IN WEEK VAN DE KLASSIEKEN

De achtste editie van de Week van de Klassieken (19 t/m 27 maart 2015) pakt uit rond het thema 'Te Wapen! Oorlog in de Oudheid'. In o.a. het Al-lard Pierson Museum, Museum het Valkhof, Tresoar en het Rijksmuseum van Oudheden vinden allerlei activiteiten plaats, zoals lezingen, rondleidingen, de jaarlijkse pubquiz en een tentoonstelling. Fik Meijer, Hein van Dolen en Olivier Hekster schreven het verhalenboekje *Te Wapen!* (€ 2,50, Uitgeverij Athenaeum). Een actueel overzicht van alle activiteiten staat op www.weekvandeklassieken.nl.

INTERACTIEVE HISTORISCHE ATLAS MILLO

Hayo van Reek, docent geschiedenis en beeldende vakken op het Maerlant in Brielle, ontwikkelde samen met historicus Frank Menzel en een aantal collega's een prachtige digibordtool. Het gaat om Millo, een interactieve historische atlas. Het idee hiervoor is ontstaan toen de school van Van Reek ging verhuizen en ze hun wandkaarten niet mee konden nemen naar het nieuwe gebouw. Millo bestaat uit 38 historische kaarten, ingedeeld aan de hand van de tien tijdvakken. Deze kaarten zijn voorzien van objecten. De objecten kunnen (met de muis of touch-screen) worden versleept en reageren met elkaar of met bepaalde gebieden op de kaart. De docent kan dit gebruiken als ondersteuning van het verhaal bij de lesstof, of leerlingen er zelf mee laten spelen. De makers hebben geprobeerd alle kenmerkende aspecten in een kaart te vangen. Naast historische kaarten bevat Millo kale kaarten, een tekenfunctie en de optie zelf objecten te plaatsen. Millo is een online applicatie die draait op Internet Explorer (vanaf versie 9), Chrome en Firefox. Het programma is met name bedoeld voor de basisschool en de onderbouw van de middelbare school. Millo is gratis te gebruiken, de makers willen graag feedback om het programma zo compleet mogelijk te maken. Millo is te vinden op: www.barbaareducatie.nl/millo.html

Musicerend echtpaar, Gerard ter Borch, Stedelijk Museum Zwolle.

SCHILDERS UIT DE SASSENSTRAAT

In de loop der eeuwen hebben in de Zwolse Sassenstraat veel kunst-schilders gewerkt en gewoond. De twee bekendste zijn ongetwijfeld Gerard ter Borch (1617-1681) en Hendrick ten Oever (1639-1716). Beide kunstenaars moeten elkaar hebben gekend. Hoewel Ter Borch zich internationaal ontplooi, bleef Ten Oever meer in de regio werken. Een expositie in het Stedelijk Museum Zwolle laat een twintigtal schilderijen zien van deze twee zeventiende-eeuwse Zwolse kunstenaars, veelal uit de eigen collectie aangevuld met bruiklenen van het Rijksmuseum en de Deventer Musea. De expositie is te zien tot en met 19 april 2015.

HISTOCRYPTO

De afbeeldingen zijn cryptische aanwijzingen. Welke historische persoon zoeken we?

Stuur het antwoord voor 11 maart naar redactie@vgnkleio.nl. Inzenden kan ook via de website www.vgnkleio.nl. Het antwoord op de HistoCrypto uit Kleio 7 was: de beurskrach van 1929. De winnaar is Margarita Vallduriola uit Den Haag. Zij wint een boekenbon van 20 euro. Gefeliciteerd!

DROIT
DIVINE

DOCENTEN GEZOCHT VOOR PABOPROJECT

Het landelijke project Instroom pabo zoekt in verband met de nieuwe toelatingseisen voor de pabo door het hele land docenten geschiedenis. Vindt u het leuk om mensen die zich voorbereiden op de toelatingstoets voor de pabo te ondersteunen door (klassikale) lessen, week- en zomercursussen, vragenurtjes of online ondersteuning? Meer informatie staat op www.goedvoorbereidnaardepabo.nl. Onder 'Docenten en begeleiders' kunt u zich opgeven bij 'Docenten gezocht'.

NIEUWE FILM KAMP WESTERBORK

Herinneringscentrum Kamp Westerbork heeft een nieuwe educatieve film gemaakt voor het voortgezet onderwijs: *De Trein*, waarin door middel van computeranimaties en decorbouw delen van kamp Westerbork in beeld worden gebracht. De film toont een groep jonge mensen die in 1943 in het kamp verblijft, en schetst enkele van de dilemma's waarmee zij te maken krijgen. Een fictief verhaal, maar gebaseerd op dagboeken, brieven en herinneringen, waarbij een balans wordt gevonden tussen historische kennisoverdracht en persoonlijke betrokkenheid. Aansluitend op de film bezoeken de leerlingen met een speciale museum-app de tentoonstelling, waar ze bij foto's en voorwerpen getuigenissen horen van gevangenen die als tiener of jongvolwassene in kamp Westerbork verbleven. Deze personen en beelden uit film en tentoonstelling vormen vervolgens ook de rode draad tijdens het bezoek aan het kampterrein. ▼

PROVINCIALE STATENVERKIEZINGEN IN DE LES

Op 18 maart 2015 zijn er verkiezingen voor de Provinciale Staten. ProDemos biedt gratis manieren om hier aandacht aan te besteden in de les. In aanloop naar de verkiezingen voor de Provinciale Staten pakt ProDemos uit met twee extra dikke Onderwijskranten, voor (v)mbo

en havo/vwo. Deze kranten staan vol met informatie over de provincie en de verkiezingen op 18 maart, de waterschappen (waarvoor de verkiezingen op dezelfde dag plaatsvinden) en de Eerste Kamer, omdat de leden van de Eerste Kamer door de leden van de Provinciale Staten worden gekozen. De onderwijskranten zijn helemaal gratis, u betaalt dus ook geen verzendkosten. Bestellen kan via www.prodemos.nl/onderwijskranten. Hoe zouden de Provinciale Staten eruitzien als leerlingen het voor het zeggen hadden? Van woensdag 11 maart tot en met dinsdag 17 maart kunnen leerlingen in het hele land hun stem uitbrengen. ProDemos organiseert deze landelijke schaduwverkiezingen zowel voor scholieren in het voortgezet onderwijs en mbo als voor het basisonderwijs. U kunt uw school gratis aanmelden op www.scholierenverkiezingen.nl.

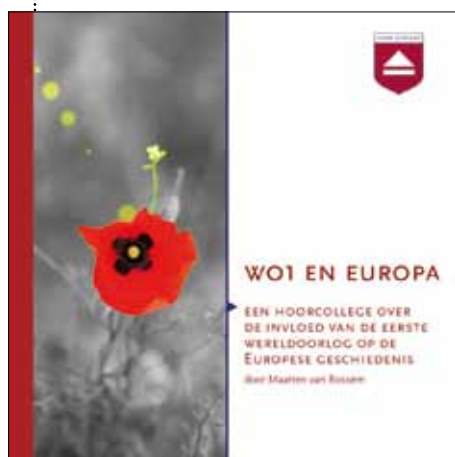
MILITAIR MUSEUM GEOPEND

Het zal u niet ontgaan zijn, sinds kort is het Nationaal Militair Museum geopend in Soesterberg. Het NMM is een museum waar het grote publiek in aanraking komt met persoonlijke, waargebeurde verhalen uit verschillende oorlogen en waar bovendien een zeer uitgebreide en daadwerkelijk gebruikte collectie van de Nederlandse krijgsmacht zichtbaar is. In zes themaruimtes wordt duidelijk hoe de krijgsmacht is verweven met de wereld om ons heen. Er is ook een educatief programma, gericht op geschiedenis of techniek. Voor meer informatie zie www.nmm.nl.

HOORCOLLEGE WO1

Honderd jaar na het begin van de Eerste Wereldoorlog analyseert historicus Maarten van Rossem de invloed van deze 'Grote Oorlog' op de Europese geschiedenis. Hij schetst in dit twee uur durende

de hoorcollege een korte ontstaansgeschiedenis van WO1, de nieuwe Europese orde na de Vrede van Versailles en WO2. Hij toont daarbij in grote lijnen de gevolgen van deze ingrijpende gebeurtenissen voor de situatie nu. Het hoorcollege is te downloaden op www.home-academy.nl en kost 15 euro.

PRONKSTUKKEN IN ZIJDE

Museum Catharijneconvent presenteert een van de best bewaarde geheimen in de kunstwereld. Want wie weet dat kerkelijke gewaden in de middeleeuwen tot de meest waardevolle kunstschaten behoren? Deze pronkstukken, gemaakt van materialen als goudbrokaat, fluweel, gouddraad en zijde, waren kostbaarder dan schilderijen, beelden en gouden of zilveren voorwerpen. Op de tentoonstelling *Het geheim van de Middeleeuwen in gouddraad en zijde*, te zien van 10 april tot en met 16 augustus, toont het museum de mooiste en zeldzaamste laatmiddeleeuwse liturgische gewaden uit nationale en internationale verzamelingen.

www.catharijneconvent.nl

Anton Geesink met de gouden Olympische medaille na de uitreiking door enkele Japanse schone, 23 oktober 1964. Copyright Het Utrechts Archief.

D-DAY FILM IN HET OMNIVERSUM

Op 6 juni 1944 begint de grootste geallieerde operatie van de Tweede Wereldoorlog. Toch weten weinigen in detail waarom en hoe Normandië van eind 1943 tot augustus 1944 de belangrijkste plek op de wereld werd. Met diverse technieken, onder meer animatie, 3D-computer graphics en spectaculaire actiescènes, brengt *D-Day, Normandy 1944* de historische gebeurtenissen voor het eerst naar het grote koepelscherm van het Omniversum. Kijkers van alle leeftijden, inclusief jongere generaties (vanaf 8 jaar), ontdekken vanuit een nieuw perspectief hoe de invasie de wereld veranderde. Een fascinerende film over geschiedenis, militaire strategie, wetenschap, technologie en menselijke waarden. *D-Day, Normandy 1944* is een eerbetoon aan allen die hun leven gaven voor onze vrijheid. Te zien vanaf 10 februari 2015 in het Omniversum.

ERFGOEDVERHALEN UTRECHT ▲

Op de nieuwe website UtrechtAltijd.nl staan verhalen over heksen en treinen, buitenplaatsen en moorden, Vikingen en hennepeteelt, Romeinen en Nijntje. UtrechtAltijd.nl biedt daarnaast één plek waar activiteiten rond de geschiedenis van de provincie te vinden zijn. Wandel- en fietstochten brengen je langs locaties waar het echt gebeurde. Of kom oog in oog te staan met een voorwerp uit de geschiedenis van Utrecht. Geschiedenis wordt een belevenis. De website is ontwikkeld door Landschap Erfgoed Utrecht in samenwerking met vele (erfgoed)instellingen uit de provincie Utrecht. www.utrechtaltijd.nl

STUDIEPROGRAMMA LESGEVEN OVER DE HOLOCAUST

De Anne Frank Stichting verzorgt in 2015 een driedelig programma voor docenten (VO), studenten en educatief medewerkers met het thema 'lesgeven over de Holocaust'. De drie delen zijn: In mei een weekendseminar 'De Holocaust in Nederland', een studiereis naar Israël in de week van 26 juli tot 4 augustus en ten slotte een verdiepingssseminar in september 2015. De Anne Frank Stichting dekt het grootste deel van de kosten van het programma. De eigen bijdrage per deelnemer is 500 euro (docenten en studenten). Dit is inclusief reis, verblijf en maaltijden. Voor meer informatie: docenten@annefrank.nl. Aanmeldingen moeten 3 maart binnen zijn. Praktische informatie is te vinden op www.annefrank.org/docenten.

HET
VOLGENDE
NUMMER VAN
KLEIO
VERSCIJNT
3 APRIL

AAN DEN LIJVE ONDERVONDEN!

Persoonlijke Verhalen voor het Geschiedenisonderwijs

Vrijdag 17 april 2015

Organiseert het Instituut voor Leraar en School de nascholingsconferentie met als thema persoonlijke verhalen voor het geschiedenisonderwijs. Persoonlijke verhalen uit het verleden vormen een motiverende en leerzame bijdrage aan de geschiedenislessen op school.

Binnen dit thema is een gevarieerd aanbod aan workshops waarbij onder andere Marc van Berkel (o.a. van het Duitsland Instituut), Koen Henskens en Rémi Hartel (o.a. van Actief Historisch Denken) de dagelijkse lespraktijk verbinden aan persoonlijke verhalen uit het verleden.

Lezingen:

- **Jacco Pekelder;** *Over het leven van Ulrike Meinhof*
- **Ad van Liempt;** *Het verhaal van Selma, een overlevende van Sobibor*
- **Dik van der Meulen;** *Het leven van Koning Willem III in kaart gebracht*

Workshops:

- **Oral History in de klas;** *leerlingen maken geschiedenis*
- **Tanks in de Piersonstraat;** *de Nijmeegse actiewereld in de jaren '70 en '80*
- **Mietje Voltijn;** *een Nijmeegs meisje van het Kindertransport*
- **Nieuwkomers in perspectief;** *Nederland als migrantenland 1515-2015*
- **Aan het front;** *getuigenissen van gewone jongens, kunstenaars en dichters tijdens de Eerste Wereldoorlog*
- **Om de ziel van de Fransen;** *Dreyfus-affaire en cultuurbotsingen in Frankrijk aan het eind van de negentiende eeuw*
- **Waar zijn de vrouwen?;** *een ontbrekend perspectief uit de Middeleeuwen*
- **Van de doden niets dan goeds;** *persoonlijke verhalen van Romeinse graf inscripties*

De kosten bedragen €120,- inclusief workshopmateriaal, lunch & certificaat

**Voor meer informatie
& aanmelden:**

[www.han.nl/persoonlijke
verhalen](http://www.han.nl/persoonlijke-verhalen)